БАЙРАМ

Квартальнік Мусульманскага рэлігійнага аб'яднання ў Рэспубліцы Беларусь і Беларускага згуртавання татараў-мусульман "Аль - Кітаб"

1999 ВЫПУСК 1

БАЙРАМ

ТАТАРЫ НА ЗЯМЛІ БЕЛАРУСІ

выпуск № 1(33)

КВАРТАЛЬНІК
МУСУЛЬМАНСКАГА
РЭЛІГІЙНАГА АБ'ЯДНАННЯ
Ў РЭСПУЛІЦЫ БЕЛАРУСЬ
І БЕЛАРУСКАГА ЗГУРТАВАННЯ
ТАТАРАЎ-МУСУЛЬМАН "АЛЬ-КІТАБ"

Мінск
1999

БАЙРАМ. ТАТАРЫ НА ЗЯМЛІ БЕЛАРУСІ. / Квартальнік Беларускага згуртавання татараў-мусульман "Аль-Кітаб" і Мусульманскага рэлігійнага аб'яднання ў Рэспубліцы Беларусь, вып. № 1(33) - Мн., 1999, - 84 стар.

Квартальнік "Байрам" – друкаванае выданне Беларускага згуртавання татараў-мусульман "Аль-Кітаб". Выходзіць з 1991 года. У ім змяшчаецца інфармацыя аб жыцці і дзейнасці мусульманскіх абшчын на Беларусі, аб асновах Іслама і правах мусульман, гісторыі беларускіх татар і важнейшых падзеях у мусульманскіх краінах. Выходзіць чатыры разы на год. Разлічана на мусульман Беларусі, навукоўцаў, усіх, хто цікавіцца гісторыяй, культурай, мусульманскай рэлігіяй беларускіх татар.

Адказны за выпуск **Ібрагім Канапацкі**

Рэдактары **Ісмаіл Александровіч, Разалія Александровіч, Яўген Гучок, Ібрагім Канапацкі, Дзмітры Чымбаевіч, Таццяна Якубоўская**

Набор **Дзмітры Чымбаевіч**

بسم الله الرحمن الرحيم

У імя Аллага Міласцівага, Міласэрнага!

Дарагія браты-мусульмане і сёстры-мусульманкі!
Ассаляму алейкум ўа рахматул-лагі ўа баракятугу!
Мір Вам, міласць Аллага і Яго благаслаўленне!

Час бяжыць няўмольна наперад, падзеі змяняюць адна другую, то сумныя, то больш-менш прыемныя, і нам ні ў якім разе нельга губляць у гэтым буйным жыццёвым моры ўзяты намі накірунак на сваё адраджэнне.

У студзені 1999 г. мы ўвайшлі з постам ў месяц Рамазан. У гэты час у нас прысутнічаў імам з Турцыі Рустэм КУРМАЧ, які, валодаючы рускай мовай, дапамагаў нам больш глыбока пазнаваць патрабаванні і законы Ісламa, рэлігійныя абрады і правілы. У месяцы Рамазан даволі шырока практыкаваліся іфтары (*разгаўленні пасля захаду сонца*). У некалькіх абшчынах былі праведзены малебны ў гонар Кадыр-*ночы (27-я ноч месяца Рамазана, калі найбольш верагодна пачалася перадача Кур'ана нашаму прароку Мухаммаду* (***мір яму і благаслаўленне Аллага!***) *праз анёла Джабраіла)*.

Пасля заканчэння посту 19 студзеня 1999 г. кіраўніцтва двух нашых аб'яднанняў удзельнічала сумесна з прадстаўнікамі турэцкай грамадскасці на прыёме ў пасольстве Турцыі ў Мінску. Надзвычайны і Паўнамоцны Пасол Турэцкай Рэспублікі ў Беларусі спадарыня Шуле СОЙСАЛ і прысутнічаўшыя на прыёме бізнесмены Турцыі мелі магчымасць больш дэталёва азнаёміцца са станам спраў па адраджэнню нацыі і рэлігіі, з нашымі праблемамі і задачамі, з планамі далейшага супрацоўніцтва паміж пасольствам Турцыі і двума нашымі аб'яднаннямі.

Даволі цікавай і ў перспектыве шматабяцаючай паказалася для кіраўніцтва нашых аб'яднанняў сустрэча з прыехаўшымі па запрашэнню Міністэрства Замежных Спраў Беларусі пятнаццацю Пасламі арабскіх краін, якія працуюць у Маскве.

Сустрэча адбылася 23 лютага г.г. Кожнаму паслу былі прапанаваны кароткія звесткі аб мусульманах Беларусі, аб стане нашага адраджэння, Зварот да ўсіх мусульман свету за дапамогай у гэтым адраджэнні. На сустрэчы прайшоў кароткі абмен думкамі наконт практычных крокаў на шляху сумесных дзеянняў па адраджэнню Іслама.

У русле інтэграцыйных працэсаў паміж Беларуссю і Расіяй прайшла сустрэча прадстаўнікоў татарскага аб'яднання "Аль-Кітаб" і Мусульманскага рэлігійнага, а таксама аб'яднання "Русь" з прыехаўшым на Беларусь міністрам па справах нацыянальнасцяў Расійскай Федэрацыі Рамазанам АБДУЛАТЫПАВЫМ, якая адбылася 2 сакавіка г.г.

У канцы квартала *(27.03.1999 г.)* мы адзначалі другое вялікае свята мусульман – Ід-аль-Адха (*Курбан-Байрам*), з выпадку чаго ва ўсіх мячэцях і ў арэндаваных памяшканнях прайшлі святочныя малебны. Адметнай з'явай менавіта гэтага свята быў каштоўны падарунак ад імя народа, бізнесменаў і Пасольства Турцыі ў выглядзе 14 быкоў, прызначаных у якасці ахвяр у імя Аллага, і перададзеных для размеркавання сярод мусульманскіх абшчын (*мяса курбанаў атрымалі мусульмане абшчын Навагрудка, Гродна, Скідэля, Ліды, Міра, Клецка, Ляхавіч, Слоніма, Глыбокага, Докшыц, Мядзела, Відзы, Узды, Смілавіч, Мінска*). Мы яшчэ раз хочам выказаць глыбокую ўдзячнасць усім спонсарам і ўдзельнікам гэтай высакароднай справы.

Мы спадзяемся, што і наступныя месяцы года будуць не менш насычаны змястоўнымі і карыснымі падзеямі для нашага адраджэнцкага руху, і таму ў сваіх малітвах звяртаемся да Вялікага Аллага дапамагчы нам у гэтым накірунку!

Ассаляму алейкум уа рахматул-лагі уа баракятугу!

Рэдакцыя квартальніка "Байрам"

P.S. Пачынаючы з гэтага нумара квартальніка рэдакцыя лічыць, што будзе апраўданым выпускаць яго ад імя двух нашых аб'яднанняў – Беларускага згуртавання татараў-мусульман "Аль-Кітаб" і Мусульманскага рэлігійнага аб'яднання ў Рэспубліцы Беларусь, бо праблемы, інтарэсы і імкненні нашых аб'яднанняў непадзельныя, а змест нашых выданняў – і "Байрама" і газеты "Жизнь" – накіраваны на ўспрыняцце адны-мі і тымі ж людзьмі, татарамі-мусульманамі.

Сура адзінаццатая — Худ

62 (59). І вось адзіты адхілілі знак свайго Госпада і не паслухаліся Яго пасланцаў і пайшлі за прыказам усялякага тырана, упартага.

63 (60). І суправаджалі іх у гэтым свеце праклёнам і ў дзень уваскрошання. О так! Сапраўды, адзіты адхілілі свайго Госпада. О, ды згінуць адзіты, народ Худа!

64 (61). ... І да самудзянаў – брата іх Саліха. Ён сказаў: **"О народ мой! Пакланяйцеся Алаху; няма для вас ніякага бажаства, акрамя Яго. Ён вас узрасціў з зямлі і пасяліў вас на ёй. Прасіце ж у Яго прабачэння, потым звяртайцеся да Яго. Сапраўды, мой Гасподзь – блізкі і адказвае!"**

65 (62). Яны сказалі: **"О Саліх! На цябе мы некалі ўскладалі спадзяванні сярод нас. Няўжо ты будзеш утрымліваць нас ад пакланення таму, чаму пакланяліся нашы бацькі? Мы – у сумневу моцным аб тым, да чаго ты нас заклікаеш".**

66 (63). Ён сказаў: **"О народ мой! Ці думалі вы, калі я маю ясны знак ад Госпада майго і Ён дараваў мне міласць, дык хто ж дапаможа мне ад Аллаха, калі я Яго не паслухаюся? Вы павялічваеце для мяне толькі страту**

67 (64). О народ мой! Гэта – вярблюдзіца Аллаха для вас знакам. Пакіньце ж яе есці на зямлі Аллаха; не дакранайцеся да яе са злом, каб не спасцігла вас блізкае пакаранне".

68 (65). Але яе падрэзалі, і сказаў ён: **"Майце асалоду ў сваім жытле тры дні: гэта – абяцанак не ілжывы".**

69 (66). І калі прыйшоў Наш загад, Мы выратавалі Саліха і тых, каторыя паверылі разам з ім па літасці ад Нас, ад ганьбы таго дня. Сапраўды, твой Гасподзь моцны, магутны!

70 (67). І спасціг тых, каторыя былі несправядлівы, лямант, і раніцай былі яны ў сваім жытле і пападалі ніц,

71 (68). быццам бы і не жылі там. О так! Сапраўды, самудзяне адвергді свайго Госпада,– няхай згінуць самудзяне!

72 (69). І вось прыйшлі Нашы пасланцы да Ібрахіма з радаснай весткай, сказалі: **"Мір!"** І ён сказаў: **"Мір!"** – і не замарудзіў прыйсці са смажаным ягнём.

73 (70). А калі ён убачыў, што рукі іх не датыкаюцца да яго, ён іх не прызнаў і не адчуў да іх страху. Яны сказалі: **"Не бойся, мы пасланы да народа Лута".**

74 (71). А жонка яго стаяла і засмяялася; і Мы яе парадавалі весткай аб Ісхаку, і за Ісхакам – аб Якубу.

75 (72). Яна сказала: **"Гора мне! Няўжо я нараджу, калі я старая! І гэты гаспадар мой – стары. Сапраўды, гэта – справа дзіўная!"**

قَالَ يَٰقَوْمِ أَرَٰٓيْتُمُۥٓ إِن كُنتُ عَلَيٰ بَيِّنَةٖ مِّن رَّبِّے وَءَاتَيٰنِے مِنْهُ رَحْمَةٗ
فَمَنْ يَّنصُرُنِے مِنَ اَ۬للَّهِ إِنْ عَصَيْتُهُۥۖ فَمَا تَزِيدُونَنِے غَيْرَ تَخْسِيرٖۖ (62)
وَيَٰقَوْمِ هَٰذِهِۦ نَاقَةُ اُ۬للَّهِ لَكُمْ ءَايَةٗۖ فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِےٓ أَرْضِ اِ۬للَّهِ
وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوٓءٖ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٞ قَرِيبٞۖ (63) فَعَقَرُوهَا
فَقَالَ تَمَتَّعُواْ فِے دَارِكُمْ ثَلَٰثَةَ أَيَّامٖۖ ذَٰلِكَ وَعْدٌ غَيْرُ مَكْذُوبٖۖ (64)
فَلَمَّا جَآءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا صَٰلِحاٗ وَالذِينَ ءَامَنُواْ مَعَهُۥ بِرَحْمَةٖ مِّنَّا
وَمِنْ خِزْيِ يَوْمَئِذٍۖ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَ۬لْقَوِيُّ اُ۬لْعَزِيزُۖ (65)
وَأَخَذَ اَ۬لذِينَ ظَلَمُواْ اُ۬لصَّيْحَةُ فَأَصْبَحُواْ فِے دِيَٰرِهِمْ
جَٰثِمِينَ (66) كَأَن لَّمْ يَغْنَوْاْ فِيهَآۖ أَلَآ إِنَّ ثَمُودَاْ كَفَرُواْ رَبَّهُمْۖ
أَلَا بُعْداٗ لِّثَمُودَۖ (67) وَلَقَدْ جَآءَتْ رُسُلُنَآ إِبْرَٰهِيمَ بِالْبُشْرَيٰ
قَالُواْ سَلَٰماٗۖ قَالَ سَلَٰمٞۖ فَمَا لَبِثَ أَن جَآءَ بِعِجْلٍ حَنِيذٖۖ (68)
فَلَمَّا رَءَآ أَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ إِلَيْهِ نَكِرَهُمْ وَأَوْجَسَ
مِنْهُمْ خِيفَةٗۖ قَالُواْ لَا تَخَفْۖ إِنَّآ أُرْسِلْنَآ إِلَيٰ قَوْمِ
لُوطٖۖ (69) وَامْرَأَتُهُۥ قَآئِمَةٞ فَضَحِكَتْۖ فَبَشَّرْنَٰهَا
بِإِسْحَٰقَۖ وَمِنْ وَّرَآءِ إِسْحَٰقَ يَعْقُوبَۖ (70)

76 (73). Яны сказалі: **"Хіба ты дзівішся волі Аллаха? Літасць Аллаха і бласлаўленне Яго над вамі, жыхары дома. Ён – хвалімы, славуты!"**

77 (74). І калі страх пайшоў ад Ібрахіма і прыйшла да яго радасная вестка, ён пачаў спрачацца з Намі аб народзе Лута,– **(75).** сапраўды, Ібрахім – рахманы, роспачны, ператвораны!

78 (76). О, Ібрахім! Адвярніся ад гэтага, бо прыйшоў ужо загад твайго Госпада, і, сапраўды, прыйдзе да іх пакаранне немінучае.

79 (77). І калі з'явіліся Нашы пасланцы да Лута, засмучаны ён быў імі, і абмежавалася яго магутнасць, і сказаў: **"Гэта – дзень цяжкі".**

80 (78). І прыйшоў да яго ягоны народ, пасняхова імкнучыся; і раней яны тварылі зло. Сказаў ён: **"О народ мой! Вось мае дочкі, яны – чысцейшыя для вас. Пабойцеся ж Алаха і не рабіце ганьбы мне ў маіх гасцях. Хіба няма сярод вас чалавека прамога?"**

81 (79). Яны сказалі: **"Ты ведаеш, што ў нас няма патрэбы ў тваіх дочках, і ты ж ведаеш, чаго мы жадаем".**

82 (80). Ён сказаў: **"Калі б у мяне была сіла для вас ці я б выратаваўся ля магутнага апірышча!"**

83 (81). Яны сказалі: **"О Лут! Мы – пасланнікі Госпада твайго, ніколі яны да цябе не дойдуць. Адпраўся ж у дарогу з тваёй сям'ёй пасля часткі ночы, і няхай не абернецца з вас ніхто, апрача тваёй жонкі: сапраўды, яе спасцігне тое, што спасцігла іх. Назначаны тэрмін для іх – раніца; хіба раніца не блізка?"**

84 (82). І калі прыйшоў загад, Мы верх яго зрабілі нізам і пралілі на іх дажджом камяні з гліны шчыльнай, **(83).** мечаныя ў твайго Госпада. Не далёка гэта было ад несправядлівых!

85 (84). ... І да мадзіанітаў – брата іх Шуайба. Ён сказаў: **"О народ мой! Пакланяйцеся Алаху; няма ў вас бажаства, акрамя Яго. Не збаўляйце меры і вагі. Бачу я, што вы – у шчасці, і я баюся для вас пакарання дня ўсеабдымнага.**

86 (85). О народ мой! Цалкам захоўвайце ў меры і вазе, не прыносьце людзям страты ні ў чым і не хадзіце па зямлі і не распаўсюджвайце бязбожжа.

87 (86). Рэштка ў Аллаха – лепш для вас, калі вы вернікі.

88. А я для вас не захавальнік".

89 (87). Яны сказалі: **"О Шуайб! Няўжо твая малітва загадвае нам пакінуць тое, чаму пакланяліся бацькі нашы, ці ставіцца з нашай маёмасцю, як мы пажадаем? Ты ж стрыманы і вядзеш прама".**

90 (88). Ён сказаў: **"Народ мой! Ці памеркавалі вы, калі я маю ясны знак ад Госпада майго, і Ён ахвяраваў мне цудоўны лёс, і я не пажадаю не паслухацца вас у тым, што Ён вам забараніў... Я жадаю толькі выпраўлення, пакуль магу. Дапамога мая толькі ў Алаха; на Яго я пасладзяваўся і да Яго звяртаюся.**

91 (89). О народ мой! Няхай раскол са мной не наклікае на вас граху, так што вас спасцігне падобнае да таго, што спасцігла народ Нуха, ці народ Худа, ці народ Саліха. І народ Лута ад вас не далёка.

92 (90). Прасіце прабачэння ў вашага Госпада, потым звярніцеся да Яго. Сапраўды, мой Гасподзь – і міласэрны, і любіць!"

93 (91). Яны сказалі: **"О Шуайб! Не разумеем мы многае, што ты гаворыш; мы бачым, што ты слабы сярод нас. Калі б не твой род, мы пабілі б цябе каменнямі, бо ты для нас не дарагі".**

94 (92). Ён сказаў: **"О народ мой! Хіба мой род даражэйшы для вас, чым Аллах, і вы пакінулі яго ззаду сябе (у неахайнасці) за спіной. Сапраўды, Гасподзь мой абдымае тое, што вы творыце!**

95 (93). О народ мой! Тварыце па сваёй мажлівасці; я таксама буду рабіць, і потым вы даведаецеся,

96. да каго прыйдзе пакаранне, што прынізіць яго, і хто – ілжэц. Цярпліва ж чакайце, я разам з вамі чакаю!"

97 (94). І калі прыйшоў Наш загад, выратавалі Мы Шуайба і тых, хто паверыў разам з ім па Нашай літасці. А тых, каторыя былі несправядлівымі, спасціг лямант, і апынуліся яны раніцай у сваім жытле і ляжалі ніц,

98 (95). дакладна ніколі там і не жылі. О, няхай загінуць мадзіаніты, як далёкімі сталі і самудзяне!

99 (96). І паслалі Мы Мусу з Нашымі знакамі і відавочнай ўладаю **(97).** да Фіраўна з яго знаці. І пайшлі яны за загадам Фіраўна, але загад Фіраўна неправы.

100 (98). Ён прыйдзе на чале свайго народа ў дзень уваскрошання і адвядзе іх на вадапой да агню. Паскудны вадапой, да якога вядуць!

101 (99). І суправаджаюць іх тут пракляццем і ў дзень васкрошання. Паскудны дар, які даецца!

102 (100). Гэта – з вестак пра паселішчы, якія Мы табе расказваем. З іх адны стаяць, іншыя зжатыя.

103 (101). Мы іх не крыўдзілі, але яны самі сябе пакрыўдзілі, і ні ад чога не выратавалі іх багі іхнія, да якіх яны звярталіся апрача Аллаха, калі прыйшоў загад твайго Госпада. Яны толькі ўзмацнілі іх пагібель!

104 (102). Такая хватка твайго Госпада, калі Ён схапіў паселішчы, якія былі неправедныя. Сапраўды, хватка Яго страшэнная, моцная!

105 (103). Сапраўды, у гэтым – знак для тых, хто баяўся пакарання будучага жыцця. Гэта – дзень, для якога сабраны будуць людзі, і гэта – дзень, які ўбачаць!

106 (104). І Мы адтэрмінуем яго толькі на адлічаны тэрмін.

107 (105). У той дзень, калі ён надыйдзе, душа будзе гаварыць толькі з Яго дазволу; з іх будуць і няшчасны і шчаслівы.

108 (106). А тыя, каторыя няшчасныя,– у агні, для іх там – лямант і роў,–

109 (107). вечна знаходзячыся там,– пакуль цягнуцца нябёсы і зямля, калі толькі не пажадае твой Гасподзь,– бо твой Гасподзь – выканаўца таго, што Ён жадае!

110 (108). А тыя, каторыя дасягнулі шчасця,– у раі,– вечна знаходзячыся там, пакуль цягнуцца нябёсы і зямля, калі толькі твой Гасподзь не пажадае,– узнагародай не адсечанай.

111 (109). Не будзь жа ў хістанні адносна таго, чаму пакланяюцца гэтыя; пакланяюцца яны толькі так, як пакланяліся бацькі іх раней. І сапраўды, Мы цалкам адплацім іх лёс не адсечаным!

112 (110). Мусе Мы ахвяравалі пісанне, але сталі рознагалосіць аб ім. І калі б не слова, якое апярэдзіла ад Госпада твайго, паміж імі было б вырашана. А яны ж у сумненні рэзкім адносна гэтага.

113 (111). Сапраўды, усякаму цалкам адплоціць твой Гасподзь за іх справы: бо Ён дасведчаны ў тым, што яны твораць!

114 (112). Стой жа прама, як табе загадана, і тыя, хто звернецца з табой, і не выходзьце за межы,– бо Ён бачыць тое, што вы робіце!

115 (113). І не абапірайцеся на тых, каторыя несправядлівыя, каб да вас не дакрануўся агонь. І няма ў вас, апрача Аллаха, памочнікаў, і потым не будзеце вы абаронены!

116 (114). Выстойвай малітву ў абодвух канцах дня і ў *(блізкіх)* гадзінах ночы.Сапраўды, добрыя справы выдаляюць кепскія! Гэта – напамінак для тых, хто памятае.

117 (115). І цярпі, таму што Аллах не губіць узнагароды даброробячых!

118 (116). Чаму ж з пакаленняў да вас не было тых, што валодалі прысутным, што ўтрымлівалі ад паганства на зямлі, апрача нямногіх з ліку тых, каго Мы выратавалі? А тыя, каторыя былі несправядлівы, пайшлі следам за тым, чым яны былі адораны, і апынуліся яны грэшнымі.

119 (117). Гасподзь твой не быў такім, каб знішчыць паселішчы несправядліва, калі жыхары іх тварылі дабро.

120 (118). А калі б пажадаў твой Гасподзь, то Ён зрабіў бы людзей народам адзіным. А яны не перастаюць рознагалосіць, **(119).** апрача тых, над якім злітаваўся Гасподзь. Для гэтага Ён іх стварыў. І здзейснілася слова Госпада твайго: **"Напоўню Я геену духамі і людзьмі разам".**

121 (120). І ўсё расказваем Мы табе з вестак пра пасланнікаў, каб умацаваць табе тваё сэрца. І ў гэтым з'явілася да цябе ісціна, і пераконванне для вернікаў.

122 (121). Скажы тым, каторыя не вераць: **"Тварыце па сваёй мажлівасці, мы таксама дзейнічаем! (122). Чакайце, мы таксама чакаем!"**

123 (123). Аллаху належыць скрытае на нябёсах і на зямлі; да Яго звяртаецца ўвесь загад. Пакланяйся ж Яму і разлічвайце на Яго. Твой Гасподзь не будзе неахайным да таго, што вы творыце!

СВЯТА Ў ГОНАР "СВЯТА"

1991 год – год нараджэння адметнага, каларытнага і, пэўна, экзатычнага для нашага ўспрымання часопіса-квартальніка "Байрам. Татары на зямлі Беларусі". На сёння мы ўжо маем усе падставы для яго юбілею, бо якраз выйшла аж тры дзесяткі нумароў.

З гэтай нагоды Дзяржаўны літаратурна-мемарыяльны музей Якуба КОЛАСА, Рэспубліканскі цэнтр нацыянальных культур, Мусульманскае рэлігійнае аб'яднанне ў Рэспубліцы Беларусь, Беларускае згуртаванне татар-мусульман "Аль-Кітаб" пры ўдзеле Дзяржаўнага камітэта па справах рэлігій і нацыянальнасцей РБ зрабілі свята для свайго "Свята", бо менавіта так перакладаецца з цюркскай мовы слова "Байрам".

З першага па 27 нумар галоўным рэдактарам – без аплаты, без кабінета, без штатных супрацоўнікаў – быў найвыдатны беларускі энцыклапедыст, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі БССР Якуб *(Якаў)* Адамавіч ЯКУБОЎСКІ, менавіта ў энцыклапедычнасці была і ўнікальнасць, і прыцягальнасць, і цікавасць, і павучальнасць "Байрама".

Прэзентацыя юбілейнага нумару была і прысвечана светлай памяці кіраўніка гэтага часопіса – Якуб Адамавіч у верасні мінулага года адышоў у лепшы свет. У праграме ўрачыстасцей была прэм'ера відэафільма "Мы з Паволжа і Крыма з Іманам прыйшлі..." (*узята назва яго з гімна беларускіх татар на словы Якуба Адамавіча і таленавітай маладой кампазітаркі з Ліды Дзінары Мазітавай. – М.М.)*, успаміны-гутаркі, прэзентацыя юбілейнага выдання "Байрама", выстава дакументаў і літаратуры з жыцця і дзейнасці ЯКУБОЎСКАГА, віктарына з прызамі і сувенірамі, салодкі стол.

На юбілейную ўрачыстасць і ўшанаванне памяці Якуба Адамавіча ЯКУБОЎСКАГА, на ўспаміны аб яго вялікіх унёсках у культуру беларускага і беларуска-татарскага народаў прыйшлі ганаровы грамадзянін Карэліччыны народны пісьменнік Беларусі Янка БРЫЛЬ, народны паэт Беларусі Ніл ГІЛЕВІЧ, паэты Мікола АЎРАМЧЫК, Яўген ГУЧОК, акадэмік Радзім ГАРЭЦКІ, галоўны рэдактар часопіса "Роднае слова" Міхась ШАВЫРКІН, вучоныя, супрацоўнікі з выдавецтва "Беларуская энцыклапедыя", родныя Якуба Адамавіча, сябры па грамадскай дзейнасці, прыяцелі, знаёмыя, усе тыя, хто любіў, шанаваў, цаніў яго працалюбства і жыццялюбства. Кожны, хто жадаў, меў слова, і ўсе падкрэслівалі, што Якуб Адамавіч ЯКУБОЎСКІ – гэта гонар Беларусі, а яго дзецішча – "Байрам" – слава выдавецкай дзейнасці беларускіх татар.

Вялі вечарыну Ібрагім КАНАПАЦКІ і Разалія АЛЕКСАНДРОВІЧ, а першае слова мела дырэктар музея Я. КОЛАСА Зінаіда КАМАРОЎСКАЯ.

Ад імя беларускіх татар выступілі старшыня Мусульманскага рэлігійнага аб'яднання ў РБ муфцій Ісмаіл АЛЕКСАНДРОВІЧ і прэзідэнт Беларускага згуртавання татар-мусульман "Аль-Кітаб" Абу-Бякір ШАБАНОВІЧ. Шмат дапамог у правядзенні гэтага мерапрыемства прэзідэнт Міжнароднага фонду духоўнага развіцця татар "Чышма" Іран БАГДАНАЎ.

Актыўны ўдзел у юбілейных урачыстасцях узяла Надзвычайны і Паўнамоцны Пасол Турцыі ў Беларусі пані СОЙСАЛ Шуле.

М. МАЛІНОЎСКІ
(З газеты "Культура", 23–29 студзеня 1999 г.).

"ЯГО СЛОВА, ЯК І ПАМЯЦЬ АБ ІМ, ЖЫВЕ"

"Сціпласць, дабрыня і прыгажосць яго былі неабсяжныя, спадчына – агромністая, вучняў – мноства..."
(З падслуханай размовы пра Сцяпана Александровіча).

На 12 студзеня 1999 года запрасілі мяне на 30-ы выпуск "Байрама. Татары на зямлі Беларусі", трэцяя частка якога прысвечана Якубу ЯКУБОЎСКАМУ, які ў 1994 годзе сам знайшоў мяне, прыехаў і ціха пагрукаў у дзверы і "прымусіў" працаваць на справу ўдзячных беларускіх татараў. Тамака, у Літаратурным мемарыяльным музеі Якуба КОЛАСА адбыўся і мой выступ, і мая віктарына ў гонар памяці Якуба Адамавіча... Але сёння я раскажу пра спадчыну яшчэ аднаго знакамітага татарына, сына зямлі беларускай...

Напрыканцы лета 1975 года мяне накіравалі па службе з-пад Мінска ўглыб Расіі на яе граніцы, на яе самыя перадавыя рубяжы па абароне краіны ад тады надта агрэсіўнага Кітая. З сабою я ўзяў творы Максіма БАГДАНОВІЧА, Янкі КУПАЛЫ, Якуба КОЛАСА і ўразіўшую сваёй незвычайнай і ўзнёслай любоўю да маці-Радзімы Беларусі, да яе найлепшых сыноў кнігу Сцяпана Хусейнавіча АЛЕКСАНДРОВІЧА "Тут зямля такая..." *(Мінск, "Народная асвета", 1974)*. Гэта выданне так і прайшло са мною ўсе мае згрызоты і радасці на ваеннай службе ў Бураціі, Забайкаллі, Далёкім Усходзе, Паволжжы і вярнулася разам са мною ў Беларусь у 1988 годзе.

Кніга "Тут зямля такая..." для мяне была асаблівым талісманам, пуцяводнай зоркай незгасальнай і палымянай любові да зямлі бацькоў, да таго, як і чым жыў, любіў, працаваў і нёс свае перліны-здабыткі

народу, беларускі татарын, адзін з лепшых, яскравых і выдатных сыноў Бацькаўшчыны Сцяпан Хусейнавіч АЛЕКСАНДРОВІЧ.

Сёння можна смела сказаць, што пісьменніка, літаратуразнаўцу, краязнаўцу, педагога, доктара філалагічных навук, прафесара, заслужанага работніка культуры Сцяпана АЛЕКСАНДРОВІЧА любіла, любіць і заўсёды будзе любіць уся свядомая Беларусь.

Пасля смерці Сцяпана Хусейнавіча адбыліся два незабыўныя мерапрыемствы: гэта, напрыканцы 1991 года, у Доме літаратара 70-годдзе з дня яго народзінаў і навукова-практычная канферэнцыя, прысвечаная 75-м угодкам беларускага асветніка, якая адбылася 19 снежня 1996 года ў Дзяржаўным літаратурна-мемарыяльным музеі Якуба КОЛАСА *(дырэктар Зінаіда Камароўская)*.

І вось напрыканцы года Дзяржаўны Камітэт па справах рэлігій і нацыянальнасцей Рэспублікі Беларусь, Дзяржаўны літаратурна-мемарыяльны музей Якуба КОЛАСА, Рэспубліканскі Цэнтр нацыянальных культур, Беларускі рэспубліканскі фонд фундаментальных даследаванняў, Беларускае згуртаванне татараў-мусульман "Аль-Кітаб", Беларускае мусульманскае рэлігійнае аб'яднанне ў Рэспубліцы Беларусь зрабілі свой высакародны ўчынак – літаратурны помнік-уганараванне,– выдалі на цудоўнай паперы пад зялёнай вокладкай зборнік "Навукова-практычная канферэнцыя, прысвечаная 75-м угодкам Сцяпана Хусейнавіча АЛЕКСАНДРОВІЧА, беларускага пісьменніка, літаратуразнаўцы, доктара філалагічных навук, прафесара, заслужанага работніка культуры *(1921–1986)*. Снежань 1996. Матэрыялы канферэнцыі" *(Мінск, 1998)* на 152 старонках.

Што ёсць у кнізе? Партрэт і біяграфія С. АЛЕКСАНДРОВІЧА. "Уступнае слова" па даручэнні Беларускага згуртавання татараў-мусульман "Аль-Кітаб" напісана вучоным, грамадскім і рэлігійным дзеячом Ібрагімам КАНАПАЦКІМ, ён жа, як і лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі Якуб *(Якаў)* ЯКУБОЎСКІ, зрабілі беражлівую рэдакцыю ўсіх гэтых матэрыялаў, а іх зіхатлівых, цікавых, павучальных, пазнавальных больш за 20. Тут зварот ініцыятараў канферэнцыі, цудоўная падборка "Родныя мясціны Сцяпана АЛЕКСАНДРОВІЧА", унушальная бібліяграфія, любоўна і старанна створаная г. РЭЎТ, генеалагічнае дрэва роду АЛЕКСАНДРОВІЧАЎ.

Сярод аўтараў зборніка няма ніводнага выпадковага чалавека, усе яго моцна любілі, цанілі і знаходзіліся пад яго незвычайна магнетычным і цудадзейным уплывам – гэта народны пісьменнік Янка БРЫЛЬ, народны паэт Ніл ГІЛЕВІЧ, якія прысвяцілі яму свае матэрыялы "Вобраз і сімвал", "Яго слова, як і памяць аб ім, жыве".

Муфцій беларускіх мусульман І. АЛЕКСАНДРОВІЧ напісаў "Нашыя карані", аўтар гэтых радкоў свой матэрыял "Сцяпан Александровіч і Баранавічы" пачаў з эпіграфа К. ГЕЛЬВЕЦЫЯ "Людзі не нараджаюцца, а робяцца тымі, хто яны ёсць".

Журналістка І. КРЭНЬ змясціла "Сын двух брацкіх народаў", а Л. КАМАРОЎСКАЯ, старшы навуковы супрацоўнік Дзяржаўнага літаратурна-мемарыяльнага музея Якуба КОЛАСА, дзе ў свой час працаваў Сцяпан Хусейнавіч,– "Праблемы гуманізму і маральнасці ў творах С. АЛЕКСАНДРОВІЧА "Далёкія зарніцы" і "На шырокі прастор".

Сярод аўтараў зборніка вучоныя Л. ЛЫЧ, А. ЛІС, А. ГРЫЦКЕВІЧ, А. КАЎКА *(Масква)*, Я. ЯНУШКЕВІЧ, Дз. БУГАЁЎ, Г. КІСЯЛЁЎ, Х. АЛЕКСАНДРОВІЧ, Э. ІОФЭ, І. ГЕРАСІМАВА, літаратары, пісьменнікі і паэты Я. КІММЕЛЬ, Я. ГУЧОК, М. АЎРАМЧЫК *(заслужаны дзеяч культуры Беларусі)*, У. СОДАЛЬ, даследчык Л. МІРАЧЫЦКІ.

Адзін з апошніх матэрыялаў – "Што застаецца ў маёй памяці пра 75-ыя ўгодкі нараджэння Сцяпана Александровіча" выдатнага энцыклапедыста, лаўрэата Дзяржпрэміі краіны, зараз нябожчыка, Я. ЯКУБОЎСКАГА.

Шчыра і дакладна можна сказаць, што матэрыялы навукова-практычнай канферэнцыі, выдадзеныя ўпершыню ў гонар Сцяпана АЛЕКСАНДРОВІЧА,– гэта здзяйсненне найвялікшай і найпачцівейшай любові ўсёй Беларусі да свайго слыннага сына – пісьменніка, педагога, працаўніка, заслужанага дзеяча культуры.

М. МАЛІНОЎСКІ
(З газеты "Культура", 16–22 снежня 1999 г.).

ВЫЙШАЎ 30-ты НУМАР "БАЙРАМА"

12 студзеня 1999 г. у памяшканні музея імя Якуба КОЛАСА ў Менску адбылася ўрачыстая імпрэза з нагоды выхаду ў свет юбілейнага, трыццатага нумара квартальніка Беларускага згуртавання татараў-мусульман "Аль-Кітаб".

На ёй прысутнічалі народныя пісьменнікі Беларусі Янка БРЫЛЬ і Ніл ГІЛЕВІЧ, турэцкі пасол, шмат вядомых дзеячоў беларускага і татарскага адраджэння. Была ўшанавана светлая памяць вядомага беларускага энцыклапедыста, першага рэдактара і заснавальніка квартальніка "Байрам" Якуба ЯКУБОЎСКАГА, сябра БСДГ і ТБМ.

Між іншым, у апошнім нумары "Байрама" змешчаны: спачуванне партыі БСДГ і слова ўшанавання памяці сп. ЯКУБОЎСКАГА, сказанае на мітынгу ТБМ 16 верасня ў Менску, надрукаваныя ў газеце "Наша слова" № 37 за 1998 г. і Беларуска-расейскі слоўнік татарскіх імёнаў, складзены Я.А. ЯКУБОЎСКІМ.

Алег ТРУСАЎ
(З газеты "Наша слова", 10 лютага 1999 г.).

ПРАЗ ЧАС ПРАЦЯГЛАСЦЮ Ў АДЗІН НУМАР "БАЙРАМА"

12 студзеня 1999 г. у доме-музеі Якуба КОЛАСА ўшаноўвалася памяць галоўнага рэдактара квартальніка Беларускага згуртавання татараў-мусульман "Аль-Кітаб", а таксама адзначалася выданне трыццатага нумара.

30-ты нумар "Байрама". Гэта – калі лічыць з самага пачатку. І першы. Першы, матэрыялы якога не кампанаваў, не вычытваў, якога не браў у рукі Якуб Адамавіч ЯКУБОЎСКІ. Але і гэты трыццаты нумар яго таму, што прысвечаны яго светлай памяці. Праз гэты нумар мы хацелі сказаць, што, можа яшчэ і не ў поўнай меры, але ўсё-такі ўсведамляем велічнасць той справы, якой займаўся Якуб Адамавіч, яе значнасць для татараў на Беларусі, а таксама яе лучнасць з агульнымі тэндэнцыямі нацыянальнага адраджэння беларускага грамадства.

Часам правядзення вечарыны стаў свяшчэнны для мусульман месяц Рамадан, месяц ачышчальнага паста, месяц, калі кожны асабліва імкнецца рабіць дабро. Дабром з'яўляецца і ўменне быць удзячным, успамінаць добрым словам іншых. А ўдзячны ўспамін аб Якубе Адамавічы жыве ў кожным сэрцы, якое здольнае на гэтыя пачуцці, гаспадар якога асабліва прыслухоўваецца да голасу свайго сэрца ў месяц Рамадан.

На вечарыну былі запрошаны тыя, хто ведаў Якуба Адамавіча доўгі час па працы ў Беларускай энцыклапедыі, хто супрацоўнічаў з "Байрамам". Былі і тыя, хто пажадаў ушанаваць памяць чалавека, з якім асабіста быў мала знаёмы, але справы якога ведаў і цаніў. Сям'і ЯКУБОЎСКІХ ён дарагі ў любых іпастасях, а мы кажам ім вялікі дзякуй за тое, што яны не толькі ведалі справы Якуба Адамавіча на карысць татарскага народа, але былі яму паплечнікамі ў гэтых справах. Найперш, жонка Таццяна Васільеўна, дачка Яўгенія, сын з імем старэйшага брата Якуба Адамавіча – Канстанцін, які датэрмінова і на выдатна здаў сесію ў Маскоўскім авіяцыйным інстытуце і прыехаў на вечарыну бацькі.

Калі аргкамітэт вызначаў колькасць запрошаных, то павінен быў улічваць абмежаванасць плошчы і тэхніку бяспекі, таму мы не здолелі запрасіць усіх тых, пра каго помнілі і каго жадалі запрасіць. Госці павінны былі прыйсці ў Коласаўскі дом а 12 гадзіне. А з раніцы пачалася страшэнная завіруха, стала холадна і ветрана, выпала шмат снегу. Магчыма і прырода была з намі ў вялікай скрусе. Але ж ці змогуць сабрацца разам тыя, каго мы так чакалі, бо большасць з іх ужо не маладога веку? І гэта, напэўна, не магчыма ўявіць нават і пры самых спрыяльных умовах, але гэта было так: прыйшлі ўсе, прыйшлі нават без спазнення.

І вечарына пачалася. Пачалася з традыцыйнага чытання Кур'ана. На гэты раз яго чытаў імам з Турцыі Рустам КУРМАЧ. А пасля загучала яшчэ адна малітва – "Малітва" Наталлі АРСЕНЬЕВАЙ. Усе ўсталі. Людзі стаялі плячо да пляча, локаць да локця. І гэта традыцыйнае слуханне стоячы гімна-малітвы, аб'ядноўваючага беларусаў ва ўсім свеце, пагадвала роўныя рады мусульман у час малення. Людзі аб'ядналіся ачышчальнай сілай святых слоў, аб'ядналіся сваёй павагай да таго, каго на жаль ужо не магло быць у гэтай зале. І калі нават у некаторых былі ачышчальныя слёзы на вачах, мы не сумавалі. Мы не сумавалі, бо мы ёсць, мы разам, мы ўмеем рабіць справы, мы ўмеем паважаць.

А зараз аб некаторых з тых, каго сабраў разам Якуб Адамавіч. Адкрылі вечарыну народныя паэты Беларусі Янка БРЫЛЬ і Ніл ГІЛЕВІЧ. Гэтыя мудрыя і таленавітыя людзі шчыра размаўлялі з намі аб балючым, выказалі свае трывогі, а Ніл ГІЛЕВІЧ, а пазней і прафесар Леанід ЛЫЧ, і некаторыя папрокі. Але мы ведаем, што добрая парада і падказка, нават калі яна і крышку саланавая – гэта давер і павага. Леанід ЛЫЧ падрыхтаваў грунтоўны даклад на матэрыялах часопіса "Байрам", перадаў яго для надрукавання, а сам выступіў як заўсёды з заварожваючай шчырасцю, разумна і прыгожа. Міхась МАЛІНОЎСКІ падрыхтаваў анкеты з пытаннямі аб жыцці і справах Якуба Адамавіча, у час адказаў на якую многія адкрылі для сябе шмат невядомага.

Нас віталі супрацоўнікі дзяржструктур: намеснік старшыні Дзяржкамітэта па справах рэлігій і нацыянальнасцей Іван ЯНОВІЧ, пасол Турцыі ў Беларусі пані Шуле СОЙСАЛ.

Як і ва ўсіх справах, насустрач якім ідзе калектыў супрацоўнікаў музея на чале з дырэктарам КАМАРОЎСКАЙ Зінаідай Мікалаеўнай, мы адчувалі шчырую падтрымку і дапамогу гэтых добразычлівых людзей як у час падрыхтоўкі, так і ў дзень 12 студзеня. На другім паверсе ў зале, дзе звычайна праводзяцца канферэнцыі, быў пастаўлены афармлены сям'ёй партрэт Якуба Адамавіча, прыгожа афармлены столік для вядучых, арганізавана рэгістрацыя прыйшоўшых з уручэннем юбілейнага нумара "Байрама", падрыхтавана праслухоўванне запісу размовы Ібрагіма КАНАПАЦКАГА з Ліліяй КОРШУН, вядучай радыёпраграмы "Супольнасць", якая выйшла ў эфір праз тыдзень пасля смерці Я.А. ЯКУБОЎСКАГА. Быў паказаны відэафільм "Мы з Іманам жывём на зямлі Беларусі", назва якога сыходзіць ад назвы гімна беларускіх татараў на словы Якуба ЯКУБОЎСКАГА. Гучаннем яго верша суправаджаюцца першыя кадры фільма, а ў канцы, у цітрах у чорнай рамачцы "Якуб ЯКУБОЎСКІ" – кансультант.

У гэты дзень былі задзейнічаны яшчэ 2 пакоі на першым паверсе. У адным была падрыхтавана выстава. Былі прадстаўлены ўсе нумары "Байрама", некаторыя нумары часопісаў "Жизнь", "Аль-Іслам", кнігі аб жыцці татараў Беларусі. На цэнтральнай сцяне

вісеў герб роду ЯКУБОЎСКІХ "Тапор", сцяг татараў Беларусі, да рэгістрацыі якога як афіцыйнай сімволікі нашага Згуртавання меў дачыненне Якуб Адамавіч. Асобна ў экспазіцыі быў афармлены верш Я. ЯКУБОЎСКАГА "Мы з Іманам жывём на зямлі Беларусі". Адкрываўся агляд выставы магнітафонным запісам гімна на гэтыя словы на музыку Дзінары МАЗІТАВАЙ.

У другой зале першага паверха быў накрыты памінальны стол, за які мы выказваем падзяку фундатарам: дырэктару юрыдычнага агенства "Цивилист" ТАІПАВУ Альберту Гайнанавічу, дырэктару беларуска-германскай фірмы "Гикет" ХАМДАМАВУ Эркану Дзільшодавічу і члену праўлення фонда духоўнага развіцця татараў "Чышма" ГАФІЯТУЛІНУ Ірэку Сунгатулавічу, а таксама муфтэяту Мусульманскага рэлігійнага аб'яднання ў Рэспубліцы Беларусь.

Р. АЛЕКСАНДРОВІЧ

ЯКУБОЎСКІЯ ГЕРБУ "ТАПОР"

Першыя дакументальна зацверджаныя звесткі аб родзе ЯКУБОЎСКІХ адносяцца да другой паловы XVII стагоддзя. Ягоны прадстаўнік Абубякір Хазбеевіч ЯКУБОЎСКІ згодна прывілею караля і вялікага князя Яна-Казіміра ВАЗЫ атрымаў за паслугі ў вайне з украінскімі казакамі ва ўласнасць 15 валок пусташы ў вёсцы Каронагорцы Трокскага ваяводства і пажыццёва пасаду ротмістра татарскай казацкай харугвы гэтага ж ваяводства.[1]

Абубякір ЯКУБОЎСКІ меў двух сыноў – Адама і Давыда, якія сталі заснавальнікамі дзвюх галінаў гэтага роду. Згодна радаводным дакументам Адам меў чатырох сыноў: Багдана, Міхала, Халіля і Хасеня, Давыд жа аднаго – Усеня. З сыноў Адама нашчадкаўмужчын пакінулі Багдан *(сыны Адам, Мустафа і Шабан)* і Халіль – сыноў Рафала і Міхала. У чатырох сыноў Усеня – Багдана, Рамана, Давыда і Якуба – мужчынскае патомства было ў двух апошніх: ад Давыда – Адам-Ян, Мустафа-Раман і Хасень, ад Якуба – Давыд. Наступныя пакаленні гэтага роду з'яўляюцца нашчадкамі вышэй згаданых асоб. ЯКУБОЎСКІЯ канчаткова прызнаны ў шляхецтве пастановай Мінскага дваранскага дэпутацкага сходу ў 1824 г. і зацверджаны дэпартаментам герольдыі Сената ў 1849 г. *(па іншым дакументам у 1841 г.)*.

---

[1] На жаль, з-за пашкоджанасці дакумента ў копіі, што прадстаўлена ў радаводнай справе, адсутнічае дата выдачы прывілею.

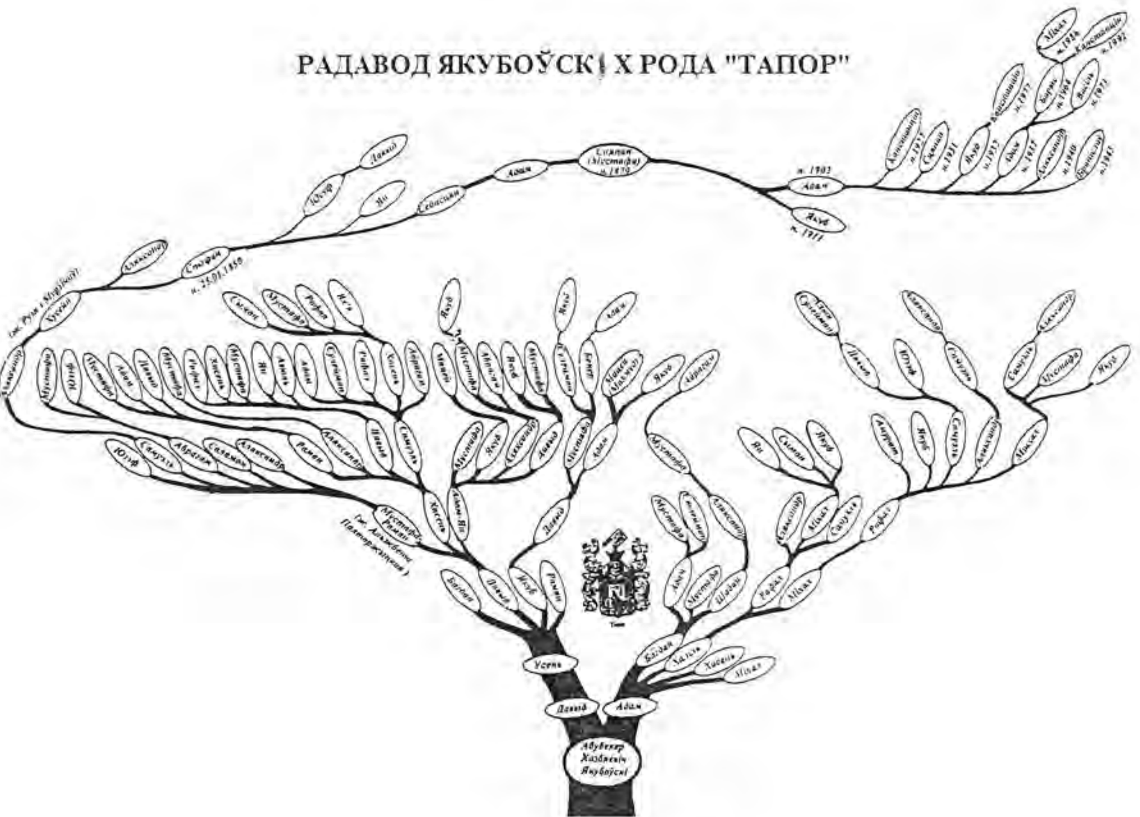
РАДАВОД ЯКУБОЎСКІХ РОДА "ТАПОР"
Абубекер Хазбіевіч Якубоўскі
Давид
Адам
Усейн
Адам
н. 1903
Якуб
н. 1911
Стэфан
н. 25.01.1850
Тапор

Прадстаўнікі розных пакаленняў ЯКУБОЎСКІХ неслі традыцыйную для татарска-беларускай шляхты вайсковую службу як у часы Рэчы Паспалітай, так і Расійскай імперыі. Так, Усень, унук Абубякіра і сын Давыда, з'яўляўся намеснікам троцкага татарскага харунжага. Захаваўся загад тагачаснага харунжага Мустафы ЮШЫНСКАГА ад 20 кастрычніка 1665 г. каб усё "таварыства", г.зн. асабовы склад харунжаства, далажыла ягонаму намесніку Усеню ЯКУБОЎСКАМУ аб гатоўнасці да паскоранага маршу на Гародню.

Паручнік "кавалерыі нарадовай" Адам ЯКУБОЎСКІ па прывілею караля Аўгуста III *(з Саксонскай дынастыі)* ад 13 лістапада 1754 г. атрымаў пры звальненні ў адстаўку чын ротмістра. Пры такіх жа абставінах атрымаў 13 чэрвеня 1786 г. званне паручніка згодна загаду гетмана войск Вялікага княства Літоўскага і віленскага ваяводы Міхала Казіміра АГІНСКАГА харунжы брыгады "кавалерыі нарадовай пяцігорскай" Самуэль ЯКУБОЎСКІ.

У Літоўска-татарскім конным і Конна-татарскім палках расійскай арміі служылі Абрагам ЯКУБОЎСКІ *(таварыш)*[1], Аляксандр ЯКУБОЎСКІ *(таварыш)*, Якуб ЯКУБОЎСКІ *(вахмістр)*.

У 10-х гадах цяперашняга стагоддзя на радзіме продкаў у Крыму жыў і працаваў у руска-татарскіх вучэльнях *(спачатку настаўнікам у Саках, а потым кіраўніком такой жа вучэльні ў Керчы)* Аляксандр ЯКУБОЎСКІ.

ДЗЕЙНАСЦЬ ЯКУБА ЯКУБОЎСКАГА Ў ЛЮСТЭРКУ НАЦЫЯНАЛЬНА-КУЛЬТУРНАГА АДРАДЖЭННЯ ТАТАРАЎ БЕЛАРУСІ

Вырашэннем якіх бы актуальных і важных, вялікіх праблемаў ні займаўся той ці іншы народ, у яго здзяйсненнях заўсёды вельмі яскра вызначаецца адметная роля найбольш буйных асобаў. Гэтая роля падаецца яшчэ больш выразнай, калі размова датычыць невялікіх па колькасці народаў, нацыянальных меншасцяў. Да катэгорыі апошніх адносяцца і беларускія татары. Таму ва ўсім тым, што ім удалося дасягнуць, пачынаючы ад канца 80-х гадоў нашага стагоддзя, у нацыянальна-культурным адраджэнні постаць такога славутага змагара за гэтую святую, гістарычнай вартасці ідэю, як Якуб ЯКУБОЎСКІ ва ўсёй сваёй велічы добра бачыцца і ў бяззоркавую ноч і пры густым дзённым тумане. Ці размова заходзіць пра

[1] Таварыш – шэраговы шляхецкага паходжання ў войсках Рэчы Паспалітай.

ўтварэнне Беларускага згуртавання татараў-мусульманаў "Аль-Кітаб" і заснаванне іх друкаванага перыядычнага органа – штоквартальніка "Байрам. Татары на зямлі Беларусі", ці пра падрыхтоўку і правядзенне навукова-практычных канферэнцый па татарскай праблематыцы, закладку мусульманскай мячэці ў Мінску, арганізацыю нядзельных школ для татарскіх школ, ці пра ладаванне святочных мерапрыемстваў з нагоды 600-годдзя пасялення татараў-мусульманаў у Вялікім Княстве Літоўскім – усюды перад намі паўстае не цень, а фігура Якуба ЯКУБОЎСКАГА. Праўда, ён-то неяк умеў вельмі спрытна хаваць сябе ў цень і заставацца незаўважаным не толькі для староннягa вока, але і для блізкіх сяброў, з якімі нястомна працаваў на карысць татарскай справы. Шмат хто ведае, што Якуб ЯКУБОЎСКІ з'яўляўся нязменным галоўным рэдактарам 1–27-га нумароў часопіса "Байрам", але дзе, у якім з нумароў яго гэта пазначана? Не знойдзем такога. Больш таго, што ў шэрагу нумароў гэтага перыядычнага выдання мы не знаходзім імя Якуба ЯКУБОЎСКАГА нават сярод рэдактарскай групы. Не думаю, што такая канспірацыя выклікалася нейкімі надзвычай важнымі абставінамі. Відаць, з прычыны вялікай сціпласці, гэтак уласцівай дадзенаму чалавеку, ён проста сам не ўносіў свайго прозвішча ў склад рэдкалегіі, на што ніхто з яе сяброў не звяртаў на гэта асаблівай увагі, паколькі не сумняваўся ў прыналежнасці яму галоўнай ролі ў выхадзе кожнага нумара "Байрама". Але ці ўсе з чытачоў ведалі пра гэта, беручы ў рукі часопіс? Несумненна, не ведалі. Гэтага не будуць ведаць і з гадамі, што не дасць магчымасці скласці правільнае ўяўленне пра ўклад Якуба ЯКУБОЎСКАГА ў станаўленне і развіццё татарскай перыёдыкі на Беларусі. Незалежна ад таго, па чыёй віне мы не бачым імя гэтага выдатнага чалавека там, дзе яно павінна прысутнічаць, падобная з'ява не мае ніякага права для апраўдання. Народ павінен ведаць сваіх герояў, а тым больш такая невялікая па колькасці этнічная супольнасць, якой з'яўляюцца беларускія татары.

Добра ведаючы, што на працягу выдання ўсіх 27-мі нумароў штоквартальніка "Байрам" яго галоўным дойлідам быў Я. ЯКУБОЎСКІ, сцверджу, што з гэтай нялёгкай, вельмі адказнай функцыяй ён спраўляўся на выдатна з плюсам. Паводле раздзелаў часопіс вельмі арыгінальны, мала ў чым падобны на іншыя такога роду перыядычныя выданні. У ім абавязкова знойдзеш штосьці важнае, асабліва для мусульман, з іх Кур'ана, карысныя ўрыўкі з іншых кніг рэлігійнага зместу. З цікавасцю чытаецца даведачны матэрыял з задуманага да выдання "Энцыклапедычнага даведніка". І зусім апраўдана, што з першага і да апошняга нумароў "Байрама" ён прыстойна спраўляўся з функцыяй быць генератарам гістарычнай памяці беларускіх татараў. Кожны, хто знайшоў бы вольны час і ўважліва прачытаў усе гістарычныя артыкулы "Байрама", даволі дакладна ведаў бы гісторыю беларускіх татараў. Веды пра іх дапаўняюцца

яшчэ і тым, што рэдакцыя часопіса ахвотна дае магчымасць выступіць на яго старонках аўтарам і па тых праблемах гісторыі Беларусі ўвогуле, без раскрыцця якіх немагчыма было б стварыць больш-менш поўны малюнак і па гісторыі яе татараў. Такой практыкі, якую гэтак актыўна ініцыяваў галоўны рэдактар часопіса "Байрам" Я. ЯКУБОЎСКІ варта прытрымлівацца і надалей, бо карысць ад яе відавочная. За надзвычай станоўчае і нават фенаменальнае трэба прызнаць, што за 600-гадовае жыццё татараў на Беларусі яны не зрабіліся абыякавымі да таго, што адбывалася на працягу гэтага перыяду на іх прарадзіме. Улічваючы такое, рэдакцыя часопіса "Байрам" вельмі правільна паступае, што не застаецца ў даўгу перад сваімі чытачамі, што не страцілі такога святога пачуцця. Ім дадзена столькі гістарычнага матэрыялу пра паволжскіх і крымскіх татараў, што яго хапіла б пры адпаведнай апрацоўцы на дзесяткі курсавых і дыпломных прац, што выконваюцца студэнтамі вышэйшых навучальных устаноў. Знаёмства з такім матэрыялам не толькі ўзбагачае гістарычную памяць беларускіх татараў, але і дае магчымасць лепш зразумець сваю прыналежнасць да шматмільённай татарскай супольнасці свету. Лічу, што і надалей такія матэрыялы павінны займаць належнае месца на старонках штоквартальніка "Байрам".

Цалкам апраўдана змяшчэнне з нумара ў нумар у гэтым часопісе крымскататарска-беларускага слоўніка. Знаёмячыся з яго паасобнымі словамі, адразу адчуваеш прыгажосць, самабытнасць крымскататарскай мовы. Не перабольшу, калі скажу, што выпускам крымскататарска-беларускага слоўніка будзе ўнесены каштоўны ўклад у цюркскае і беларускае мовазнаўства. Гэтага ўкладу проста нельга будзе не заўважыць Істытуту мовазнаўства Нацыянальнай акадэміі навук Рэспублікі Беларусь.

Ёсць у часопіса "Байрам" і шмат іншых станоўчых бакоў, за што трэба дзякаваць найперш яго галоўнаму рэдактару. Сваім укладам у жыццё гэтага цікавага перыядычнага выдання яго першая асоба заслугоўвае права на неўміручасць у памяці беларускіх татараў. Таму мяне нямала здзівіла афіцыйная інфармацыя на старонцы трэцяга нумара часопіса "Байрам" за 1998 г. Там змешчаны загад аб узнагароджанні Ганаровай граматай Дзяржкамітэта па справах рэлігій і нацыянальнасцяў Рэспублікі Беларусь асобаў, якія маюць значныя дасягненні ў справе татарскага адраджэння. Такіх асобаў *(агульнай колькасцю 4 чалавекі)* вызначыла Праўленне Беларускага аб'яднання татараў-мусульманаў "Аль-Кітаб". У дачыненні да кожнага з усіх чатырох пералічаных асобаў не можа быць аніякіх пярэчанняў. Толькі губляешся ў здагадках, а чаму ў спісе на ўзнагароду Ганаровай граматай адсутнічае Якуб ЯКУБОЎСКІ? Тады і колькасць узнагароджаных была б не чатыры, а пяць. Апошняя ж лічба куды больш прывабная за першую.

Не толькі сівая мінуўшча, але і сучаснасць даюць нам безліч

прыкладаў цеснага сужыцця беларусаў з татарамі. Таму, каб гаварыць, аналізаваць праблемы, што стаяць перад беларускімі татарамі на рубяжы XX і XXI стагоддзяў, другога і трэцяга тысячагоддзяў, трэба хоць у самых агульных рысах сказаць пра такога роду беларускія праблемы.

На вялікі здзіў, беларусы, доўгі час *(з 1 студзеня 1919 г.)* жывучы ва ўласнай дзяржаве – Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспубліцы *(БССР)* – дзесьці праз 20–30 гадоў ужо ўшчыльную сутыкнуліся з праблемай захавання сябе як самабытнага этнасу. Цяпер нам добра зразумелыя прычыны такой трагедыі: БССР не была як след беларускай дзяржавай; КПСС у дачыненні да яе, як і да іншых саюзных рэспублік, праводзіла русіфікатарскую палітыку. І як вынік, беларусы, будучы за ўсе нацыі і народнасці СССР найбольш блізкімі да рускіх па культуры і мове, асімілёўваліся самымі паскоранымі тэмпамі. Прыпыніць размах асіміляцыйных працэсаў, але не цалкам зліквідаваць іх, дапамагла абвешчаная генеральным сакратаром ЦК КПСС Міхаілам ГАРБАЧОВЫМ перабудова. Усё, што на гэты час засталося здаровым, прыродна чыстым, не засмечаным у зношаным беларускім арганізме, прыйшло ў рух. На паверхню ўсплыло і вельмі хутка набыло шырокую папулярнасць у народзе даўно забытае слова Адраджэнне.

Зусім заканамерна, што разам з нацыянальным рухам тытульнага народа Беларусі, адбылося абуджэнне ўсіх яе этнічных супольнасцяў, у тым ліку і адной з самых старажытных на нашай зямлі – татарскай. Прычым усе гэтыя супольнасці сталі ратавацца не ад нацыянальнага ўціску тытульнага народа, як гэта практычна бывае ва ўсіх поліэтнічных дзяржавах, а ад русіфікацыі. Вось у такім гуртавым змаганні і адбывалася яднанне ўсіх нацыянальных рухаў на Беларусі, асяродкам якой стаў нацыянальны рух яе карэннага насельніцтва. Па гэтай прычыне актывісты беларускага нацыянальна-культурнага Адраджэння не толькі не перашкаджалі, а, наадварот, усяляк садзейнічалі прыходу ў такі прагрэсіўны рух усіх этнічных супольнасцяў нашага краю. У належнай меры адчулі на сабе гэта і беларускія татары, што толькі спрыяла актывізацыі іх удзелу ў нацыянальна-культурным адраджэнні.

Як і прынята ва ўсіх падобных выпадках, беларускія татары пачалі з самаарганізацыі: стварылі ў 1991 г. Беларускае згуртаванне татараў-мусульман "Аль-Кітаб", і ў гэтым жа годзе заснавалі свой перыядычны орган – штоквартальнік "Байрам", абсалютная большасць матэрыялаў якога публікуецца на беларускай мове. Толькі вось вялікая недарэчнасць, што ўсе гэтыя лёсавызначальныя ў жыцці нашых татараў з'явы не знайшлі ніякага адлюстравання ў "Энцыклапедыі гісторыі Беларусі". Відаць, не дагледзелі ні беларусы, ні татары. Гэтую памылку трэба абавязкова выправіць у адпаведным томе "ЭГБ" на літару "Т", унёсшы дэфініцыю "татары беларускія", у якой разам з іншымі пытаннямі асвятліць і іх сучаснае

нацыянальна-культурнае становішча.

Хапіла ў нашых татараў сілы і магчымасцяў, каб разам з беларускімі навукоўцамі і культурнымі дзеячамі правесці ўжо ў 1993 г. вельмі шматзначную навукова-практычную канферэнцыю на тэму "Татары-мусульмане на землях Беларусі, Літвы і Польшчы". Падобнага роду канферэнцыі адбываліся і пазней. Апошняя з іх у сакавіку 1997 г. – "Праблемы вывучэння і захавання культурнай спадчыны татарскага народа на Беларусі".

Такой актывізацыяй нацыянальнага жыцця татары вельмі прыстойна сустрэлі і адзначылі ў лістападзе 1997 г. 600-годдзе свайго з'яўлення на тэрыторыі Вялікага Княства Літоўскага, законным спадкаемцам якога ёсць сучасная наша дзяржава – Рэспубліка Беларусь. Маюцца пэўныя пазітыўныя зрухі ў арганізацыі мусульманскіх школ для навучання беларускіх татараў, для працы ў якіх запрашаюцца і студэнты-арабы, што вучацца ў ВНУ нашай краіны. Унікальнай з'явай стане выданне "Энцыклапедыі для беларускіх татараў", над падрыхтоўкай якой працуюць многія навукоўцы краіны, незалежна ад іх нацыянальнага паходжання. Тэрміны, якія ўвойдуць у энцыклапедычны даведнік, рэгулярна падаюцца ў часопісе "Байрам" і гэта вельмі правільна, бо з'яўляецца магчымасць з дапамогай чытачоў штосьці змяніць, падкарэкціраваць, унесці нейкую новую дэфініцыю. З цягам часу, як вызначыцца рэдакцыя "Энцыклапедыі для беларускіх татараў", ёй дарэчы было б прысвоіць імя Якуба ЯКУБОЎСКАГА, бо акурат яму належыць задума ў складанні такой кнігі.

Тое, што распачалі з належным размахам татары Беларусі на рубяжы 80–90-х гадоў не магло не быць заўважаным іх супляменнікамі з іншых рэспублік, а пазней і з краін СНД. Большасць з глыбокім паразуменнем паставілася да такіх звестак і пачала падтрымліваць гэты рух і словам, і справай. Але выказваліся і паражэнчыя настроі. І тут няма нічога дзіўнага, бо працэсы дэнацыяналізацыі гэтай этнічнай супольнасці дайшлі да самай крытычнай адзнакі. Таму я вельмі высока стаўлю, што настойлівыя пошукі шляхоў нацыянальна-духоўнага адраджэння беларускімі татарамі ніколькі не аслабляліся ад таго, што хтосьці з іх аднаверцаў і блізкіх па крыві прадказваў, што гэтаму адраджэнню нібыта ніяк не удасца здзейсніцца, бо не той час, ні тыя ўмовы. На чыім баку праўда, пакажа час. Лічу, калі разумна выкарыстаць усе найбольш істотныя фактары адраджэння, яно зусім небесперспектыўнае. Галоўнае, што ў яго яшчэ ёсць і людскія рэзервы. Патрэбна мэтанакіраваная, глыбокаасэнсаваная растлумачальная праца ў асяроддзі татарскага насельніцтва Беларусі незалежна ад таго, іх карані ўходзяць у вобласці Крыма, Паволжа ці ў якія-небудзь іншыя тэрыторыі – расялення гэтых шматлікіх , але блізкіх паміж сабою адгалінаванняў дадзенай этнічнай супольнасці мусульманскіх народаў. Пры правядзенні растлумачальнай працы асаблівую ўвагу трэ-

ба звярнуць на асобаў татарскай нацыянальнасці з высокай эрудыцыяй, занятых у розных сферах навукі, культуры і адукацыі, надзеленых прыродай здольнасцямі кампазітара, музыканта, спевака, мастака, пісьменніка, журналіста і г.д. Далучэнне такіх людзей да нацыянальна-адраджэнскага руху беларускіх татараў істотна ўмацуе яго. Толькі трэба рабіць усё так, каб нанова далучаныя да такога руху татары-мігранты на Беларусь накшалт яе гістарычных татараў былі моцна інтэграванымі і ў яе прыроднае нацыянальна-культурнае жыццё, а не прыносілі б ў яго, будучы моцна зрусіфікаванымі, рускія традыцыі, бо ў такім выпадку акажуцца ў пройгрышы не толькі інтарэсы карэннага насельніцтва нашай краіны, але і яе адной з самых старажытных этнічных супольнасцяў – татарскай. Яе адраджэнне і развіццё не павінна адбывацца за кошт размывання нацыянальнага патэнцыялу тытульнага народа Рэспублікі Беларусь. І яно не здарыцца, калі ў татарскім жыцці, як гэта назіралася на працягу ўсёй гісторыі і ў нашыя дні, будуць разумна спалучацца інтарэсы гэтай этнічнай меншасці з інтарэсамі народа, на тэрыторыі якога яна знайшла сабе надзейны прытулак. Калі ж дапусціць такое, што ў жыцці татараў, акрамя развіцця ўласна сваіх духоўных пачаткаў, што зусім заканамерна і натуральна, стануць сцвярджацца, умацоўвацца пазіцыі яшчэ і элементаў небеларускай культуры, дык гэта не толькі адмоўна адаб'ецца на патэнцыяле ўсяго беларускага ў краіне, але і парушыць усталяваныя паміж ім і татарскім спаконвечныя згоду і ўзаемапаразуменне.

Не без жалю вымушаны засведчыць, што факты парушэння паасобнымі прадстаўнікамі этнічных супольнасцяў нацыянальных інтарэсаў беларускага народа не так ужо і рэдка сустракаюцца ў нас. І гэта нядзіўна. Дзяржаўныя дзеячы-асімілятары ўсіх часоў набылі вельмі багаты вопыт дэнацыяналізацыі народаў з дапамогай іх супляменнікаў ці прадстаўнікоў іншых народаў, да якіх часцей за ўсё належаць самі такія дзеячы. Калі ў царскай Расіі русіфікацыя школ на Каўказе адбывалася не з такім размахам, як таго жадала самадзяржаўе, яно свядома прызначыла на пасаду міністра адукацыі краіны асобу армянскай нацыянальнасці ў надзеі, што толькі яна зможа ўкараніць рускія культурна-моўныя традыцыі ў народную адукацыю таго бунтарскага, неспакойнага расійскага рэгіёна і найперш самой Арменіі, насельніцтва якой узгадаванне маладых пакаленняў будавала толькі на сваіх уласных асновах. Новы міністр адукацыі Расіі моцна іх раструшчыў. У сферу асветы Арменіі, як і суседніх ёй Азербайджана і Грузіі, шырокім патокам хлынулі пачаткі рускай педагогікі, якім не маглі як след супрацьстаяць іх нацыянальныя сустэмы адукацыі. У Арменіі на роднай мове працягвалі навучаць дзяцей толькі ў царкоўнапрыходскіх школах (*у Беларусі ж і такога не дапускалася*), якія ствараліся на сродкі прыходу і царквы. "Ва ўрадавых школах панаваў

русіфікатарскі рух, і ўсе прадметы праходзіліся на рускай мове".[1]

Марна было б спадзявацца, што нашыя дзяржаўныя мужы, адкрыта праводзячы палітыку дэнацыяналізацыі маладых пакаленняў, а таксама іншыя асобы, надзеленыя ўладай, не будуць старацца выкарыстаць дзеля гэта некаторых прадстаўнікоў этнічных меншасцяў Беларусі. Вось адзін з прыкладаў, што ўжо трапіў у перыядычны друк.

Як вядома, у Мінску доўгі час узорнай школай па беларусізацыі навучальна-выхаваўчага працэсу з'яўлялася школа № 82. З 1992/93 н.г. тут ужо ўсе першыя класы па мове навучання былі беларускімі. Адразу пасля сумнавядомага моўнага рэферэндуму 1995 г. сюды, як і ва ўсе іншыя школы краіны, у лічаныя дні прыйшло за подпісам міністра адукацыі Рэспублікі Беларусь распараджэнне з указаннем забяспечыць усім бацькам права вучыць дзяцей на той мове, на якой яны пажадаюць. Пярэчыць такому міністэрскаму дакументу ніхто не збіраўся, але не спынялася і асветніцкая праца з бацькамі аб ролі роднай мовы ў фармаванні маладых пакаленняў беларускага народа. Добра дасведчаныя ў гэтым лёсавызначальным для кожнай нацыі пытанні бацькі трывала стаялі за навучанне іх дзяцей на беларускай мове. Гэтая пазіцыя, аднак, была не даспадобы для кіраўнікоў сістэмы адукацыі, і яны пайшлі на замену дырэктара школы Н. ГАПОНАВАЙ – вялікай прыхільніцы і змагаркі за беларусізацыю адукацыі. У лістападзе 1995 г. ёй загадана было ўступіць месца педагогу з прозвішчам, што носяць прадстаўнікі мусульманскага свету – Л. САЛАХІТДЗІНАВАЙ. Асобам з небеларускімі прозвішчамі (*нават і па мужу*) трэба вельмі асцярожна, а лепш і зусім не ўмешвацца ў пытанні, што датычаць самых тонкіх струнаў нацыянальнага жыцця беларусаў на іх гістарычнай тэрыторыі. Гэта цалкам іх клопат. Дапамагчы-то можна ўмацаванню нацыянальнага патэнцыялу беларускага народу ў розных сферах яго жыцця, а вось расхістваць, разбураць яго – гэта ўжо злачынства. Такімі антыбеларускімі дзеяннямі можна наклікаць не толькі справядлівы гнеў на самога сябе, але і несправядлівы гнеў на ўсю тую нацыянальную меншасць, да якой належыць асоба, што займаецца такой разбуральнай дзейнасцю.

Вельмі лёгка паддаўшы пад русіфікатарскі настрой, які запанаваў у адукацыі пасля рэферэндуму 1995 г., Л. САЛАХІТДЗІНАВА стала настойліва і заўзята рыхтаваць пасля адпаведнай працы з бацькамі і настаўнікамі наступ на беларускую мову, упэўненая, што ў гэтым абавязкова будзе мець неабходную падтрымку ва ўпраўленні адукацыі Мінгарвыканкама. Каб справа па лініі дэбеларусізацыі школы ішла з большым поспехам, туды ў жніўні 1997 г. накіравалі і такіх самых поглядаў завуча Л. ІЕЎЛЕВУ. І вось дзякуючы вялікім клопатам і стараням гэтых двух далёкіх ад беларускай нацыянальнай

---

[1] Педагогическая энциклопедия. М., 1930, с. 641.

ідэі педагогаў, ужо з 1997/98 н.г. у школе адмовіліся ствараць беларускамоўныя класы, хоць заявы ад бацькоў на арганізацыю такіх класаў і паступалі. Акрыленае такімі "поспехамі" кіраўніцтва школы пачало вынішчэнне беларускамоўных 2-іх, 3-іх, 4-ых і ўсіх наступных класаў. У 1998/99 н.г. у колішняй беларускамоўнай школе засталося толькі тры класы, у якіх дзяцей навучалі на нацыянальнай мове карэннага насельніцтва краіны.

У працілегласць сказанаму вышэй прыгадваецца такі выпадак з майго ўласнага жыцця. На працягу 1954/55–1956/57 навучальных гадоў я выкладаў гісторыю СССР, фізкультуру і ваенную справу ў Юматаўскім сельскагаспадарчым тэхнікуме Башкірыі, пра педагагічны калектыў якога я захаваў самыя цёплыя ўспаміны і нават дазволіў сабе на пачатку 90-х гадоў наведаць гэтую незабыўную мною ўстанову. Час маёй працы ў ёй супаў з хрушчоўскай адлігай, якая дала магутны штуршок нацыянальным рухам у СССР, у тым ліку і ў Башкірыі. Выразна адчувалася гэта і сярод выкладчыкаў тэхнікума башкірскай і татарскай нацыянальнасцяў. Кінулася ў вочы, што раптам усе яны загаварылі паміж сабою на нацыянальных мовах на перапынках, проста ў вольны ад асноўнай працы час. Пераважна гэтыя мовы гучалі, калі выкладчык аказваўся ў асяроддзі башкірска-татарскай моладзі, на долю якой прыпадаў даволі высокі працэнт навучэнцаў. На пасяджэннях жа педагагічных саветаў пры звароце да ўсіх прысутных выкладчыкі карысталіся толькі рускай мовай. Шмат каму з рускамоўных выкладчыкаў тэхнікума крайне не падабалася такая рэзкая моўная метамарфоза ў башкірска-татарскім асяроддзі. І як гэта часта практыкавалася ў савецкі час, нейкімі асобамі быў падрыхтаваны для паслання на адрас Башкірскага абкама камуністычнай партыі ліст, у якім звярталіся з просьбай паўплываць на стан моўнай сітуацыі ў педагагічным калектыве, каб у прысутнасці рускамоўных калегаў башкіры і татары і ў неафіцыйнай абстаноўцы не зносіліся паміж сабой на сваіх родных мовах. Прапанавалі і мне, адносна яшчэ маладому паводле ўзросту (*пераваліла ўсяго толькі за 25 гадоў*) і выкладчыцкай працы (*стажу трохі больш за тры гады*) педагогу падпісаць той ліст, на што быў дадзены прыкладна такі адказ: "Для Башкірыі я прышлы чалавек (*пражыў прыкладна тры гады*) і не ўпэўнены, што застануся тут надоўга ці навекі. Мову ж зносін ва ўсіх сферах грамадскага жыцця, павінны выбіраць карэнныя жыхары той ці іншай саюзнай альбо аўтаномнай рэспублікі". Пачуць такое ад чалавека тыповай славянскай знешнасці было вельмі дзіўным, але ўгаворваць не сталі. Дзесьці праз паўмесяца з абкама партыі прыехала ў тэхнікум высокая асоба мясцовай (*башкірскай ці татарскай*) нацыянальнасці. Тут партыйны орган Башкірыі зыходзіў з правільнай пазіцыі, што моўнае башкіра-татарскае пытанне трэба вырашаць з дапамогай толькі прадстаўнікоў карэннага насельніцтва гэтай аўтаномнай рэспублікі. Спачатку камандзіраваная асоба су-

стракалася з выкладчыкамі башкірскай і татарскай нацыянальнасцяў, а затым і з усім педагагічным калектывам. Ад яе пачулі прапанову, што ў прысутнасці рускамоўных башкіры і татары ў памяшканні тэхнікума павінны размаўляць паміж сабою толькі паруску. Пярэчанняў не было, бо разумелі, што хрушчоўская адліга не мела мэтай асабліва моцна абуджаць нацыянальныя пачуцці нярускіх народаў. Адчувалася, што ніхто з башкіраў і татараў не вынес аніякай радасці ад такога вырашэння моўнага пытання. Канфлікт быў загнаны ва ўнутро. Знешне адносіны паміж людзьмі розных нацыянальнасцяў выглядалі нібыта вельмі прыстойна, а што было ў глыбінах душы башкіраў і татараў – цяжка сказаць. Сам жа я ў адносінах да сябе адчуваў з іхняга боку нейкую павагу. Відаць, з цягам часу даведаліся, якую пазіцыю па моўным пытанні займаў той ці іншы з рускамоўных выкладчыкаў. Ніколі не думаў, што калі ў 1991 г. наведаў Юматаўскі тэхнікум і сустрэўся з тымі, з кім працаваў у 1955–1957 гг., яны мне нагадаюць пра тую сітуацыю і, пахлопаўшы па плячы, скажуць: "Спасибо, Леонид Михайлович, за понимание и сочувствие нашим национальным, языковым проблемам". Думаю, што ніколі не ўдасца пачуць такіх слоў на свой адрас А. САЛАХІТДЗІНАВАЙ і Л. ІЕЎЛЕВАЙ за разбурэнне нацыянальных асноў мінскай школы № 82. Цяпер гэтыя педагогі, бясспрэчна, ў пашане ў прадстаўнікоў дзяржаўнай улады, бо дапамагаюць ім праводзіць палітыку русіфікацыі ў агульнаадукацыйнай школе. Але так не можа доўжыцца бясконца. Недалёкі той час, калі беларускі народ зразумее, што нацыянальная школа – гэта галоўны, незаменны сродак выратавання ад этнічнага вымірання і ўсім гуртам рушыць у паход за стварэнне такіх навучальных устаноў. Усе, хто некалі чыніў і сёння чыніць перашкоды стварэнню, дзейнасці беларускіх нацыянальных навучальных устаноў, не заслужаць пахвалы ў нашага народа. Не веру, што ў яго не хопіць розуму і сілы для стварэння такой сістэмы народнай адукацыі, якая будзе працаваць на сваёй прыроднай аснове. Каб наблізіць гэты зоркавы час, нам трэба ўсяляк умацоўваць кадравы склад педагагічнай інтэлігенцыі асобамі, для якіх беларуская нацыянальная ідэя – гэта святая справа. Упэўнены, што такой яна стане і для многіх прадстаўнікоў этнічных супольнасцяў Беларусі і найперш за ўсё татарскай, якая на працягу ўсёй гісторыі знаходзіла і будзе знаходзіць узаемапаразуменне з карэнным народам. Радуюся, што не раз даводзілася сустракацца ў прэсе з фактамі выкладання беларускай мовы і літаратуры ў агульнаадукацыйнай школе настаўнікамі з татарскімі прозвішчамі і імёнамі, прычым і паволжскага ці крымскага паходжання.

Вельмі актуальным і першачарговым лічу да грамадска-культурнай дзейнасці гэтай так блізкай беларусам этнічнай супольнасці далучыць выдатныя, рэдкія ў свеце здольнасці лідскай татарскай школьніцы Дзінары МАЗІТАВАЙ. Нібы самім Алахам прадвызначана, што яе та-

лент нарадзіўся і расцвіў акурат у тым куточку беларускай зямлі, дзе 600 гадоў таму знайшоў сабе надзейны прытулак, дзякуючы ласцы вялікага князя Вялікага Княства Літоўскага ВІТАЎТА, выгнаны сваімі родзічамі хан Залатой Арды ТАХТАМЫШ. Мо гэта найлепшы варыянт талентам Дзінары адплаціць беларусам за тое, што яны далі права на жыццё яе далёкаму продку? Толькі трэба, каб гэты талент выкарыстоўваўся ў рэчышчы тых этнакультурных традыцый беларускіх татараў, якіх яны спрадвеку прытрымліваліся на нашай зямлі. Будзе вельмі недарэчна, калі Дзінара сваімі выдатнымі дараваннямі абыйдзе культуру мясцовых татараў ці культуру народа, на зямлі якога яны знайшлі сабе сваю другую радзіму, і стане ўзбагачаць культурную спадчыну прадстаўнікоў тых нацый, для якіх Беларусь не з'яўляецца гістарычнай тэрыторыяй.

Актывісты сучаснага татарскага нацыянальна-культурнага адраджэння мелі рацыю, што свае першыя крокі адразу ж скіравалі на хутчэйшае аднаўленне мусульманскіх храмаў, бо менавіта нішто іншае, як толькі Іслам, дапамог выжыць, захавацца на беларускай зямлі гэтай этнічнай супольнасці. Дзякуючы рэлігіі, яна нязменна культывавала ў родным асяроддзі многія ўласцівыя сваму народу адметнасці з духоўнага жыцця і побыту. Багата з гэтых адметнасцяў дайшло і да нашага часу. Але сёння яны не адгароджаныя ад небяспечнага знікнення пад уплывам характэрнай для ўсіх народаў свету стандартызацыі іх жыцця, найперш духоўнага. Таму гэтыя адметнасці трэба ўсяляк засцерагаць, прапагандаваць. У якасці такога сродку многімі народамі паспяхова выкарыстоўваюцца краязнаўчыя, этнаграфічныя музеі. Такога татарскага музея на Беларусі няма, але ён павінен быць закладзены, і найперш у Мінску. Месца для яго трэба выбраць у раёне тых вуліц і кварталаў беларускай сталіцы, дзе некалі кампактна жылі татары. Тэрміновае вырашэнне пытання з будаўніцтвам музея культуры і быту беларускіх татараў, у чым існуе вельмі пільная патрэба, ні ў якім разе не павінна адмоўна адбіцца на яго архітэктурных якасцях. Будынак павінен адпавядаць самым высокім патрабаванням сучаснай архітэктуры мусульманскіх народаў і па-свойму ўпрыгожыць, надаць характэрную адметнасць знешняму абліччу беларускай сталіцы. Беларускія татары заслугоўваюць фінансавай, матэрыяльнай дапамогі на такі будынак і з боку самой беларускай дзяржавы, што аддана служылі і працягваюць служыць ёй, і з боку мусульманскіх краін, што жывучы на працягу 600 гадоў на такой вялікай аддаленасці ад іх, захавалі, нягледзячы на цяжкія выпрабаванні, сваё этнічнае аблічча, стварылі ў далёкім краі цудоўны, адметны аазіс мусульманскай культуры. Узяць чынны ўдзел мусульманскімі краінамі ва ўзвядзенні ў сталіцы Беларусі велічнага храма татарскай культуры і быту ў пэўнай ступені абавязвае і той вялікі ўклад, які ўнеслі і ўносяць навучальныя ўстановы гэтай дзяржавы ў падрыхтоўку спецыялістаў з ліку накіраванай сюды арабскай моладзі.

Не марудзіць, спяшацца са стварэннем унікальнага Музея культуры і быту беларускіх татараў нас падштурхоўвае натуральнае знікненне пад уплывам часу тых матэрыяльных прадметаў і рэчаў, якія маглі б служыць у якасці яго экспанатаў. Патрэбна таксама лічыцца з няўмольным натуральным працэсам скарачэння ліку носьбітаў прыроднай культуры гэтай этнічнай супольнасці Беларусі, якія захоўваюць рэдкія рэчы ці маглі б штосьці адметнае стварыць уласнымі рукамі для музея. Не сакрэт, што беларускія татары вызначаліся і вызначаюцца вельмі высокім умельствам у розных жанрах матэрыяльнай культуры, прыкладнога мастацтва, характэрных менавіта для іх народа. Усёй краіне вядома, якім выдатным, непаўторным майстэрствам у мадэліраванні розных фасонаў адзення валодае ўраджэнка Узды, татарка Айша АЛЕКСАНДРОВІЧ. Не забытыя ёю і ўзоры татарскага нацыянальнага адзення, якімі можна было ўпрыгожыць адпаведныя залы музея. Для яго абсталявання не пашкадавалі б часу, энергіі і іншыя татары, якіх Алах шчодра надарыў здольнасцямі выдатнага майстра ў тым ці іншым жанры культуры і мастацтва. Немалаважна, што з заснаваннем у Мінску Музея татарскай культуры і быту істотна палепшыліся б магчымасці для правядзення рознага роду культурна-асветніцкіх, арганізацыйна-масавых мерапрыемстваў і проста для ладавання сяброўскіх сустрэч прадстаўнікоў гэтай этнічнай супольнасці. Сёння ж дазволіць сабе такога ў іх практычна няма аніякіх умоваў. З надыходам лепшых часоў, у што нельга не верыць, ля музея можа з'явіцца, праз узвядзенне новага будынка, і сапраўдны татарскі культурна-асветніцкі цэнтр.

Вышэй, калі размова ішла пра штоквартальнік "Байрам", гаварылася, што з дапамогаю яго многа зроблена дзеля асвятлення гістарычнага шляху беларускіх татараў. Велізарны ўклад у гэту пачэсную справу зрабілі гісторыкі Станіслаў ДУМІН *(масквіч)* і Ібрагім КАНАПАЦКІ, выдаўшы ў 1993 г. вельмі цікавую і змястоўную кнігу "Беларускія татары: мінулае і сучаснасць". Па дадзенай праблеме змешчаны шэраг навукова-гістарычных публікацый у матэрыялах розных навукова-практычных канферэнцый, на старонках часопісаў, што выдаюцца на Беларусі. Прычым аўтарамі такіх публікацый выступаюць не толькі татары, але і беларусы, а таксама прадстаўнікі іншых нацыянальнасцяў. І ўсё ж рэзервы па далучэнні беларускіх татараў да свайго мінулага яшчэ ёсць.

Сусветны вопыт пераконвае, што для абуджэння і ўзбагачэння гістарычнай памяці таго ці іншага народа ніколькі не меншую ролю за навуковую, спецыяльную літаратуру, падручнікі адыгрывае літаратура мастацкая. Магчымасці ўздзеяння яе на чалавека проста невычарпальныя. Таму не выпадкова так многа і плённа працавалі ў гістарычным жанры раманісты і драматургі практычна ўсіх еўрапейскіх народаў і асабліва ў час, калі яны фармаваліся ў нацыі, вялі змаганне за стварэнне нацыянальных дзяржаў. Самімі

нашымі татарамі ці якімі-небудзь іншымі аўтарамі вельмі мала выкарыстана патэнцыяльных магчымасцяў мастацкай літаратуры дзеля паглыблення ведаў і павелічэння зацікаўленасці да татарскай мінуўшчыны, якая ні ў якім разе не можа ўяўляцца нечым занадта ўжо просценькім, без усялякіх адметных, істотных адценняў. У адной толькі ваеннай гісторыі колькі гераічных і захапляльных старонак! Шмат цікавага і самабытнага было і ёсць у культуры беларускіх татараў. Карацей кажучы, ёсць пра што пісаць прыхільнікам гістарычнага жанру ў мастацкай літаратуры. Толькі вось бяда, такіх прыхільнікаў пакуль што я не бачу сярод саміх беларускіх татараў. Але ж падрыхтаваць такога жанру кнігу могуць не толькі аўтары, якія належаць да дадзенай нацменшасці. І гэта зусім рэальна. У гісторыі мастацкай літаратуры даволі шмат выпадкаў, калі майстры пяра пісалі цікавыя, захапляльныя творы пра іншыя народы і краі, да якіх яны не належалі, дзе ні разу не ступала іх нага. З беларускіх аўтараў тут у першую чаргу можна назваць Янку МАЎРА.

Усё, што гаварылася вышэй адносна неабходнасці стварэння мастацкай літаратуры, сюжэтамі для якой з'яўляліся б адметныя падзеі і факты з гісторыі беларускіх татараў, у аднолькавай ступені можна аднесці да падобнага накірунку ў выяўленчым мастацтве, дойлідстве, кіно. Не ведаю дакладна прычын, але да сённяшняга дня мне не ўдалося нічога такога пабачыць пра гісторыю беларускіх татараў, што выйшла б з-пад пэндзаля мастака, разца скульптара ці з'явілася на кінаэкранах у час дэманстрацыі мастацкіх фільмаў. Абвінавачваць за ўсё гэта мясцовых татараў або спадзявацца, што пасля маёй крытыкі яны адразу хопяцца ліквідоўваць гэтыя прагалы, зусім безпадстаўна, бо іх саміх вельмі мала, каб ускінуць на свае навярэджаныя плечы такі цяжар. Ім на дапамогу павінны прыйсці здольныя ў той ці іншай галіне культуры і мастацтва беларусы, прадстаўнікі больш шматлікіх этнічных супольнасцяў рэспублікі. Пажадана было б да вырашэння гэтай архінадзённай для беларускіх татараў праблемы прыцягнуць іх супляменнікаў з Крыма, Паволжа і іншых краін з мусульманскім насельніцтвам, якое, як мы ведаем, вызначаецца і вялікім талентам, і шчырай павагай да людзей сваёй веры.

Не гэтак даўно мною было напісана некалькі артыкулаў пра таленавітага беларускага пісьменніка і навукоўца татарскага паходжання Сцяпана АЛЕКСАНДРОВІЧА, у якіх адзначаўся яго вялікі ўклад у беларускую справу. Але я і тады, а яшчэ больш сёння, задумваюся, чаму ён свае беларускамоўныя мастацкія творы зусім не паварочваў да тэматыкі беларускіх татараў, якая і да яго і пры ім так слаба распрацоўвалася? Магчыма, лічыў, што ўжо больш ніколі не ўзыйдзе сонца для яго суродзічаў, ужо што апошнія гады дажываюць яны на гасціннай беларускай зямлі. Каб толькі палову з таго, што у галіне мастацкай літаратуры ён даў беларускаму народу, было зроблена і для татарскай супольнасці, яна сёння мела б хоць

адзін цікавы раман, драматычны твор, мастацкі кінафільм, прысвечаныя яе жыццю. Беручы усё гэта пад увагу, беларускай мастацкай інтэлігенцыі было б не грэх пастарацца неяк сплаціць свой даўжок татарам, паколькі яе таленавіты сын так плённа шчыраваў на ніве беларускай культуры, што нават забыўся на іх уласныя духоўныя запатрабаванні. Апошніх мы, беларусы, таксама не маем права пакідаць незадаволенымі. Аднак, садзейнічаючы ва ўсім нацыянальна-культурнаму адраджэнню татараў на базе іх прыродных духоўных асноў, нам, як тытульнаму народу краіны, зусім не абыякава да таго, з якой жа павагай яны, дасягнуўшы пэўных пазітыўных зрухаў, будуць ставіцца да нашых культурна-моўных каштоўнасцяў. А можа яшчэ вырашыць замяніць іх на іншыя, больш верагодна на рускія, якія так умацоўваюцца апошнім часам на нашай зямлі? Адрадзіўшы і стаўшы жыць паводле сваіх духоўных стандартаў і адначасова замяніўшы такія беларускія стандарты на рускія, татары гэтым самым парвалі б повязь са сваім далёкім і не надта далёкім мінулым, адышлі б ад гэткай характэрнай для іх культурнай інтэграванасці з Беларускім краем і – што страшней за ўсё – нават спрыялі б яго дэнацыяналізацыі, умацаванню рускіх пачаткаў, як гэта ўжо не першы дзесятак гадоў ён адчувае на сабе з боку і такой сваёй спрадвечнай этнічнай супольнасці, як яўрэйская, у якой зараз для яе чужога-рускага ў дзесяткі разоў больш, чым чужога-беларускага. Беларускаму народу ніколькі не пагражае любое ўзмацненне нацыянальнага ў жыцці яго неславянскіх этнічных супольнасцяў, але калі ў ім *(жыцці)* пачынаюць умацоўвацца, буяць рускія элементы, якіх і так празмерна шмат у культурна-моўным патэнцыяле нашага краю, тады нельга нічога іншага чакаць, як далейшай русіфікацыі апошняга, якая занадта ўжо далёка зайшла і ўяўляе рэальную пагрозу для далейшага этнічнага іспавання яго карэннага насельніцтва. Вось таму нам і раней і цяпер не страшна ўсялякае ўзмацненне нацыянальных пачаткаў у татарскай, яўрэйскай, літоўскай, латышскай і іншых невялікіх па колькасці насельніцтва этнічных супольнасцяў. Пад уплывам такога ўзмацнення ніколі ў беларускім народзе не будуць назірацца працэсы татарызацыі, яўрэізацыі ... сярод пэўнай часткі людзей, як гэта мела і мае вынікам сваім русіфікацыя. Выкліканая ёю і іншымі фактарамі дэнацыяналізацыя беларускага народа робіць пэўную частку яго, прычым і не такую ўжо малаколькасную, крайне безабароннай перад уплывам сучаснай паланізацыі. Зусім верагодна, што пры далейшай дэнацыяналізацыі беларусаў на базе ўсё той жа самай русіфікацыі значная доля іх, што пражывае ў паўднёва-заходняй частцы краіны, стане аб'ектам украінізацыі, бо непахісны курс гэтай дзяржавы на забеспячэнне поўнай незалежнасці вельмі спрыяе росту яе *(дзяржавы)* аўтарытэту сярод беларускага насельніцтва, што жыве на сумежжы з Украінай. Не трэба забывацца, што ў яго культуры і мове шмат чаго вельмі блізкага з этнічнымі украінцамі і

таму, калі іх дзяржава будзе прагрэсіраваць у сваім эканамічным, сацыяльна-палітычным і духоўным развіцці, трывала стаяць на пазіцыях нацыянальнага суверэнітэту, а Беларусь, наадварот, проста на вачах будзе траціць яго, адмаўляцца ад сваіх прыродных культурна-моўных каштоўнасцяў, сумежныя з Украінай беларусы самі, без усялякай прынукі, добраахвотна стануць на шлях украінізацыі. Любы здэнацыяналізаваны народ, якімі ўжо не першае дзесяцігоддзе з'яўляюцца, дзякуючы "мудрай" нацыянальнай палітыкі КПСС і ўласнай дзяржавы, беларусы, не здольны выконваць іншых функцый, як толькі быць пажыўным рэчывам для колькаснага павелічэння суседніх яму этнасаў. Для нас, беларусаў,– гэта рускія, палякі і украінцы.

Не з'яўляецца сакрэтам, што сучаснае татарскае нацыянальна-культурнае адраджэнне на Беларусі сутыкаецца з вельмі сур'ёзнымі дэмаграфічнымі праблемамі. Прычым да такой ступені сур'ёзнымі, што яны могуць паставіць пад пытанне само адраджэнне, бо яму ж патрэбна пэўная крытычная маса асобаў татарскай нацыянальнасці. Накшталт карэннага насельніцтва Беларусі і яе татары здрадзілі гуманнай традыцыі: мець у сям'і столькі дзяцей, колькі атрымліваецца. Дзеячамі татарскага адраджэння падлічана, што на працягу года на Беларусі памірае больш за 200 мусульман. Шкада, што нідзе не прыводзяцца звесткі аб колькасці народжаных за год мусульман, каб мець уяўленне аб іх натуральным прыросце. А можа яго няма, як ужо не першы год ён адсутнічае ў тытульнай нацыі нашай краіны – беларускай. Калі гэта і сапраўды так у татараў, дык тут не трэба доўга думаць, а лепш прыслухацца да разумнай вершаванай парады беларускага паэта Рыгора БАРАДУЛІНА:

Татары!
Множцеся й пладзіцеся.
Вы нашыя.
Салям алейкум![1]

Ва ўмовах адсутнасці колькаснага росту татараў беларускага кшталту вельмі важна як мага больш з тых, хто ёсць, далучаць да актыўнага нацыянальнага жыцця. Такое пакуль што назіраецца толькі ў самім Мінску і ў Іўі *(Гродзенская вобласць)*, у якой ледзь не да апошняга часу функцыянавала адзіная на ўсю Беларусь мусульманская мячэць. Рух за татарскае адраджэнне набудзе належную моц толькі тады, калі да яго актыўна падключыцца і перыферыя.

У полі зроку кожнага народа, які не жадае аказацца ахвярай культурна-моўнай асіміляцыі, стала павінны знаходзіцца яго маладыя пакаленні, бо яны найбольш за ўсе ўзроставыя катэгорыі насельніцтва падпадаюць пад рознага роду стандартызацыі духоўнага жыцця і побыту. Пераканацца ў праўдзівасці гэтых слоў можна на горкім шматгадовым вопыце беларусаў, дзеці якіх, пачынаючы з

---

[1] Байрам. 1998. № 3. С. 7.

дзіцячых садоў і канчаючы вышэйшымі навучальнымі ўстановамі, узгадоўваюцца не ў адпаведнасці са сваімі прыроднымі культурнамоўнымі традыцыямі, таму не маюць належнай павагі ні да матчынай мовы, ні да духоўнай спадчыны старэйшых пакаленняў. Не выключана, што страх паўтарыць гэты крайне негатыўны вопыт беларусаў разам з іншымі фактамі паслужыў штуршком для нашых татараў, каб у лістападзе 1997 г., г.зн. у год, калі святкавалася 600-годдзе прыбыцця іх продкаў на беларускую зямлю, стварыць Беларускае рэгіянальнае аб'яднанне татарскай моладзі, мэтай якога "з'яўляецца адраджэнне старажытных традыцый і культуры татар Беларусі, стварэнне ўмоў для ўсебаковага развіцця татарскай моладзі Беларусі".[1] Не зразумела толькі, чаму ні ў мэты, ні ў задачы гэтага таварыства не трапіў моўны аспект, тым больш што для беларускіх татараў ён меў, мае і будзе мець шмат складанасцяў. А іх жа трэба пераадольваць, бо без роднай мовы кульгае, прычым на дзве нагі, не толькі любы шматлікі народ, але і невялікая па сваёй колькасці этнічная супольнасць.

Мы напярэдадні новага, XXI стагоддзя. Яно будзе намнога больш складаным у параўнанні з папярэднімі ста гадамі ў сэнсе магчымага захавання на планеце Зямля не толькі нетытульных, але і многіх тытульных народаў, асабліва калі іх дзяржавы не праводзяць адпаведнай нацыянальнай палітыкі ў дачыненні да этнасу, імем якога яны называюцца. Да такіх суровых выпрабаванняў трэба ўжо зараз самым сур'ёзным чынам рыхтавацца, прычым не толькі беларускім татарам, але і самой тытульнай нацыі Рэспублікі Беларусь – беларусам, бо няма аніякай радасці аказацца праглынутым жыўцом народамі-веліканамі. Татарская супольнасць у тым адметным, непаўторным абліччы, у якім яна існавала на беларускай зямлі на працягу стагоддзяў і існуе сёння, зможа захавацца і развівацца толькі пры ўмовах, калі беларускага народу дарэшты не даканае руская культурна-моўная асіміляцыя. Выміранне беларусаў як самабытнай нацыі карэнным чынам зменіць этнакультурныя асновы жыцця татараў. У ім мала чаго застанецца з таго, што яны пранеслі праз стагоддзі жыцця на сваёй другой радзіме – Беларусі.

Леанід Лыч.

[1] Байрам. 1997. № 4. С. 60.

СВЯШЧЭННЫ МЕСЯЦ РАМАДАН (РАМАЗАН)

У адзін з дзён снежня 1998 года атрымаў ліст ад вучонага, грамадскага і рэлігійнага дзеяча Ібрагіма Барысавіча КАНАПАЦКАГА: **"Вельмішаноўны Міхась-кардаш! (...) Месяц Рамадан пачынаецца ў нас 19–20 снежня 1998 года. На працягу ўсяго месяца** ***(да 19 студзеня 1999 г.)*** **мы плануем правесці шэраг мерапрыемстваў і галоўнае – гэта ўшанаванне светлай памяці Якуба Адамавіча** ***(Я.А. Якубоўскага – лаўрэата Дзяржаўнай прэміі БССР, выдатнага беларускага энцыклапедыста. – М.М.).*** **Думаю, што гэта будзе недзе ў сярэдзіне Рамадана, да яго трэба вельмі старанна падрыхтавацца. Памочнікаў і сіл мала, каб прыстойна зрабіць гэтую вечарыну. Але будзем старацца і спадзявацца, што добрыя людзі нам дапамогуць, а Аллаг Найвышэйшы будзе спрыяць нам".**

Так, ушанаванне светлай памяці адбылося 22 студзеня 1999 г. і аб гэтым напісала газета "Культура" № 3 за 1999 год, 23–29 студзеня 1999 г. Увечары таго ж дня, калі ўжо прачытаў ліст Ібрагіма Барысавіча, мне патэлефанавалі, і ад імя беларускіх татар мужчынскі голас папрасіў падрыхтаваць для аднаго з названых ім выданняў матэрыял аб Рамадане. Ці патрэбна беларусам ведаць пра Рамадан – свяшчэнны месяц мусульман – з гэтай думкай я пайшоў на аўтобусны прыпынак, але ніхто з маіх выпадковых суразмоўцаў не ведаў і не чуў, што гэта за месяц і што трэба рабіць у гэты прамежак часу. Але ўсе яны былі аднадушныя ў тым, што гэта вельмі карысна і пазнавальна ведаць, найперш для вернікаў.

Дома я расклаў каля дзесятка кніг, яшчэ больш часопісаў, каб падрыхтаваць свой уласны матэрыял пра Рамадан, але пасля роздуму вырашыў зрабіць пераклад з кнігі "Мусульманскія святы", якую мне ўвесну 1997 г. падарыў ветэран Вялікай Айчыннай вайны, першы на Беларусі стваральнік крымска-татарска-беларускага слоўніка, зараз нябожчык Ісмаіл МЕМЕТАЎ.

"Вялікі пост на працягу месяца Рамадан (*або інакш Рамазан*), які па-арабску завецца "саум" (*па-пярсідскі – руза, роузе, па-цюркскі – ураза*), абавязковы для ўсіх дарослых, здаровых і рытуальна чыстых мусульман. Рытуальная чысціня (*тахара*) у Ісламе мае вельмі важнае значэнне пры выконванні рэлігійных абрадаў. Тахара не толькі зводзіцца да падтрымоўвання знешняй чыстаты і ахайнасці, але ў рэлігійна-этычным, культавым сэнсе яна азначае вызваленне ад усяго апаганьваючага. Ад паста вызваляюцца цяжарныя, кормячыя і хворыя жанчыны, дзеці, вельмі старыя і ўсе тыя, хто не можа выконваць яго па аб'ектыўным прычынам, напрыклад, тыя, хто заняты на цяжкіх працах, удзельнічае ў ваенных дзеяннях, падарожнічае і г.д. Тыя ж, хто часова вызвалены ад

паста ці парушыў яго выпадкова, павінны пасціцца пасля заканчэння месяца Рамадан на працягу страчаных дзён (*дабраахвотныя пасты звыш абавязковага рэкамендуюцца галоўным чынам у месяцах: раджаб, шаабан, шавваль і мухаррам*). Забараняецца пасціцца ў дні двух вялікіх святаў і ў выпадку небяспечнасці; ганіцца пост у пятніцу (*мусульманскі выхадны дзень*), суботу (*дзень іўдзеяў*), нядзелю (*дзень хрысціян*).

Згодна шырока распаўсюджанай думцы, пост, асабліва ў месяце Рамадан з'яўляецца найлепшым сродкам загладжваня (*збавення*) грахоў, здзейсненых на працягу года. Трэба заўважыць, што, у адрозненне, к прыкладу, ад хрысціянства, у Ісламе няма пасрэднікаў паміж Богам і чалавекам, адсутнічае і духавенства ў хрысціянскім разуменні, якое можа адпускаць грахі веруючым ад імя Бога. Так што мусульманін вымушаны сам адказваць за грахі свае.

Мусульманскія багасловы трактуюць пост, як сродак утаймавання жаданняў, народжанымі жывёльным пачаткам (*надж*) у чалавеку. У час паста веруючы, канцэнтруючы валявыя намаганні, вызваляецца ад інстынктыўных заган і ўдасканальвае ў сябе чалавечы духоўны пачатак (*кальб*). Лічыцца, што прытрымоўваючыся ўстрымання, чалавечая натура ўзвышаецца.

Утрымоўванне 30-дзённага паста ў месяцы Рамадан звязана з упамінаннем у Кур'ане аб тым, што менавіта ў гэты месяц Аллаг цераз архангела Джабраіла паслаў прароку Мухаммеду ў выглядзе Адкрыцця Кур'ан (*II, 181*).

На падставе паста ў Кур'ане гаворыцца: **"О тыя, якія ўверавалі! Прадпісаны вам пост, так сама як ён прадпісаны тым, хто быў да вас,– можа быць, вы будзеце багабаязны – на адлічаныя дні, а хто з вас хворы ці ў дарозе, то – лік іншых дзён. А на тых, якія могуць гэта,– выкуп харчаваннем бедняка. Хто ж дабраахвотна возьмецца за даброты, гэта – лепш для яго. А каб вы пасціліся, гэта – лепш для вас, калі вы ведаеце"** (*II, 179, 180*). Далей гаварыцца: **"Дазваляецца вам у ноч паста прыбліжэнне да вашых жонак: яны – адзенне для вас, а вы адзенне для іх. Даведаўся Аллаг, што вы падманьваеце саміх сабе, і звярнуўся да вас і дараваў вам. А цяпер дакранайцеся да іх і шукайце таго, што прадпісаў вам Аллаг. Ешце і піце, пакуль не стане распазнавацца перад вамі белая нітка і чорная нітка на зары, потым выконвайце да ночы..."** (*II, 183*). Апошні аят (*верш*), як бачым, вызначае важную асаблівасць мусульманскага паста, а менавіта тую, што пасціцца неабходна ў светлы час сутак, ноччу ж есці, піць і прыходзіць да жонак дазваляецца. Але ад зары і да заходу сонцу, акрамя прыняцця ежы і шлюбнай блізкасці, забараняецца курэнне, удыханне водарных пахаў, нельга таксама закапываць кроплі, затрымліваць змесціва кішэчніка, пускаць кроў або ставіць банькі. Калі ж чалавек праглыне ежу выпадкова, гэта не лічыцца парушэннем паста.

Вечарам жа пасля заходу сонца, чалавек, які пасціцца, павінен прыняць фатур – лёгкую страву, другая ежа – сахур прымаецца перад аднаўленнем паста на зары. У нашай краіне вячэрні абрад

разгавення часцей завуць іфтар. Звычайна на іфтар запрашаюць суродзічаў і блізкіх, суседзяў і саслужбоўцаў. Лічыцца, што мусульманін, арганізаваўшы пачастунак, можа разлічваць на дараванне грахоў і месца ў раі. У шмат якіх выпадках сярод запрошаных прысутнічае чалавек, які умее чытаць малітвы і вытрымкі з Кур'ана. Пад час чытаецца Кур'ан, апавядаецца аб дзеяннях Аллага, яго прарока Мухаммеда, аб паходжанні паста, райскіх асалодах і пакутах у пекле, але ўперамежку вядуцца бяседы і чыста свецкага характару.

Пад час уразы веруючы імкнецца цалкам пасвяціць сябе роздумам пра Аллага і Яго Адкрыццю. У памяць аб пасланым у гэтым месяцы Кур'ане ведаючыя чытаюць свяшчэнную кнігу. Мусульмане праводзяць значную колькасць часу у малітвенных дбаннях, слухаюць пропаведзі ў мячэцях, там жа ўзносяць хвалу Аллагу і моляць Яго аб дараванні.

Пачынаецца ураза абрадам "сустрэчы", калі чакаюць на небе з'яўлення маладога месяца *(маладзіка)*. Месяц нярэдка выглядаюць у вадзе сажалкі, ракі або калодзежа. Пачатак паста ў розных краінах агалошваецца *(і ў нас у мінулым)* пушачным выбухам, барабанным боем, трубнымі гукамі, альбо сцягам, узнятым на мінарэце.

Пачуўшы сігнал, мусульмане накіроўваюцца да ранішняй малітвы ў мячэць. На працягу ўсяго месяца Рамадана *(Рамазана)* веруючым ставіцца ў абавязак паўтараць формулу: **"Я наважыўся пасціцца пастом ад ранішняй зары да захаду сонцу адзіна толькі Усявышняга"**. У дні ўразы дэрвішы, факіры, каладнары і малангі *(так па-рознаму завуць падарожнічаючых аскетаў-місцікаў)* ходзяць па дварах з песнапеннямі і прыказкамі і збіраюць падаянне. У Рамадан *(Рамазан)* вельмі набожныя людзі дадаюць да пяці звычайных штодзённых малітваў яшчэ адну, якая робіцца вечарам. Канец трыццацідзённага паста адзначаецца ў першы дзень месяца шавваля, ідучага за Рамаданам".

Да ўсяго гэтага дадам, што найбольш шаноўная ноч у мусульман – гэта тая, якая ідзе на 27 дзень Рамадана *(яе называюць Ляйлят аль-Кадр)*. Лічыцца, што менавіта ў гэтую ноч пасрэднік Аллага архангел Джабраіл на бліжэйшае ад зямлі неба перанёс сапраўдны Кур'ан і на працягу 23 гадоў перадаваў яго змест прароку Мухаммеду.

А нам застаецца толькі адказаць, адкуль прыйшоў-пайшоў пост у мусульман? З глыбіні сівых стагоддзяў. Якраз на гэтую пару ў старажытных арабаў і было распаўсюджана ўстрыманне ад ежы. Чаму? Бо ў гэты час часта былі неўраджаі, засухі, падзёж скаціны. А потым Іслам замацаваў гэты традыцыйны народны абрад у сваіх прадпісаннях.

М.Маліноўскі.

НЕВЯДОМЫ ЛЁС ВАРШАЎСКАГА ІМАМА

Дакументы і матэрыялы

(Працяг. Пачатак гл.: "Байрам" №№3, 4 / 1996 г. і №№ 1, 3, 4 / 1997 г., №№1, 2, 3, 4 / 1998 г.).

лл. 122-184.

Собственноручные показания обвиняемого Вороновича Али Самуиловича от дня 14 февраля 1941 г.

Основываясь на деятельности Эдигея ШИНКЕВИЧА в Польше, направленной против Советского Союза, а также суждениях его о своём прошлом в Крыму, предполагаю, что Эдигей ШИНКЕВИЧ был в контакте с группой татар крымских, возглавляемой ИБРАГИМОВЫМ и иными участниками большого судебного процесса в 1928–1932 гг., описание которого даёт Джафер СЕЙДАМЕТ в книге "Крым", выданной по-польски "Восточным институтом" в Варшаве. Эдиге ШИНКЕВИЧ о своей революционной деятельности в Крыму мне не говорил, тем самым не могу показать каких-либо конкретных фактов, а тем более написать подробно о его контрреволюционной деятельности в Крыму до 1933 г., в котором прибыл он на территорию Персии и связался с посольством польским в Тегеране. Данный факт стал мне известным со слов Якова ШИНКЕВИЧА, поручившего мне весной 1933 г. пойти в воеводство в Вильне и дать показания, нужные для оформления паспорта для Эдиге ШИНКЕВИЧА в связи с его прибытием в Польшу. В Польшу Эдиге ШИНКЕВИЧ прибыл в 1936 г. О его прибытии в Польшу я узнал от своих родственников, писавших мне в Каир. В этом же 1936 г. писал ко мне в Каир и Эдиге ШИНКЕВИЧ, но корреспонденция наша ограничилась обменом приветствий. Что делал Эдиге ШИНКЕВИЧ в промежутке годов 1933–1936 стало мне известным впоследствии. В эти годы Эдиге ШИНКЕВИЧ, как гражданин б. Польши, из Персии переехал в Турцию в Стамбул, где вошёл в связь с Джафер СЕЙДАМЕТОМ, руководителем эмигрантского контрреволюционного движения татар Крыма. В б. Польше Эдиге ШИНКЕВИЧ проживал как гражданин Ирана. Результатом этой связи – Эдиге ШИНКЕВИЧА с Джафером СЕЙДАМЕТОМ в Турции – было прибытие на территорию Польши, в частности в Варшаву, студентов ОРТАЯ, Вели СЕЛИМА, доктора Абдуллы ЗИГНИ и САБРИ в г. Познань. От момента своего прибытия в Польшу Эдиге ШИНКЕВИЧ начинает широкую деятельность среди татар польских, в чём находит особенно сильную поддержку у братьев Льва *(Арслана)* и Ольгерда КРИЧИНСКИХ, проживающих в

Вильне, потом Льва в Гдыне *(вице-председатель окружного суда в Гдыне, главный редактор "Рочника Татарского", председатель объединения культурно-просветительского татар Польши от 1938 г.)*, ОЛЬГЕРДА в Варшаве и от конца 1938 г. снова в Вильне. Эдиге ШИНКЕВИЧ начинает посещать основные посёлки татар польских как Слоним, Новогрудок, Клецк, Иваново и иные, где приступает к созданию организации "Коло Молодёжи", как будущих активистов в деле борьбы с СССР и оторвания от него территории Крыма. Одновременно Эдиге ШИНКЕВИЧ пишет статьи о Крыме и СССР, помещая их в прессе польской, а также контактирует с крымскими татарами в Румынии, результатом чего было прибытие в Вильно осенью 1938 г. студента СЕРВЕРА. В 1938 г. организует он экскурсию "Коло Молодёжи" в разные посёлки татар польских, где даёт вечера самодеятельности, где молодёжь, входящая в состав экскурсии, исполняет татарские песни Крыма и песни польские.

Образуемые Эдиге ШИНКЕВИЧЕМ "Кола Молодёжи" и её члены носят знак тамги Крыма вместе со знаками иных группировок эмиграции, приналежных до "Прометеуша" на щите, через который проходят цвета флага Польши.

В 1937 г. братья КРИЧИНСКИЕ и иные члены татарской общественности Польши просят Министерство военных дел Польши о создании отдельного эскадрона кавалерии татарской, что и происходит в конце 1937 г. 1 эскадрон 13 полка улан, находящегося около Вильно в Новой Вилейке, получает название "Швадрону Язды Татарскай" *(Эскадрон кавалерии татарской)*, командира татарина ротмистра ГЕЛЬЯШЕВИЧА, бюро не католических вероисповеданий Министерства военных дел в контакте с отделом вероисповеданий Министерства иностранных дел назначает меня "духовным помощником" для религиозного эскадрона, для которого раз в месяц совершаю богослужения в Новой Вилейке, в 1938 и 1939 гг. принимал присягу солдат татарского эскадрона на верность Польше.

Широкая деятельность Эдиге ШИНКЕВИЧА соединяется частыми контактами Эдиге ШИНКЕВИЧА с "Прометеушем". Эдиге ШИНКЕВИЧ часто бывал в Варшаве, но ко мне заходил весьма редко, у меня не останавливался, ночевал у крымцев, в частности ОРТАЯ или Абдуллы ЗИГНИ и в своей деятельности со мной не контактировал, что однако не исключало моей возможности-активности в деле организации польских татар по линии Эдиге ШИНКЕВИЧА. Мои отношения к Эдиге ШИНКЕВИЧУ в первой с ним встрече в Слониме, потом в Вильно не были сердечны, Эдиге не говорил со мной по вопросам своей деятельности в Крыму до времени бегства своего с территории СССР в Персию. Исключительное отношение Эдиге ШИНКЕВИЧА к деятельности в Крыму определяется важностью данного факта также ставит меня, как абсолютно Эдиге ШИНКЕВИЧЕМ непосвящённого, в положение безысходное. Взаимоотношения Якова ШИНКЕВИЧА и Эдигея ШИНКЕВИЧА носили ещё более резкий ха-

рактер. Яков ШИНКЕВИЧ относился отрицательно к деятельности Эдиге среди польских татар. Яков ШИНКЕВИЧ резко расходился с линией деятельности КРИЧИНСКИХ, ЯНОВИЧА-ЧАИНСКОГО, моей и был чужд какой-либо общественной деятельности и выступлений, что создало в татарских посёлках б. Польши враждебное к Якову ШИНКЕВИЧУ отношение. Споры татар между собой о первенстве и чести руководства нашли своё отражение в начале 1938 г., когда часть татарской общественности хотела сорвать конгресс, а потом съезд культутрно-просветительного объединения татар Польши. Умирающая деятельность старших и возрастающая активность молодёжи, руководимой Эдигеем ШИНКЕВИЧЕМ, ставили Якова ШИНКЕВИЧА перед мыслью об оставлении поста муфтия и только выборы в 1938 г. на высшей коллегии мусульман сняли с него ответтственность за руководство татарами и облегчили его положение перед той частью татар, которая писала мемориалы в Министерство вероисповеданий с разными предложениями, вплоть до снятия Якова ШИНКЕВИЧА с поста муфтия.

Собственноручные показания обвиняемого Вороновича Али Самуиловича от дня 25 февраля 1941 г.

В начале своего показания, определяющего сущность моей деятельности, хочу остановиться на фактах, которые определили до некоторой степени то, что начал считать себя чем-то отдельным, как татарин, а именно: в бытность свою учеником I–III классов гимназии г. Шавли быв. Ковенской губернии, потом учеником IV и V классов гимназии г. Вязьмы быв. Смоленской губернии, встречался с учениками иных национальностей, которые не всегда смотрели на меня, как на равного, а старались подчеркнуть, что я хуже их: показывали мне свиное ухо, рисовали крест на моих плечах или кушаке, называли татарской мордой, татарской лопаткой, князем и т.п. Эти моменты неприятной для меня натуры будили во мне протест. Кроме того, на уроках русской истории, в атмосфере, которая на этих уроках создавалась, чувствовал себя хуже, чем иные мои товарищи, и когда возвращался домой, был сильно огорчён. Буржуазная революция, которая произошла в начале 1917 г., а был я тогда в Вязьме в V классе, изменила многое, но присутствие в классе учеников, выражающих разные политические симпатии, в частности кадетские, ставила меня, как татарина, в положение также довольно тягостное. Вот эти выше указанные факты побуждали меня ближе заинтересоваться судьбами татар. Как польский татарин, т.е. не знающий татарского языка и не имеющий дома ничего, кроме иного способа молитвы, чем мои школьные товарищи, пока всё ещё не мог найти той решающей разницы, которая

могла бы отделять меня от иных моих сотоварищей по школе. Однако уже летом 1917 г., когда в г. Вязьме встречал на улице солдата с татарским лицом, подходил к нему, знакомился, и чувствуя нечто с ним общее, просиживал в городском саду, распрашивая про его жизнь, край, откуда он происходил, и мне делалось легче. Из этих бесед я узнавал, что татар в быв. России много. Больше всего я встречал татар с Поволжья. Видел также большие группы сартов, направляемых куда-то, но с ними не мог договориться, но чувствовал, что имею с ними что-то общее – принадлежность к мусульманской религии. Короче говоря, общение с так называемыми инородцами и чувство общности можно назвать началом своих будущих переживаний, а потом и действия.

От осени 1917 г. моя мать вместе со мной, сестрой и братом переехали в г. Симферополь, где находилось довольно много польских татар. Между ними были, как указывал раньше, ляховичане, в г. Бахчисарае же находились мать и сёстры моей матери, которые приехали в Крым раньше нас. Именно это и было причиной нашего переезда из Вязьмы в г. Симферополь.

В г. Симферополе было много крымских татар. В этом городе первый раз в жизни увидел массу татар, большие мечети и также первый раз в жизни семья моя получила помощь от татарского комитета помощи беженцам: нашли нам комнату и платили за учёбу в гимназии за меня, сестру и брата. Но положение польских татар и здесь оказалось странным – не знали языка, молились одинаково, воспитаны иначе. Всё это заставляло думать. Крым от 1917 г. по ноябрь 1920 г. прошёл много очередных перемен. Осень 1917 г. характерной была открытием I Курултая и объявлением татарской директории, одновременно буржуазные русские власти производили аресты, но должны были освободить ЧЕЛЕБИЕВА из под ареста, потом 1-я советская власть и смерть ЧЕЛЕБИЕВА, весной 1918 г. пришли гайдамаки, германцы, образовалось правительство ген. СУЛЬКЕВИЧА, потом Соломона КРЫМА, добровольцы-белые, весной 1919 г. до лета этого же года 2-я советская власть, деникинцы, врангелевцы. При врангелевцах в мае 1920 г. я кончил гимназию. В период времени от осени 1917 г. до мая 1920 г. в моём сознании начали кристализироваться более глубокие симпатии к татарам, с другой стороны ещё осенью-зимой 1918 г. в консульском представительстве Польши, которое нашлось в польском доме г. Симферополя, получил я польский паспорт на выезд, как беженец в Ляховичи. Ещё в 1918 г. говорилось много о том, что есть польские татары, желающие остаться после демобилизации в Симферополе и заниматься с иными польскими татарами выделкой кож, я не хотел об этом слушать и всё время мечтал о возвращении на свою родину. Но время шло, беженцы не выезжали, власти менялись, изменялись условия жизни. События меня интересовали. Человек в политику не входил, многого не понимал, сочувствия менялись, не было та-

кого положения вещей, которое сразу же могло бы определить стремления. В мае 1920 г. белые объявили мобилизацию и я, кончивший гимназию и имеющий 18 полных лет, должен был постараться об освобождении от мобилизации. Как польский гражданин мобилизации не подлежал, но должен был пройти через комиссию ген. БАБОЧКИНА, которая рассмотрев мой польский беженский паспорт и руский билет, который я получил, дала мне отсрочку до осени, ставя условием выезд в Польшу первым эшелоном беженцев. Эшелона не было. Знакомые посоветовали мне подать прошение в татарский отдел образования, которым руководила татарка ИСХАКОВА. Я так и сделал. ИСХАКОВА определила меня учителем русского языка в деревню Ики-Азиз в 22 км от Симферополя, куда я и выехал, определясь в конце августа 1920 г. студентом агрономического факультета Таврического университета, образовавшегося от 1917 г. в г. Симферополе. Учителем в деревне Ики-Азиз я долго не был. С приходом Красной Армии в ноябре 1920 г. я освободился у той же ИСХАКОВОЙ от занятия, вернулся в Симферополь, обновил свою запись в университете, переименовал на университет им. Фрунзе и начал учёбу. Академический год 1920–1921 гг. до октября я учился, нигде не работал. Голодный 1921 г. заставил меня одновременно с учёбой работать в учреждениях. От октября до января-февраля 1922 г. я работал в Наркомнаце Крыма, сначала как писарь, потом как делопроизводитель, от февраля 1922 г. по сокращению штатов в Наркомнаце определился в педагогическую библиотеку г. Симферополя, потом же меня перевели в татарскую центральную библиотеку, в которой и проработал вплоть до апреля 1922 г., т.е. до отправки 2 эшелона беженцев и выезда моих родителей вместе со мной, братом и сестрой в Ляховичи – место рождения.

В период от 1917 до 1922 гг. в Крыму проживали мои родственники: 1) Мустафа ШИНКЕВИЧ с семьёй, он же отец Эдигея ШИНКЕВИЧА *(живут в Симферополе и сегодня – Феодосийское шоссе № 2 или 4)*; 2) Яков ШИНКЕВИЧ *(до 1918 г. жил в деревне около Ялты, был членом городской управы или сельской управы; осенью 1918 г. в Германии, где кончил восточные языки и в 1926 г. приехал в Вильно, как выбранный на конгрессе мусульман Польши в декабре 1925г. муфтием; теперь проживает в Вильно, ул. Сераковского 21)*; 3) Сестра моей матери Тензиля МИСЬКЕВИЧ *(до 1922 г. жила в Бахчисарае, в 1922 г. умерла голодной смертью, оставила после себя сына Ибрагима Миськевича и дочь Селиму Миськевич, воспитанных в приюте. Ибрагим живёт теперь в Ялте, ул. Володарского 5, работает наборщиком в типографии, где Селима – не знаю, кажется в Симферополе)*; 4) Сестра моей матери Мерьема АЛЕКСАНДРОВИЧ, живёт всё время в Симферополе, работает уборщицей, Феодосийское шоссе № 2 или 4; 5) София АЛЕКСАНДРОВИЧ – двоюродная сестра матери, замужем была за Яхъей БАЙРАШЕВСКИМ, умерла, в котором году – не помню, что

делает её муж и где проживает – не знаю; 6) Тензиля АЛЕКСАНДРОВИЧ – двоюродная сестра матери, учительница, замужем за Рамазаном АЛЕКСАНДРОВИЧЕМ. Ибрагим МИСЬКЕВИЧ писал мне в конце 1940 г., что Рамазан АЛЕКСАНДРОВИЧ был Наркомом просвещения Крымской АССР, что за него терпит Мустафа ШИНКЕВИЧ, и не знает где Рамазан АЛЕКСАНДРОВИЧ с женой проживает или находится. Кроме указанных, в Симферополе была до 1922 г. моя родственница Галя МУРЗИЧ, которая с мужем Мустафой проживает сейчас от 1922 г. в Ляховичах.

В Симферополе до 1922 г. были и иные польские татары. Часть вернулась на места рождения, часть же осталась. Кто остался – не знаю, так как об этом мои родственники мне не писали.

С приездом в мае 1922 г. в быв. Польшу в Ляховичи, а потом после смерти отца 15.06. 1922 г. с переездом в Вильно, начал я сталкиваться с местными татарами. Поразило меня в них то, что молодёжь не умеет даже молиться. В Вильно я столкнулся в первую очередь с татарином, профессором университета Стефаном БАЗАРЕВСКИМ *(живёт в Вильно, ул. Сероковского 21)*, который дал мне у себя работу, потом я работал с 1923 г. в КИК *(Команда Узупелнень Кони – Команда дополняющая лошадей)* военкомом в учреждении, с 1924 г. Лев КРИЧИНСКИЙ помог мне устроиться писарем в Виленском окружном суде. Льва КРИЧИНСКОГО я узнал в Крыму в 1918 г., для которого я переписывал акты избыканцелярии Таврического губернатора, касающиеся политики царского правительства по отношению к крымским татарам. Лев КРИЧИНСКИЙ был правителем канцелярии премьер-министра генерала СУЛЬКЕВИЧА, возглавлявшего крымское буржуазное правительство. Акты, собранные КРИЧИНСКИМ, были изданы в Азербайджане, куда Лев КРИЧИНСКИЙ перенёсся после ликвидации правительства СУЛЬКЕВИЧА и замены его правительством Соломона КРЫМА. В Азербайджане в то время находился и брат Льва КРИЧИНСКОГО Ольгерд КРИЧИНСКИЙ *(Лев КРИЧИНСКИЙ перед польско-германской войной проживал в Гдыне, Ольгерд же в Вильно)*. Ольгерд КРИЧИНСКИЙ был вице-министром юридических дел при азербайджанском буржуазном правительстве, какую же роль исполнял Лев КРИЧИНСКИЙ – точно не знаю, кажется работал в Азербайджанском министерстве внутренних дел. Из польских татар, работавших в буржуазном Азербайджане, известны мне Абдуль-Хамид ХУРАМОВИЧ *(министерство иностранных дел)* – лица эти уже указаны мною раньше; проживали до польско-германской войны в Варшаве, были активными членами комитета по постройке мечети, а ХУРАМОВИЧ – председателем культурно-просветительского объединения татар Польши – отдел в Варшаве *(членом управления этого варшавского отдела был избран и я в конце 1937 г.)*.

Благодаря указанным двум братьям – Льву и Ольгерду КРИЧИНСКИМ, бывшим в Вильно, узнал я иных "влиятельных" та-

тар, как: 1) Генерала Александра РОМАНОВИЧА – командира полка татарской кавалерии в годах 1919-1920 *(Александр РОМАНОВИЧ умер в 1934 г., в мою бытность в Каире)*; 2) Александра АХМАТОВИЧА *(бывший вице-председатель апелляционного суда в Вильно, а перед этим директор юридических дел Сарадковой Литвы (Средней Литвы или Виленской области), а также бывший министр юридических дел, когда министром иностранных дел Крыма был Джафер СЕЙДАМЕТ)*; 3) Богдана АХМАТОВИЧА – бывшего судью апелляционного суда в Вильно *(указанные братья Александр и Богдан АХМАТОВИЧИ проживают в Вильно, в Крыму же примыкали к мурзакам Муфти-Заде КАРАШАЙСКИМ)*; 4) Адам МУРЗА-МУРЗИЧ – бывший вице-председатель окружного суда в Вильно *(умер, кажется, в 1935 г., как нотариус)*.

Ещё перед этим, в 1922 г., узнал я семью Хаджи Аян ВАИСОВА – владельца нескольких кондитерских в Вильно, у которого работала моя сестра, потом мать в качестве работниц при кассе и на складе.

В 1924 г. узнал я приехавших в Вильно Якова РОМАНОВИЧА – брата генерала Александра РОМАНОВИЧА бывшей польской-русской армии, с конца 1925 г. заместителя муфтия бывшей Польши и бывшей польско-русской армии; Стефана ТУГАН-БАРАНОВСКОГО – секретаря муфтиата. Известно мне, что Яков РОМАНОВИЧ был инструктором в школе красной кавалерии, где – не знаю, кажется на Поволжье, Стефан же БАРАНОВСКИЙ перед приездом в Польшу жил на Украине, работал на мельнице.

Находясь в Вильно с июля 1922 г., явился я одним из польских молодых среди более от себя старших лиц, которые интересовались положением польских татар. Среди молодёжи вместе со мной были сыновья Александра АХМАТОВИЧА: Осмон *(перед польско-германской войной профессор химии Варшавского государственного университета)*; Леон *(врач, был в Барановичах)*; Стефан РОМАНОВИЧ, сын генерала Александра РОМАНОВИЧА, в последнее время судья Виленского суда. Среди молодёжи, которая хотела видеть в татарах польских какую-то определённую массу, происходили собрания татар и вот в 1924 г. по проекту Александра АХМАТОВИЧА и Адама МУРЗЫ-МУРЗИЧА образовалась комиссия, которая начала хлопотать перед министерством вероисповеданий и иностранных дел о создании отдельного автокефального муфтиата польских мусульман. В этом же направлении работали и лица, указанные мною выше, как А. ПОЛТОРЖИЦКИЙ, ХУРАМОВИЧ, братья КРИЧИНСКИЕ, Александр РОМАНОВИЧ. Стремление к автокефальному муфтиату мусульман Польши основывалось с одной стороны на том, что перед образованием Польши, до 1918 г. польские мусульмане подчинялись Крымскому муфтию на основании Российского свода законов, и после 1918 г. остались без муфтиата, с другой же стороны братья КРИЧИНСКИЕ, Александр АХМАТОВИЧ, А. ПОЛТОРЖИЦКИЙ и ХУРАМОВИЧ, как лица, тесно связанные с бывшими бур-

жуазными правительствами Крыма и Азербайджана, усматривали главным образом в образовании муфтиата в Польше политику, подкреплённую в 1924 г. пактом вечной дружбы Польши с Турцией в Лозанне. Именно в этом 1924 г. польские татары в лице КРИЧИНСКИХ, АХМАТОВИЧЕЙ, ХУРАМОВИЧА и иных написали адрес-приветствие польскому правительству по случаю пакта дружбы с Турцией. Приветствие это было прочитано в торжественной форме на сейме польском в 1924 г. послом ДЕМСКИМ, что было началом польской выставки в 1924 г. в Стамбуле и договором о смерти с Турцией. Кроме этого, указанные лица надеялись, что польские татары будут употреблены польским правительством как нить, связующая бывшую Польшу с мусульманским Востоком вообще, а мусульманами бывшей России – в частности, когда СССР будет находиться в угрожающем положении.

Знаю, что в 1924 и 1925 гг. в Варшаву ездили по делам муфтиата Александр АХМАТОВИЧ и Адам МУРЗА-МУРЗИЧ, с ними же ходили по министерствам вероисповеданий и иностранных дел ХУРАМОВИЧ и Александр ПОЛТОРЖИЦКИЙ. Одновременно с этим началась работа над Уставом культурно-просветительного Объединения татар Польши. В комиссии работали Адам МУРЗА-МУРЗИЧ, А. АХМАТОВИЧ, проф. Стефан БАЗАРЕВСКИЙ, генерал Александр РОМАНОВИЧ, а также и я, но на затверждённом министерством внутренних дел – воеводой Виленской области – моя фамилия не фигурирует. После утверждения Устава Объединения культурно-просветительского татар Польши началась работа по подготовке к съезду, который имел две цели: 1) Выборы муфтия; 2) Выборы центрального Совета Объединения. Деньги на съезд дало министерство вероисповеданий, съезд произошёл 25 декабря 1925 г., и на нём выявились два, даже три течения: АХМАТОВИЧИ и Ольгерд КРИЧИНСКИЙ голосовали за муфтия Якова ШИНКЕВИЧА, часть татар хотела избрать Адама МУРЗУ-МУРЗИЧА, часть же хотела видеть муфтием слонимского татарина АЛЕКСАНДРОВИЧА, имени не знаю, бывшего полковника русской армии. Тогда же майор ЯНОВИЧ-ЧАИНСКИЙ метил в заместители муфтия, группа же делегатов, возглавляемая генералом Александром РОМАНОВИЧЕМ, хотела заместителем муфтия избрать Якова РОМАНОВИЧА. В конечном итоге АХМАТОВИЧИ с КРИЧИНСКИМ договорились с группой генерала Романовича и муфтием был избран Яков ШИНКЕВИЧ, заместителем муфтия – Яков РОМАНОВИЧ. На этом же съезде поднимался вопрос и о наивысшей коллегии при муфтии, но вопрос этот не обсуждался ввиду его неподготовленности. После выборов муфтия и заместителя был выбран на основании утверждённого Устава Центральный Совет культурно-просветительного Объединения татар Польши. В Совет вошли как председатель – Александр АХМАТОВИЧ или Ольгерд КРИЧИНСКИЙ (*точно не помню*) и члены – ЯНОВИЧ-ЧАИНСКИЙ (*Слоним*), ХУРАМОВИЧ (*Варшава*), Хасень СМАЙКЕВИЧ (*Вильно, сотруд-*

ник бывшей Избы Скарбовой – Казначейство и Акцизы) и иные, которых не могу припомнить. Данный Совет в этом составе действовал до 2 съезда в 1928 г., о котором уже давал показания раньше.

Работа писарем в окружном суде отвлекала меня от учёбы. И только в 1926 г. я мог подумать о выезде во Львов на восточные языки. Под влиянием близкого контакта с делами, касавшимися польских татар, постепенно начали меняться и мои интересы. Ещё в Крыму интересовался Востоком, в Вильно это уже определилось, начал читать, изучать и к 1926 г. определил свои интересы. Создание муфтиата, а также симпатии, с какими относились ко мне вышеуказанные лица, хотевшие видеть во мне первого молодого человека среди польских татар, любящего мусульманский Восток, сделали своё. При этом обещалось многое – будешь членом наивысшей коллегии, будешь в Варшаве тем, кем был мулла БАЯЗИТОВ в Петербурге – всё это побудило меня ближе заинтересоваться, и в конечном результате АХМАТОВИЧИ, а также братья КРИЧИНСКИЕ, которые знали профессора Зигминта СМОГОРЖЕВСКОГО *(доцент С.-Петербургского университета, потом работал в министерстве иностранных дел, профессор университета во Львове, умер в 1931 г.)*, рекомендовали меня как исполнительного человека. И с осени 1926 г. я – студент Львовского университета и в скором времени стипендиат. Одновременно не обрывал контактов с татарами Польши. Будучи во Львове узнаю, что в Кракове лектором турецкого языка является Абдулла ЗИГНИ и одновременно пишет докторскую диссертацию, про него узнаю от своего крымского знакомого беженца, караима Аниньяша ЗАЙОНЧКОВСКОГО *(с 1932 г. – профессор тюркологии Варшавского университета)*, также студента востоковедения в Кракове. В Вильно в доме ЗАЙОНЧКОВСКОГО встречаюсь и знакомлюсь с Абдуллой ЗИГНИ. Ещё перед знакомством с ним узнаю и знакомлюсь в Вильно с татарином Акдес НИГМАТОВЫМ, который в 1923 г., а может в 1924 г. бежал из СССР и в Вильно сидел в тюрьме за переход границы советско-польской и был освобождён за ручательством группы виленских татар: АХМАТОВИЧЕЙ, БАЗАРЕВСКОГО, и он работал некоторое время в имении у профессора БАЗАРЕВСКОГО, потом же выехал в Турцию *(кажется в конце 1924 г. или начале 1925 г.)*. Эти первые контакты с Аяном ВАМСОВЫМ, Абдуллой ЗИГНИ и Акдес НИГМАТОВЫМ знакомят меня с движениями эмиграции Поволжья и Крыма. Как я указал раньше, Александр АХМАТОВИЧ работал одновременно с Джафер СЕЙДАМЕТОМ, КРИЧИНСКИЕ работали в Крыму и Азербайджане – вести об этом приходили ко мне; кроме того слышал, что Джафер СЕЙДАМЕТ, кажется в 1928 г., был на аудиенции у Юзефа ПИЛСУДСКОГО, был также у АХМАТОВИЧА Александра – всё это давало мне некоторое представление о движении, каким в Польше руководили КРИЧИНСКИЕ, ХУРАМОВИЧ и ПОЛТОРЖИЦКИЙ.

Вспомнив о профессоре Аниньяше ЗАЙОНЧКОВСКОМ, указываю

теперь обстоятельства, перед этим пропущенные, о контакте караимов Польши с эмигрантской группой татар крымских, а именно присутствие делегатов караимских из г. Галича на собраниях в 1937–1938 гг., описанных мною раньше. Делегата из Трок, что около Вильно, на собрании не было, но приглашался профессор ЗАЙОНЧКОВСКИЙ *(из Трок)*, и он присутствовал, но не выступал.

На 2 съезде татар в 1928 г., как указывал уже в показаниях от 11–13 февраля, присутствовал Аяз ИСХАКОВ и СЮНЧЕЛЕЙ. Всё это вместе взятое говорит о многом, но являлось ещё для меня пока что безотчётным.

Припоминаю себе новую встречу в Слониме в 1932 г. летом, когда жил у своей матери в ожидании командировки в Каир в университет Аль-Азкар, с Кебиром КЕМБИРОВИЧЕМ, татарином из Поволжья, эмигрантом из СССР, продававшим в Слониме "мугиры" – надписи из Корана – узнал я его в семье БАЙРАШЕВСКИХ, находящегося в настоящее время в Архангельской области.

Именно работа при 1-м съезде татар, встречи с эмигрантами, а также учёба на восточном отделении историко-филологического факультета Львовского университета сблизили меня с одной стороны с предметами по истории Ислама политической и культурной, с другой стороны беседы с братьями КРИЧИНСКИМИ и иными, указанными мною лицами, дали мне "уверенность", что польские татары действительно могут быть прочной связью Запада с Востоком вообще, Польши с мусульманским Востоком и мусульманскими национальностями СССР в момент войны в частности. И эти убеждения я начал разделять, начал понимать сущность польской политики в её отношениях с одной стороны к польским татарам, с другой – к разным эмигрантским группам, стремящимся оторвать от СССР определённые территории.

Польские татары, насчитывающие 6 000 человек с лишним, являлись для предприятий Польши и её правительства доказательством вечной дружбы Польши с мусульманским Востоком, который, группируя в Польше свои объединения, стремящиеся оторваться от СССР, производил за границей много шума и поднимал дела эмиграции Идель-Урала, Крыма, Сев. Кавказа, Грузии, Азербайджана на высоту, какой на иных территориях, кроме Турции до определённого периода – до 1936 г., никто не мог достичь.

Польское правительство, в частности министерство иностранных дел, придавало большое значение всякого рода командировкам и делегированием польских татар. Только этим и можно объяснить: 1) Присутствие юриста Ольгерда КРИЧИНСКОГО в 1924–1925 гг. на международном конгрессе в Каире, где он получил орден; 2) муфтия Якова ШИНКЕВИЧА на всеобщем мусульманском конгрессе в Каире в 1926 г., в двух поездках муфтия Якова ШИНКЕВИЧА к мусульманам Югославии в 1928 и 1932 гг. *(если не путаю года)*; делегировании муфтия ШИНКЕВИЧА вместе с послом Польши РАЧИНСКИМ

в 1931 или 1932 г. к королю Ибн Сауду *(Геджас)* для официального признания Польшей Саудии, участии муфтия и ХУРАМОВИЧА в 1935 г. на конгрессе мусульман Европы в Женеве; поездке муфтия в Индию к Низаму Хейдерабада собрать деньги на постройку мечети в Варшаве *(без результата – денег на мечеть не собрал);* 3) командирование 2 учеников *(в 1935 г.)* в религиозную мусульманскую школу *(медресе)* в Сараево в Югославии; 4) присутствии Льва КРИЧИНСКОГО в 1935 г. на аудиенции у Бея Марокко; 5) командировке меня и моего товарища Мустафы АЛЕКСАНДРОВИЧА в университет, а также присутствии в Каире в 1933–1937 гг. в университете Аль-Азкар в Каире братьев ФАЗЛЕЕВЫХ и Абдуль-Каюма МУХАМЕДЖАНА *(Ибрагимова)*, о которых уже показал раньше.

С другой стороны, ответные приезды мусульман югославских в Польшу, в Вильно к муфтию, экскурсия 94 студентов ВУЗов Каира в 1935 г. в Польшу в Варшаву и Закопанэ, практики 2 студентов из Египта в 1934 г. в польских банках в Варшаве – всё это ясно представляло сущность работы, которая возлагалась на польских татар бывшим польским правительством.

Польские татары на свои религиозные потребности, как оплата духовных, починка мечетей и постройка новых получали в год 57 000 злотых, т.е. почти 10 злотых на одну душу, но за это должны были быть готовы откликнуться на каждый крик польского правительства.

Руководители польских татар это понимали, учитывали, и всю свою работу устремляли только в этом направлении, т.е. везде и всюду кричали, что польским татарам очень хорошо, прекрасно, что бывшая Польша – это истинный приятель мусульманского Востока. Польское правительство питало у себя врагов СССР в лице различных эмигрантских группировок, поддерживало их и те также кричали везде и всюду, что бывшая Польша – приятель Ислама и татар.

И вот, начиная 1933 г., с момента моего контакта с Восточным институтом, через который одно из министерств или ведомство – вероисповеданий или иностранных дел дало мне командировку в Каир в университет Аль-Азкар, где начинается моя "деятельность", направленная против СССР, а базирующаяся на хвалебных гимнах для Польши, имеющей опеку над мусульманами, проживающими в Польше. На каждом шагу пропаганда Польши – о такой работе для Польше говорил мне профессор Ольгерд ГУРКА, о такой же работе пишут мне и братья КРИЧИНСКИЕ, с которым во время бытности в Каире поддерживаю корреспондентскую связь. Отчёты отсылаю в Восточный институт в Варшаве, польское посольство в Каире, а также и Ольгерду КРИЧИНСКОМУ, как председателю Центрального Совета культурно-просветительного Объединения татар Польши. Те же самые отчёты посылаю и муфтиату, так как с одной стороны Центральный Совет, с другой стороны муфтиат старались за командировку для меня в Каир. Той же пропагандой Польши объясняются

собрания на дому студентов разных национальностей, описанные мною в показаниях 11–13 февраля 1941 г.

В своих прежних показаниях писал о присутствии в университете *(медресе)* Аль-Азкар группы татар Идель-Урала из Японии и Маньчжурии *(5 человек)* и крымских татар из Румынии *(4 человека)*, а также братьев ФАЗЛЕЕВЫХ Даяна и Бекира, Абдуль-Каюма МУХАМЕДЖАНА *(Ибрагимова)*, татар Идель-Урала из Польши *(Варшавы)*. Упомянутые занимались работой среди эмигрантских группировок, в частности, черкесов из Сибири, Палестины, а также и эмигрантов с Кавказа после 1918 г. Они хотели также, чтобы я и мой товарищ Мустафа АЛЕКСАНДРОВИЧ работали вместе с ними, чтобы мы вместе – идель-уральцы, крымцы и польские татары – образовали отдельную группу татар – слушателей Аль-Азкара, чтобы мы включились в работу эмигрантских группировок в Египте, чтобы мы писали статьи о мусульманах и татарах в СССР. Но мы не вошли в данную группу татар, так как указания Восточного института в Варшаве касались только пропаганды Польши. Упоминаемой группой татар Идель-Урала и Крыма руководил Павел КОРВИН-ПАВЛОВСКИЙ, как указывал раньше, более 50-летнего возраста, бывший генеральный секретарь Восточного института в Варшаве, католик, принявший Ислам, слушатель Аль-Азкара, агент официальной польской агенции телеграфичной *(П.А.Т.)* и контактирующий с посольством Польши в Каире, играющий роль руководителя эмиграции из СССР в Каире. Он же поддерживал связь с обществом учащихся в Каире в учебных заведениях малайцев. Общество это насчитывало более 200 человек. Это общество однажды посетил сотрудник польского посольства Альфон КУЛЯ со своей женой. Малайцы исполняли свои народные танцы и музыку. Как потом я узнал *(я также присутствовал)*, было это в связи с возможностями учёбы малайцев *(2 или 3)* в польской школе авиации. Лично меня интересовали группы студентов Аль-Азкара: китайцев и индусов, как представителей большего числа мусульман: китайцы 45–50 миллионов, индусы 70–80 миллионов.

В конце своей командировки я вместе с товарищем Мустафой АЛЕКСАНДРОВИЧЕМ обратился в министерство иностранных дел через польское посольство в Каире и Восточный институт в Варшаве с проектом нашей поездки для отправления хаджа в Мекку. Но нам в этом было отказано. Нужны были довольно большие средства, считая до 30 анг. фунтов на одно лицо. Предлагали мы во время хаджа в Мекке провести работу по пропаганде Польши. После отказа я обратился в Восточный институт с просьбой о командировке в Турцию, ответом было то, что такая командировка не ко времени. Тем самым моё пребывание на Ближнем Востоке должно было ограничиться Каиром – Турция меня очень интересовала, особенно её новаторские стремления, связанные с отделением мечети от государства, раскрепощением женщины, национальным

тюркским направлением, а также её связями с мусульманским Востоком, сорванными отношениями Кемаль-паши к халифату, о котором так много говорилось в Египте и к которому имел претензии король Египта Фуад, потом Фарук, а также король Неджа и Геджаса Ибн-Сауд.

В октябре 1936 г. я вернулся в Польшу, тем самым кончился первый период моей деятельности, т.е. пропаганда Польши среди разных народностей, посещающих Аль-Азкар, а также кончилась моя подготовка к принятию обязанностей муллы г. Варшавы и когда деятельность моя начала касаться контакта с группировками эмигрантов из СССР, работающих в Польше против СССР.

"... ТАТАРСКАЯ КОННІЦА ІМЧЫЦЦА...",

АБО ЯШЧЭ НЕКАЛЬКІ СЛОЎ ПРА ГРУНВАЛЬДСКУЮ БІТВУ

Выступючы ў 1997 годзе на III Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі "Праблемы вывучэння і захавання культурнай спадчыны татарскага народа на Беларусі", прысвечанай 600-годдзю татарскай аселасці на землях Беларуска-Літоўскай дзяржавы *(г. Мінск, Беларускі універсітэт культуры, 27–28 сакавіка)*, мне прыйшлося звярнуць увагу слухачоў, як ілжэвучоныя, даследчыкі, пісьменнікі, мастакі, журналісты і іншыя ворагі беларушчыны і беларускіх татараў удала і ўмела фальсіфікавалі і фальсіфікуюць гістарычнымі звесткамі і маніпуліруюць імі, каб адмовіць беларусам, беларускім татарам і іх саюзнікам – крымскім татарам не толькі ва ўнёсках у перамогу над немцамі-крыжакамі і іх сатэлітамі ў бітве народаў пад Грунвальдам, па-беларуску – Зялёным Гаем, але нават і ва ўдзеле ў гэтай славутай вайне.

Але насуперак іх ілжывым памкненням, дбайнасці і руплівасці адмовіць нашай краіне ў гістарычных заслугах, мужнасці, доблесці і адвазе, праўда гісторыі прарываецца праз іх фальсіфікаваныя прапоны і заслоны, бо яна так насычана і хронікамі, і летапісамі, і вуснымі паданнямі, і творамі славутых мастакоў слова. Адным з іх з'яўляецца Ян Вісліцкі *(1480 г.н. – год смерці невядомы)*. У свеце ён вядомы як паэт-лацініст, прычым вельмі і вельмі таленавіты. А найбольш, канешне, адукаваных людзей ён уразіў сваім творам – паэмай "Пруская вайна". Гэты вершаваны гістарычны аповяд упершыню быў надрукаваны ў 1516 годзе ў Кракаве. Для цікаўных паведамім, што там жа ў 1491 годзе таксама ўпершыню Швайполь-

там ФІЁЛЯМ былі надрукаваны кнігі кірылічным шрыфтам, гэтыя выданні мелі вялікі поспех сярод беларусаў, маларусаў, маскавітаў.

Крышачку пра паэта-лацініста Яна ВІСЛІЦКАГА. Да вялікага шкадавання, невядома, дзе ён нарадзіўся і памёр, і год яго смерці. Па ўскосным звесткам, некаторыя даследчыкі лічаць, што гэты творца нарадзіўся на Клеччыне, бо там цячэ рака Вісліца. Канешне, такое меркаванне глупства! Бо больш верагодней тутака трэба гаварыць аб рацэ Вісла... Чаму ж не ад яе гаспадар Ян узяў сябе прозвішча? Але і гэта нейкі туман, бо раз мае прозвішча МАЛІНОЎСКІ, дык тады я нарадзіўся ў ... маліне!..

"Пруская вайна" падзяляецца на некалькі частак, а нас больш турбуе толькі другі раздзел, дзе размова вядзецца пра Грунвальдскую бітву. Не будзем апісваць сам твор, а зробім толькі адну вытрымку:

... Татарская конніца імчыцца,
Лукі хапаюць, калчаны,
коней сваіх рысею пускаюць,
З гікам жахлівым, што ўстрос дубровы,
наперад пакаціліся
Град смертаносны абрушыўся стрэл,
раскідаў усё жывое,
Так усемагутны, калі адпускае павады тугам,
Свет ударае злосны парыў, аквілонава сцюжа,
Віхуры бесяцца ўнізе дажджавым
і шалёным шквалам.

Да ўсёй гэтай карціны дадамо, што вялікага магістра *(гросмайстра)* Ульрыха фон ЮНГІНГЕНА, па сведчанням нямецкіх хронік, у асабістым паядынку забіў татарскі хан БАГАРДЗІН, але ўжо праз некалькі стагоддзяў фальсіфікатар-мастак Ян МАЦЕЙКА ў агромністым мастацкім палатне аб бітве народаў, што фон Юнгінгена забівае прадстаўнік другога народа. Сярод гісторыкаў, якія праўдзіва адлюстравалі ўдзел татараў у Грунвальдскай бітве, іх высокае баявое мастацтва, мне так здаецца, найбольш адзначыўся Станіслаў ЦЯРОХІН.

Так што вельмі ўважліва і пільна трэба чытаць гістарычную літаратуру нашых трох суседзяў з Польшчы, Літвы і Расіі, якія вельмі ўдала прыніжаюць нацыянальны гонар нашай Бацькаўшчыны і народаў, якія здаўна аселі ў ёй, а таксама яе саюзнікаў.

М. МАЛІНОЎСКІ.

СЦЕЖКАМІ Адама ГУРЫНОВІЧА

На нарадзе краязнаўчага гуртка "Валошкі" Куцькаўскай СШ Мядзельскага раёна было вырашана наведаць радавы фальварак і адшукаць магілу Адама ГУРЫНОВІЧА, імя якога носіць адна з вуліц у Свіры. У час вучобы ў Вільні ў рэальным вучылішчы, а потым у Санкт-Пецярбургскім тэхналагічным інстытуце Адам Калікставіч па святы ці вакацыі дабіраўся дадому ў Крыстынопаль на брычцы ці вазку са станцыі Свенцяны ці Пабраддзе з фурманам Сцяпанам ГАРДЫНЕМ менавіта праз Свіра. Тут іншы раз гасцяваў у сяброў, наведваў кірмашы і запісваў беларускі фальклор. Нездарма па прапанове краязнаўцы Мінскага абласнога музея Г.А. КАХАНОЎСКАГА адна з вуліц Свіры была названа імем паэта-рэвалюцыянера.

Яшчэ на лісцях дрэў, што абступаюць школьны сад, не абсохла раса, а група валошкаўцаў з веласіпедамі была ў поўным зборы. Ехаць у далёкую вандроўку падахвоціліся СКРЫПКА Дзяніс, ПАПОК Дзіяна, ДРАЎНІЦКАЯ Марыя, ДУНЕЦ Віктар, ЦІГІН Уладзімір і ФЕДАРОВІЧ Андрэй.

... Вось мы ў Свіры на вуліцы А. ГУРЫНОВІЧА. У кнізе "Таямніцы старажытных сховішчаў" А. Мальдзіс месца пахавання А. ГУРЫНОВІЧА акрэслівае так: "Крыстынопаль, што каля Свіра". Мы распыталі ў КУЛАКА Уладзіміра, які з тых мясцін, як дабрацца да Крыстынопаля.

Нарадзіўся Адам Гіляры Калікставіч 25 студзеня 1869 г. ў пасажным фальварку маці Элеаноры з гетманскага роду СЯНЯЎСКІХ Кавалькі, што на Мядзельшчыне. Да нашых дзён на гарадзішчы "Весялуха" ля дарогі Мядзел–Ваўкалаты, там дзе быў касцёл, на магільніку захаваўся помнік маці паэта.

Далёкія продкі паэта па бацькавай лініі былі татарамі-мусульманамі, паходзілі з Аравіі, насілі прозвішча ГУРИН. Гэта быў знакаміты шляхецкі татарскі род, вядомы з 15 стагоддзя. Родавы герб ГУРЫНОВІЧАЎ – "Праўдзіц". Калі будучаму паэту было 7 гадоў, памёр бацька, аставіўшы маладую ўдаву з шасцю дзецьмі. Адаму і Яну было вырашана даць практычную адукацыю – уладкавалі на вучобу ў Віленскае рэальнае вучылішча. Для зручнасці ў Вільні

купілі невялікі дом у Пірамоцкім завулку № 22 *(зараз вуліца Мельнікайтэ)*. З гэтым домам звязана духоўнае станаўленне паэта, у гэты час ён пачаў першыя літаратурныя спробы. І цяпер стаіць гэты домік, ля якога ад некалі густога цяністага сада засталіся толькі 2 высокія грушы, якія, магчыма, пасадзіў Адам. Неаднойчы, пэўна, у цяньку садабавіў ён час са сваімі аднакласнікамі К. АКУЛІЧАМ і БУРАЧЭЎСКІМ. У гэтым жа доміку пачаў сваю навуковую і літаратурную творчасць на ніве беларускага фальклора і этнаграфіі.

Шапацяць веласіпедныя стоны па гравійцы, ветрык цалуе твары, крышталёвыя воды Свірскага возера вабяць пакупацца.

Неаднойчы гэтай дарогай праязджаў А. ГУРЫНОВІЧ, паэтычная душа юнака радавалася невыказнай прыгажосцю краю. Магчыма, едучы гэтай дарогай, успамінаў сваю сяброўку Станіславу ПЯТКЕВІЧ, з якой пазнаёміўся ў Вільні ў студзені 1892 г. Для супольных рэвалюцыйных мэтаў яна згадзілася стаць яго фіктыўнай нарачонай. Рэвалюцыянерка Станіслава вяла вялікую нелегальную работу сярод віленскай моладзі. У пісьмах Адаму Станіслава сцвярджае, што сапраўднае каханне дапамагае ў жыцці і барацьбе, яна дзеліцца з ім сваімі разважаннямі, што ў шчаслівай сям'і павінна быць еднасць паміж мужам і жонкай. З цягам часу адносіны юнака і дзяўчыны становяцца ўсё больш сардэчнымі, але не перайшлі межы звычайнай прыязнасці. У лістах Станіслава зычыць свайму "беламу" нарачонаму, каб ён напаткаў сваё шчасце. Сама вырашае закончыць універсітэт і сакрушаецца, ці зможа каго пакахаць...

Невялікі паўвостраў насупрач мястэчка Засвір. Рашаем пакупацца. Тут калісьці стаяла карчма Камёнка, тут аўтар кніг "Берагі Віліі" і "Абразкі" Ігнат ХОДЗЬКА, седзячы на камені і гледзячы на засвірскі касцёл і кляштар, напісаў верш "Восень у кляштары".

Лёгка коцяцца колы веласіпедаў, грацыёзна вітаюць нас рукамі-лапамі сосны. Шчыслівa-радасна на сэрцы.

Мабыць, у такой чароўнай мясціне ўспаміналася яму і другая сяброўка маладосці – Роза ШВАЙКОЎСКАЯ – поўная супрацьлегласць Станіславы. Яна хоча пакахаць так, каб "аж шалець". Пісьмы пісала Адаму а першай ці трэцяй гадзіне ночы на шматках паперы не датаваныя. Яна здзекліва называе ГУРЫНОВІЧА грызапёркам, "паэтам, які ашуквае правінцыяльных гусак". Лісты яе былі звычайным засцянковым фліртам: то папракае, што не прыслаў абяцаныя вершы, то просіць апісаць сваю кашулю, бо, бач, хоча вышыць такую ж нейкаму ненаглядному хлопцу. Але гэта была толькі вонкавая маска какеткі. У сапраўднасці Роза арыгінальна думала і адчувала. Яна была сіратой, з цяжкасцю закончыла курсы ў Варшаве, жыла ў чужых людзей, без душэўнай цеплыні была заручана з сябрам ГУРЫНОВІЧА, Казімірам. З гэтай прычыны пісьмы ГУРЫНОВІЧУ дэманстрацыйна падпісвала "Чужая Роза". Яна з жахам думае пра свайго будучага мужа, што ён у местачковым асяродку апусціцца, стане іграць у карты... Вось каб ён быў такі, як

Адам... Пэўна ўспамінаў Адам, як і ён іншы раз станавіўся ў позу перад Розай: ці варта жыць, кахаць, вучыцца. І яму вельмі падабалася, калі Роза пераконвала яго ў адваротным. Праўда, і сама Роза іншы раз упадала ў адчай. Яе таксама агортвалі сумненні: навошта багатым мільёны, калі іншыя павінны гінуць ад голаду. Часам дзяўчыне здавалася, што лепей памерці... Тады яна прасіла А. ГУРЫНОВІЧА напісаць ёй надмагільную эпітафію...

Прывал у Мізулічах. Распытваем, дзе бліжэй праехаць у Крыстынопаль. Гаваркая жанчына на пытанне, якія легенды, спаведанні тут бытуюць, расказала:

– На ўзгорку на беразе возера Пушча, якое раней называлі Туршча, бо тут, гаманілі, вадзілася шмат быкоў-тураў, стаяла мураваная капліца. У час нападу ворагаў людзі запёрліся ў капліцы і сталі прасіць Бога, каб пакараў крыўдзіцеляў. Нападаючыя акружылі капліцу, сталі ламаць дзверы. У гэты момант ударыў пярун, хлестануў лівень – капліца правалілася разам з людзьмі, загінулі і ўсе ворагі. Кажуць, што капліца з людзьмі і зараз пад вадой і ў тым месцы возера чуецца са дна, як б'юць званы і раздаюцца чалавечыя галасы. Глыбіня там невядомская. Рыбу ў гэтым месцы ніхто не ловіць. Невядома, ці чуў гэтае паданне ГУРЫНОВІЧ?

Сонца звярнула з паўдня, спёка спала. Мы рушылі далей. Да Крыстынопаля яшчэ ладны кусок.

... Надзейнай сяброўкай паэта была Роза. Яна ўмела і тактоўна накіроўвала думкі і ўчынкі сталічнага студэнта, была добрай канспіранткай і часта папракала Адама, што ў лістах ён недастаткова скрытны, што паведамляе факты, якія могуць зацікавіць цэнзуру.

І яна не памылілася. Яго арыштавалі ў сярэдзіне чэрвеня 1893 года, калі ён ехаў на канспіратыўную сустрэчу са Станіславай. Па гэтай жа справе ў турму пападае і Роза.

Зусім другой выйшла Роза з турмы. Там яна пазнаёмілася з перадавымі людзьмі, рэвалюцыйнымі песнямі, многа прачытала кніг, стала больш сур'ёзнай, смелай, перайшла размаўляць з Адамам на "ты". Дарэчы, называла яна яго Юркам, як і ўсе ў сям'і ў адпаведнасці з выбраным ім самім псеўданімам. Пад уплывам ГУРЫНОВІЧА яна пранікаецца беларушчынай: чытае творы БАГУШЭВІЧА, радкі з верша "Думкі" цытуе ў адным з пісьмаў ГУРЫНОВІЧУ:

"Чагось мне маркотна, на плач забірае
Лецсіць душа чуе якосьці гора..."

Прадчуванне бяды не ашукала Розу: Адам захварэў на чорную воспу.

Пераязджаем рэчку Смолку, якая злучае Вішнеўскае возера са Свірскім. Неаднойчы праязджаў тут ГУРЫНОВІЧ. Тут захапіла яго роднае беларускае слова, тут у Вішнеўскай воласці сабраў фальклорныя і этнаграфічныя матэрыялы і даслаў Яну Карловічу – суседу па Вішневу, які апошні даслаў у Кракаўскую акадэмію на-

вук. Гэтыя матэрыялы ў 1893 годзе былі апублікаваны ў часопісе "Збор звестак па айчыннай антрапалогіі".

А вось і Зolькі. Размяшчаемся на адпачынак ля хаты злева ад вуліцы. Просім папіць вады.

– За вадой ходзім далекавата. А тут ля хаты ў трох месцах спрабавалі выкапаць студню – і няўдачна, бо ўсюды трапляліся чалавечыя косці, засыпаныя вапнай. Кажуць, што каля сотні гадоў таму назад паўвёскі выкаціла чорная воспа. У канцы вёскі ў роў складалі памерлых і засыпалі вапнай. Можа, і ГУРЫНОВІЧ трапіў у гэту эпідэмію?

Хаця вёска пабудавана *(Зolькі)* пасля 1-й імперыялістычнай вайны, але хаты стаяць гусценька. Відаць, забыліся землякі пра ГУРЫНОВІЧАВУ перасцярогу, які быў сведкам пажару ў Зольках, калі згарэла ўсё да тла. Паэт пісаў:

А вы ж, братцы, тое знайце,
Радзей хаты расстаўляйце.
Калі дзе што загарыць,
Лацвей будзе загасіць.

Завіталі ў двор, дзе жыла 90-гадовая бабуля і спыталі, хто быў гаспадаром Крыстынопаля.

– РУПОВІЧЫ, адказала яна.

– Можа ГУРЫНОВІЧЫ?

– Ага, так, яны. Але іх тут даўно няма. І дома няма. Дом быў на два канцы, пакрыты гонтай. Тартан зараз на тым месцы.

– А помнік на магільніку ёсць?

– Няма, у вайну снарад папаў і разбурыў...

Вось мы на магільніку. Пазнейшыя пахаванні, што бліжэй да дарогі, больш-менш дагледжаны, а далей – суцэльныя заraслі крапівы. Мы папрасілі касу і сталі абкашваць надмагільныя пліты, цаглінай адмароўваць надпісы. Безвынікова. Праўда, пасярод магільніка захаваліся рэшткі мураванага з камянёў помніка, але шыльды не знайшлі. Можа дзе пад абломкамі? Можа тут і знаходзіцца магіла ГУРЫНОВІЧА? Тут слова павінны сказаць навукоўцы.

Калі Адам Калікставіч быў сасланы ў Крыстынопаль пад нагляд паліцыі, то тут ён займаўся сталярствам. Хаця перажываў за правал гуртка, але пакідаць барацьбу з царызмам не сабіраўся. Ён не думаў, што хутка памрэ. Сястра Кацярына сцвярджае, што ён **"яшчэ ў апошнія хвіліны свайго жыцця, маючы надзею перамагчы хваробу, снаваў планы будучае працы на ніве роднага краю з думкаю будзіць і клікаць да жыцця мову і літаратуру беларускага народу"**.

Даведаўшыся пра хваробу любага чалавека Роза гатова кінуць усё і мчацца ў Крыстынопаль, туды, дзе памірае яе каханы. Яна не баіцца, што её можа асудзіць маці Адама, бо афіцыйна яна нявеста іншага, які сядзіць у турме. Не баіцца яна і заразы... Толькі хай напіша Адам, што хоча пабачыцца, хай перадасць праз каго-небудзь вестачку... У апошнім пісьме да яго Роза адкрыта піша пра сваё

вялікае каханне: **"Калі ты толькі мае зразумець, што я цяпер думаю, што дзеецца ў душы...".**

Калі яна пісала гэтыя радкі, ГУРЫНОВІЧА ўжо не было ў жывых. Абарвалася высакароднае палымянае пачуццё... Таленавітым чалавекам быў наш зямляк. Пісаў на беларускай, рускай і польскай мовах. Упершыню яго творы былі апублікаваны з уступным артыкулам Б. ТАРАШКЕВІЧА ў газеце "Беларускі звон". У паэзіі ён быў паслядоўнікам Ф. БАГУШЭВІЧА.

На беларускую мову пераклаў асобныя творы А. ПУШКІНА, І. КРЫЛОВА, М. НЯКРАСАВА, А. ТАЛСТОГА, А. МІЦКЕВІЧА, Э. АЖЭШКІ, Я. КАСТРОВІЧА, І. ФРАНКА. Восем сшыткаў паэзіі канфіскавана паліцыяй і прапала, частку для бяспекі былі знішчаны братам...

Калі на другі дзень вярнуліся з паходу, нас чакала нечаканка: у школу завітаў знакаміты краязнаўца з Лынтуп БЫХАВЕЦ Іосіф Аляксандравіч, аўтар брашуркі "Лынтупы і наваколле" і фотакор "Нарачанскай зары" ГАРНЯЎСКІ Міхаіл Трафімавіч. БЫХАВЕЦ І.А. ухваліў наш чын і сказаў, што род ГУРЫНОВІЧАЎ старынны, што малады Адам у дзяцінстве не без гордасці высек на камені свой радавы герб "Праўдзіц", які і зараз захоўваецца ў сямейным архіве пляменніцы паэта доктара медычных навук, прафесара універсітэта імя Каперніка ў Торуні Яніны ГУРЫНОВІЧ.

Міхаіл Трафімавіч сказаў, што памяць ГУРЫНОВІЧА на Мядзельшчыне ўмацоўваецца: адкрыты музей у Слабадской школе, завулак Зялёны ў Старым Мядзелі перайменаваны ў завулак А. ГУРЫНОВІЧА, маецца ў Свіры вуліца яго імя. А вось у Крыстынопалі і Кавальках патрэбна нешта прыдумаць для ўмацавання памяці А. ГУРЫНОВІЧА.

Сваімі ўражаннямі ад паездкі падзяліліся на вечары, прысвечаным А. ГУРЫНОВІЧУ. Сабраныя звесткі дапамагалі глыбей уразумець А. ГУРЫНОВІЧА як паэта і як чалавека.

Яго самаахвярнае служэнне беларускаму народу, рупнасць на ніве беларускай культуры шырока раскрывае цесную векавую повязь і братэрства беларусаў і татар.

ДРАЎНІЦКІ І.П.

Падсумоўваючы зробленае гуртком "Валошкі" Куцькаўскай СШ за год, я расказаў ЯКУБОЎСКАМУ Я.А., як мы вялі пошук магілы паэта-рэвалюцыянера Адама ГУРЫНОВІЧА. Выслухаўшы, Якаў Адамавіч заўважыў: "Гэта цікава і важна, што дзеці-беларусы цікавяцца жыццём і творчасцю паэта татарскага паходжання. Гэта яскравы доказ сяброўства і дружбы народаў-пабрацімаў – беларусаў і татар. Абавязкова напішы пра гэта для нашага "Байрама".

Выконваючы просьбу, гэты артыкул прысвячаю светлай памяці свайго аднакласніка па Камайскай школе ЯКУБОЎСКАГА Я.А.

З ЭПІСТАЛЯРНАЙ СПАДЧЫНЫ ДЗЯДЗЬКІ ЯКУБА

(Якава Адамавіча Якубоўскага)
(працяг)

Дарагі Міхась, добры дзень!

Засмуціла мяне вестка, што сарвалася мерапрыемства. А яно і павінна было сарвацца, бо благога ў жыцці намнога болей, чым добрага. А што благое, што добрае – дык гэта ніхто не ведае. Успамінаецца мне такое: у нашых суседзяў Баляслава і Лявона-Станіслава памёр бацька. Жылі яны не вельмі заможна, неяк жылі. Мелі гаспадарку, кабылу і жарэбчыка, мянушка якому была Фаворык. Пані ВЕЖАНАВА, так звалі маці Баляслава і Стасіка, прадала кабылу, а Фаворыка трэба было лягчаць *(кастрыраваць)*. Калі прыехалі гэтыя канавалы, яна папрасіла вылягчаць і яе жарэбчыка. Дзеці навогул гэтых канавалаў не любілі, а тут яшчэ яны сабраліся лягчаць Фаворыка. Гэта было для дзяцей трагедыяй *(відаць, і для Фаворыка, толькі ён сказаць словамі не мог)*. Фаворыка "лишили мужского достоинства"... Але маці гэтых дзяцей ведала, што ў гаспадарцы патрэбен быў конь, а не жарабец, які не вельмі прыдатны для ваза і для плуга. Дык можа і мы не разумеем, што лепш, а што горш. Плюй на ўсё, Міхасёк, шануй здароўе.

Дзякуй за цікавы ліст. Калі Вы не будзеце супроць, то Ваш артыкул пра татар мы надрукуем у "Байраме" з прыпіскай, што артыкул быў напісан для агульнабеларускага часопіса *(называць ні часопіса, ні газеты не трэба)*, але па нейкіх прычынах не надрукаваны. Магчыма чытачы "Байрама" выкажуць свае здагадкі. Вядома, гэта зусім не тое, што ў газеце-часопісе з вялікім тыражом, але да Бога даходзіць нават і тое, што не было напісана ці надрукавана, нават выказана ў голас.

Ухваляю Вашу тэму на канферэнцыі. Дам Вам жменьку сваіх меркаванняў і спасылак на Кур'ан, дзе сказана пра забарону піць мусульманам алкагольныя напоі.

У суры *(главе)* 2 – Аль-Бакара, у аяце *(стихе)* 220 *(у некаторых Кур'анах нумар гэтага аята – 219)*: **"Они спрашивают тебя про вино и азартные игры. Скажи: "И в том и в другом много греха, а также немного выгоды для людей, но греха в них больше, чем выгоды..."**

В другом переводе Кур'ана об этом сказано так: **"Они тебя о винах и азартных играх воспрошают, скажи: "В них грех для вас большой, но есть для вас и польза, хоть больше в них греха, чем пользы..."**

А чаму нумарацыя аятаў не супадае? Амаль кожная сура *(глава)* пачынаецца аятам *(стихом)*: **"У імя Алага, Міласцівага, Міласэрнага!"** Даўней наогул не было нумарацыі аятаў, гэта прыдумалі пазней, каб лацвей было рабіць спасылкі на Кур'ан. А пасля падумалі, што калі ў кожнай суры ёсць традыцыйная фраза – **"У імя**

Алага, Міласцівага, Міласэрнага!", то не трэба і нумар гэтаму аяту. Другія ж рашылі, што кожны аят павінен мець нумар. Вось чаму і існуе невялікая розніца ў нумарацыі аятаў, але гэта не вельмі істотна. А чаму я не друкую ўвесь аят, а стаўлю тры кропкі? Далей у гэтым аяце сказана: **"И они спрашивают тебя, как много им надлежит жертвовать** *(маецца на ўвазе на карысць бедных)*. **Скажи: "Давайте от избытка вашего". Так уясняет Аллах Свои заповеди для размышления нашего".**

У іншым перакладзе: **"Как много надлежит им издержать (на милостыню). Скажи: "Всё, что выходит за пределы ваших нужд", так Бог Свои знамения вам разъясняет, чтобы поразмыслить вы могли".** Як бачыце, другая частка ўжо не датычыцца цвярозасці.

А гэты кавалачак Кур'ана – гэта размова Мухаммеда з Аллагам. А чаму мы пішам то Аллах, то Аллаг, то як у арфаграфічным даведніку Алах. У арабскай мове ёсць гук **Г**-глухі, а ў рускай мове гэта гук выбуховы – "взрывной". Калі б рускія пісалі Аллаг, то гучала б з выбухам, таму ставіцца **Х**. А беларускае **Г** гучыць так, як у арабскай мове, таму што беларускае напісанне лепш адпавядае арабскаму вымаўленню. А чаму то адно **Л**, а то два **Л**? Беларусы рашылі, што можна заашчадзіць на тым, што падвоенныя зычныя падвойваць не трэба, акрамя выключэнняў накшталт "ванна". У арабскай мове падвоенныя зычныя маюць вялікае распаўзнаўчае значэнне і шырока ўжываюцца. Дык навошта нам заашчаджваць нейкую літару пры напісанні слова Аллаг? Ніхто з нас не баіцца, што нейкі настаўнік беларускай мовы палічыць такое напісанне за памылку і паставіць нам адзнаку "дрэнна".

Вярнуся яшчэ да двух аятаў, дзе сказана пра забарону алкагольных напояў. Гэта сура № 5 – Аль-Маіда, аяты 91 і 92 *(па іншай нумарацыі 90 і 91)*.

91. О вы, верующие! Вино и азартная игра, и идолы, и гадания на стрелах, только мерзкое рукотворение сатаны. Итак, избегайте всего этого, дабы могли вы преуспеть.

92. Сатана желает только посеять вражду и ненависть среди вас путём вина и азартной игры, и удержать вас таким образом от поминовения *(трэба было, відаць, повиновению Аллаха)* **и от молитвы. Но дадите ли вы удержать себя?"**

Вось іншы пераклад:

90. О вы, кто верует! Всё, что пьянит (и травит) ум *(маецца на ўвазе арабскае паняцце "хаир" – не толькі ўсе спіртныя напоі, але і наркотыкі)*, **азартные затеи, и камни (жертвенников, алтарей и мест молений), (и жребии) на стрелах – всё это – мерзость, что измыслил сатана. Так воздержитесь же от этих искушений, и, может быть, тогда вы обретёте (истинное) счастье.**

91. И хочет сатана азартом и вином вражду и ненависть среди вас посеять и уклонить от поминанья Бога и молитвы. Ужель вы не сумеете сдержаться?"

Чаму розныя пераклады? Звычайна чалавек лепш ведае адну мову, а другую горш. У першых перакладах відно, што перакладчык

валодае арабскай мовай як роднай, а рускай мовай – як вывучанай. У другіх перакладах жанчына *(Валерыя Порахава)* ведае рускую мову, а арабскую вывучыла, але яна ей не родная. У мусульман давяраюць толькі арабскаму тэксту, а ўсе іншыя пераклады лічацца як пераклад сэнса *(смысла)* Кур'ана.

Да пачатку прапаведніцкай дзейнасці Мухаммеда сярод арабаў былі язычнікі, частка іўдзеяў, частка хрысціян, частка заратуштраўцаў. Сярод язычнікаў было вельмі пашырана п'янства. Гралі ў азартныя ігры, а выйграныя грошы прапівалі. Вось ёсць такая ігра пра "арол і рэшку", угадай на які бок упадзе манета, тады атрымаеш келіх віна. Такая ігра была на стрэлах, маліліся багам-балванам, абагаўлялі планеты, зоркі, сонца, месяц. З усім гэтым змагаўся Мухаммед. Новенькіх, чысценькіх, бязгрэшных мусульман Мухаммеду ніхто не даў. Трэба было выхоўваць людзей. Акрамя Кур'ана, які паслаў Аллаг Мухаммеду, ёсць яшчэ крыніца мусульманскай веры – гэта Сунна. Сунна складаецца з хадзісаў – апісання таго, што гаварыў, што і як рабіў Мухаммед. Адразу пасля смерці Мухаммеда ўсе тыя, хто ведаў Мухаммеда, чуў і бачыў яго, парупіліся, каб гэта запісалі. Кожны хадзіс *(кожнае сведчанне, палажэнне)* пераправяралася і толькі пасля гэтага запісвалася. Адразу ад напояў прывучыць людзей да цвярозасці было цяжка. Мухаммед сказаў сваім вучням і паслядоўнікам, што вялікі грэх маліцца ў нецвярозым стане. Маліцца трэба ранютка, пасля каля палудня, пасля перад заходам сонца, пасля захода сонца, ды яшчэ раз ноччу. А калі чалавек нап'ецца, то цвярозым да малітвы ён не будзе, праспіць малітву. А ад п'янага чалавека Аллаг малітвы не прымае. Вось так паступова Мухаммед і ўвёў цвярозасць для сваіх адзінаверцаў. Лічыцца, што калі мусульманін выпіў алкагольны напітак *(як ты яго не называй, з чаго бы ты той напой не рабіў)*, дык 40 дзён ад цябе Аллаг малітву не прымае, а калі ты 40 дзён не маліўся, дык гэта вельмі вялікі грэх. Мусульманская вера прызнае раскаянне ад чалавека, калі ён награшыў, але просіць Бога даравацъ грахі, больш ужо ніколі не грашыць.

Чым чалавек адрозніваецца ад жывёлы? Ён падрастае і пачынае разумець, што прыйдзе да яго смерць, што ён смертны, што, відаць, не ўсё памірае з ім, што нешта яшчэ будзе, што есць душа і трэба яе зберагчы. Гэта разумеюць, відаць, самыя заядлыя атэісты і камуністы, у апошнія хвіліны свайго жыцця разумеюць.

Дарваўся я да паперы і ўсё пішу і пішу, забываю пра тое, што больш важнае, а што менш. Але хто ведае, што менш важнае. Памятаю пра ўсё, што Вы мне пісалі. Маю вялікі клопат з тым, што трэба рабіць, а розуму мала, а памочнікаў, якія былі б вольныя ад працы хоць бы, як я, няма. З Ібрагімам у мяне ёсць паразуменне, але яму трэба займацца выкладчыцкай працай, для якой ёсць расклад і дакладна вызначаная тэма. Дык выходзіць так, што хто хоча, той не можа, а хто можа, той не хоча.

А яшчэ я недзе чытаў параду для пісьменнікаў, што калі можаш не пісаць, то не пішы. Ну а калі словы самі ірвуцца з душы, то пішы.

Прывітанне Вам ад Таццяны, ад Ібрагіма і яго сям'і.

А можа Вы былі апошнім, каму спавядаўся Іверс? Занатуйце ўсё дакладна, што і як ён Вам казаў.

(дапіска на 1 старонцы).

А можа гэта не пра яго?

Неяк лямантавала АЙЗЕНШТАТ, што прыніжаюць яўрэяў. ГУЧОК даў ей адказ і назваў кнігу. Пра артылерыста, яўрэя па паходжанні, напісана ў Беларусі кніга.

18 сакавіка – Дзень Парыжскай Камуны.

Якуб Якубоўскі.

Добры дзень, дарагі Міхась!

Атрымаў Ваш даклад на канферэнцыі. Ухваляю. Крыху толькі трэба зняць вастрыню ў адносінах да яўрэяў, бо будзе няёмка перад тымі яўрэямі, якія прымаюць удзел у гэтай нарадзе. Проста трэба будзе замяніць слова яўрэй словам карчмар.

Я перадрукую артыкул і сям-там здыму вастрыню, а затым дашлю Вам, ці лепш прывязу ў сярэдзіне мая.

Учора мне патэлефанавалі, каб я ў "Гаспадыні" забраў для Вас ганарар – 112500 рублей. Лідзія Іванаўна мне перадала сёння, у пятніцу, у $9^{\underline{00}}$ грошы і запіску. **"Шкада,** – сказала яна, **– плаціць поўшце за перасылку грошыкі, да яшчэ за кошт аўтара".**

З аказіяй у Баранавічы паедзе мой добры сябар ЮШКЕВІЧ Вячаслаў Антонавіч, з Нясвіжа, палкоўнік, супрацоўнік энцыклапедыі. Вельмі добры чалавек.

Прывітанне Вам ад Таццяны, маёй жонкі. Запрашаем Вас у госці. Тэлефон 633-789, пазваніце, сустрэну.

Віншую Вас з Вялікаднем, Першамаем, Перамогай, Днём друку і радыё, Днём нараджэння ні то МАРКСА, ні то ЭНГЕЛЬСА, з цудоўнымі днямі і майскімі начамі.

Якуб Якубоўскі.

Добры дзень, дарагі Міхась!

Даўно атрымаў ад Вас ліст, меў час, каб напісаць Вам у адказ, але вельмі трывожна было на душы. За што ні возьмешся – усё не так. І машынка сапсавалася, і "Байрам" не робіцца, як у таго ВЫСОЦКАГА: "Крокодил не ловится, не растёт кокос". Амаль усе артыкулы прыйшлося друкаваць двойчы і тройчы. Днямі выслаў у "Наш край" артыкульчык пра Вас. Напісалася не так, як трэба было б, але лепш не мог. У "Байраме" № 2 пра Вас будзе артыкул,

але там больш з ухілам да таго, чаму Вы так спадабаліся татарам.

Сёння, нарэшце, сустрэў сына. Здаў іспыты на выдатна. Не пісаў і не званіў. Як мог, суцяшаў Таццяну, хоць у самога на душы было моташна.

Прайшла перарэгістрацыю наша грамадская арганізацыя, зацвердзілі і выдалі пасведчанне, што наш сцяг – бела-чырвона-белы, а на чырвонай паласе паўмесяц і зорка. Паспрабуем знайсці спонсараў, каб зрабілі для нас значок. Мяркую, што будзе зялёная, мусульманскага колеру паласа з надпісам па-арабску Аллаг акбар. Ніжэй – наш сцяг бел-чырвона-белы з паўмесяцам і зоркай. Памеры 3х3 см. Можа нехта прапануе іншае.

Збіраю энцыклапедычныя артыкулы для "Байрама" № 3. Сярод іншых павінны быць такія, як ГАРДЫНЯ *(фанабэрыстасць)*, ПРАВЫ АСОБЫ, ПРАВЫ КАЛЕКТЫВА, АХОВА ПРЫРОДЫ *("правы" раслін, жывёл, нежывой прыроды)*. Гэтыя артыкулы будуць пададзены з мусульманскіх пазіцый. Там дастаткова, але больш чым 25 артыкулаў мы не можам у адным нумары друкаваць, каб не ператварыць квартальнік у сухі даведнік.

У кожным нумары "Байрама" будзем друкаваць па 5 артыкулаў з матэрыялаў Другой канферэнцыі. Калі Вы не будзеце супроць, то і Ваш даклад надрукуем.

Мяркуецца, што ў энцыклапедычным даведніку "Татары Беларусі, Літвы і Польшчы" будуць артыкулы пра народы, сярод якіх жывуць нашы татары – пра беларусаў, пра палякаў, пра летувісаў. У старапольскай энцыклапедыі я знайшоў вельмі добры і цікавы артыкул пра палякаў. Застаецца дадаць толькі прозвішчы 100 найбольш славутых палякаў *(тое ж будзе некалі і пра беларусаў і пра летувісаў)*, бо татарын павінен хоць бы 100 самых славутых прадстаўнікоў гэтых народаў – нашых апекуноў, ведаць. Затым яшчэ трэба напісаць на 50 радкоў інфармацыю пра тое, як палякі *(і іншыя)* ставяцца да татараў. Пасля таго, як давядзем артыкул да ладу, перш чым яго друкаваць, прапануем напісаць лятувісам пра сваіх лятувісаў. Яны, вядома, выкарыстаюць падыход да справы палякаў пра палякаў, але прапануюць нешта сваё, што ўзбагаціць методыку і метадалогію, а ўжо затым перайдзем да беларусаў. Іх вопыт будзе для нас вырашальным і мы артыкул БЕЛАРУСЫ надрукуем у "Байраме", каб пасля ўжо даць палякаў, літоўцаў, рускіх. Будуць, вядома, артыкулы і пра яўрэяў і цыганоў, але памеры такіх артыкулаў будуць карацейшымі. А каб пазбегнуць папрокаў, што мы не падыходзім суб'ектыўна, аўтарамі будуць людзі з тых народаў, пра якіх друкуе "Байрам".

Вядома, гэта ўсё дробязі, якімі і можа займацца стары чалавек. Прывітанне Вам ад маёй жонкі і сына.

Тройчы дзед Савецкага Саюза
Якуб Якубоўскі.

Прывітанне ад мяне паэтцы пані ЛАПКОЎСКАЙ, яе мужу, музыкам Баранавічаў і ўсім Вашым сябрам.

Кнігу пра Міхала ЛІЦВІНА калі-небудзь з аказіяй перашлеце мне, гэта не такая штодзённа патрэбная мне кніга, бо яна ёсць і ў Ібрагіма КАНАПАЦКАГА.

Прывітанне Вам ад ЛЯЎКОВА.

3-ці экземпляр

ДАСЛЕДЧЫК І ЖУРНАЛІСТ

Вядомаму на Беларусі журналісту ў ліпені гэтага года споўніцца пяцьдзесят. Нарадзіўся Міхась Міхайлавіч 25 ліпеня 1945 года ў вёсцы Угрынь Зэльвенскага раёна Гродзенскай вобласці, хутар Ровеста. Выхоўваўся і вучыўся ў дзіцячым доме № 2 у Парэччах, пазней у Ашмянскай школе-інтэрнаце. Затым была тэрміновая служба ў войску, здача экзаменаў экстэрнам за вайсковае вучылішча і завочная вучоба ў вышэйшым афіцэрскім вучылішчы і шматгадовая афіцэрская служба, пакуль у 1991 г. не атабарыўся стала ў Баранавічах. Прыйшлося служыць у Забайкаллі, на Далёкім Усходзе, у Прыураллі і на зямлі роднай Беларусі.

У 1976 г. Міхась быў прыняты ў Саюз журналістаў СССР, надрукаваў больш за 1000 матэрыялаў, у тым ліку ў такіх аўтарытэтных, як часопіс "Наука и жизнь", у цэнтральных газетах, у беларускіх навуковых, навукова-папулярных, прыродазнаўчых часопісах.

Будучы на службе ў Кяхце, у Бурацыі, Міхась з вялікай цікавасцю вывучаў гісторыю і прыроду гэтага горада, сваімі даследчыцкімі адкрыццямі дзяліўся з сябрамі, падначаленымі *(бывае так, што вернецца са службы салдат і нічога не можа расказаць пра мясціны, дзе правёў лепшыя гады маладосці)*, друкаваў нарысы ў часопісах і газетах. Кагорта географаў прыняла яго ў свае шэрагі як сапраўднага члена Геаграфічнага таварыства СССР, бо даследчыцкая праца Міхася была на навуковым узроўні не ніжэй за дыпломную работу выпускніка геаграфічнага факультэта. А патрабаванні да сапраўднага члена Геаграфічнага таварыства там сапраўды сур'ёзныя: да рэвалюцыі гэта таварыства ўзначальваў сам цар, а практычна кіраваў славуты вучоны, акадэмік П.П. СЯМЁНАЎ-ЦЯН-ШАНСКІ.

Найбольш зрабіў Міхась для вывучэння таго, што зрабілі славутыя сыны беларускага народа, якіх, на вялікі жаль, "расцягалі і прыўласцілі" сабе палякі і рускія. Бо калі чалавек быў католік, то лічылі яго палякам, а калі вылучыўся праваслаўны, то лічылі яго рускім. Цяжка ўявіць сабе, каб венгра-лютэраніна лічылі б немцам, а венгра-католіка – італьянцам. А ў нас атрымліваецца так, што

беларусаў няма. Вось М.М. МАЛІНОЎСКІ палымяным словам і вялікім навуковым досведам і даводзіць чытачам, дзе шчырая праўда. І не лёгка знайсці нешта невядомае пра вядомага, таксама як вядомае пра яшчэ невядомага. Каб сабраць усё разам, што надрукаваў Міхась пра славутых беларусаў, то атрымалася б добрая кніга.

Але як сапраўдны даследчык М. МАЛІНОЎСКІ піша не толькі тое, што прыемна выдаўцам. Нярэдка ён даводзіць, што селянін і каваль у сапраўднасці не быў паэтам, а кампазітар-пан быў жорсткім прыгоннікам. Вось не ўсім выдаўцам падабаецца тое, што Міхась называе прыхаванае імя, прыхаваную нацыянальнасць рэвалюцыянера ці паэта, хоць гэта і адмоўна адбіваецца на адносінах з рэдактарамі часопісаў і газет, але як казалі старажытныя, што сяброўства дарага, а праўда яшчэ лепшы сябар.

Варта адзначыць, што Міхась Міхайлавіч, як добры беларус, прыязна ставіцца да ўсіх людзей, якія жывуць і працуюць сумленна і шчыра на карысць сваёй Бацькаўшчыны, абы яны людзі былі добрыя. Свой даследчыцкі, журналісцкі і арганізатарскі талент ён прыклаў няраз і да таго, каб расказаць пра цыганаў, габрэяў і татараў, якія здаўна жывуць у гэтых мясцінах.

Разам з працаўнікамі культуры, разам з літаратарамі і музыкамі ён праводзіць вечарыны, на якіх беларусы могуць пазнаёміцца з жыццём і культурай суайчыннікаў – даўніх пасяленцаў з экзатычных краін Блізкага Усходу, Індастана, Паволжа і Таўрыі.

Спадзяёмся, што поўны творчых сіл і цікавых задумак Міхась Міхайлавіч МАЛІНОЎСКІ парадуе чытачоў газеты "Наш край", чытачоў "Народнай газеты", часопіса "Гаспадыня", "Беларуская думка", "Роднае слова", "Байрам" і іншых сваімі па-мастакоўску зробленымі цікавымі і навуковымі публікацыямі.

220086, Беларусь, г. Мінск, вул. Славінскага, д. 21, кв. 8.
ЯКУБОЎСКІ Якаў Адамавіч.

<u>Подпіс.</u>

Вельмі паважаны рэдактар! Прашу Вас неяк адзначыць 50-годдзе актыўнага аўтара газеты "Наш край", бо пісаць пра добрага жывога чалавека больш прыемна, чым пісаць некралогі.

1.07. 1995 г.

БЕЛАРУСКА-РУСКІ СЛОЎНІК ТАТАРСКІХ ІМЁНАЎ

(працяг, пачатак у № 1, 2, 3, 4 – 1998 г.)

Жаночыя імёны

На беларускай мове	На рускай мове
Н	
Набіра	Набира
Навалія	Навалия
Наджыба	Наджиба
Надзіра	Надира
Надзія	Надия
Назджамал	Назджамал
Назіма	Назима
Наіма	Наима
Наіра	Наира
Налія	Налия
Нардана	Нардана
Наркіза	Наркиза
Нарыма	Нарима
Насіма	Насима
Нафіза	Нафиза
Нафіса	Нафиса
Нізамія	Низамия
Ніля	Ниля
Нурзія	Нурзия
Нурсаліма	Нурсалима
Нурсанія	Нурсания
Нурсара	Нурсара
Нурсафа	Нурсафа
Нурфанія	Нурфания
П	
Пакіза	Пакиза
Парвіза	Парвиза
Р	
Равіда	Равида
Радыя	Радия
Разаліна	Разалина
Разалія	Розалия
Разія	Разия
Раіля	Раиля
Раіна	Раина
Раіса	Раиса

На беларускай мове	На рускай мове
Раіха	Раиха
Райхана	Райхана
Ранія	Рания
Расіма	Расима
Рафіка	Рафика
Рафіля	Рафиля
Рафіса	Рафиса
Рафія	Рафия
Рахіма	Рахима
Рашыда	Рашида
Рубіна	Рубина
Руза	Руза
Рузіна	Рузина
Рузія	Рузия
Рукія	Рукия
Руфіна	Руфина
Руфія	Руфия
Рэгіна	Регина
С	
Сабіра	Сабира
Сабіха	Сабиха
Садыка	Садыка
Саіда	Саида
Саліма	Салима
Саліха	Салиха
Салма	Салма
Самара	Самара
Самарыя	Самария
Саміра	Самира
Самія	Самия
Сандугач	Сандугач
Санія	Сания
Сара	Сара
Сарыма	Сарима
Саўда	Сауда
Сафанур	Сафанур

На беларускай мове	На рускай мове
Сафарыя	Сафария
Сафія	Сафия
Сахарыя	Сахария
Сітара	Ситара
Стэла	Стелла
Султана	Султана
Султанія	Султания
Сусанна	Сусанна
Суфія	Суфия
Сюмбель	Сюмбель
Т	
Табіба	Табиба
Тагіра	Тагира
Тазігуль	Тазигуль
Тазіра	Тазира
Таіра	Таира
Такліма	Таклима
Такія	Такия
Такміля	Такмиля
Такрыма	Такрима
Таліба	Талиба
Талія	Талия
Тамара	Тамара
Танвіра	Танвира
Танзіля	Танзиля
Тасліма	Таслима
Таслія	Таслия
Таўфія	Тауфия
Тахіра	Тахира
Тахія	Тахия
Туйбіка	Туйбика
У	
Ука	Ука
Укабіка	Укабика
Ульмес	Ульмес
Умгульсум	Уммгульсум
Умія	Уммия
Унса	Унса
Уразбіка	Уразбика
Уразгуль	Уразгуль
Уралія	Уралия
Уранія	Урания
Уркія	Уркия
Урфія	Урфия
Ф	
Фавіда	Фавида

На беларускай мове	На рускай мове
Фаіза	Фаиза
Фаіна	Фаина
Файзія	Файзия
Файруза	Файруза
Файрузджамал	Файрузджамал
Фандамія	Фандамия
Фандарыя	Фандария
Фанія	Фания
Фардангуль	Фардангуль
Фарыда	Фарида
Фарыя	Фария
Фархана	Фархана
Фархікамал	Фархикамал
Фатлія	Фатлия
Фаціма	Фатима
Фаціна	Фатина
Феліцыяна	Фелициана
Фіданія	Фидания
Фідая	Фидая
Фіза	Физа
Філарыя	Филария
Фіранія	Фирания
Фірая	Фирая
Фірдана	Фирдана
Фірзіна	Фирзина
Фіруза	Фируза
Фліда	Флида
Фруза	Фруза
Фуруза	Фуруза
Фруза	Фруза
Х	
Хабіба	Хабиба
Хава	Хава
Хавія	Хавия
Хаджар	Хаджар
Хадзіча	Хадича
Хазарыя	Хазария
Хазіна	Хазина
Хакіма	Хакима
Халіда	Халида
Халіля	Халиля
Халіма	Халима
Халіфа	Халифа
Хамиля	Хаміля
Ханіфа	Ханифа
Харыса	Хариса

На беларускай мове	На рускай мове
Хасана	Хасана
Хасанія	Хасания
Хафза	Хафза
Хафіза	Хафиза
Хаціма	Хатима
Хурбану	Хурбану
Хуршыда	Хуршида
Хусніджамал	Хусниджамл
Хуснікамал	Хусникамл
Хуснінур	Хуснинур
Хуснія	Хусния
Ц	
Цімербіка	Тимербика
Цюльпан	Тюльпан
Ч	
Чачка	Чачка
Чачкабану	Чачкабану
Чачкагуль	Чачкагуль
Чачканур	Чачканур
Чулпан	Чулпан
Чулпанія	Чулпания
Чыя	Чия
Ш	
Шагіда	Шагида
Шагіра	Шагира
Шадзіда	Шадида
Шаіра	Шаира
Шайха	Шайха
Шайхія	Шайхия
Шакіра	Шакира
Шаміля	Шамиля
Шамсегалія	Шамсегалия
Шамсегуль	Шамсегуль
Шамсіназ	Шамсиназ
Шамсія	Шамсия
Шамсульбанат	Шамсульбанат
Шаргікамал	Шаргикамал
Шаргія	Шаргия
Шарыфа	Шарифа
Шафа	Шафа
Шафіка	Шафика
Шафія	Шафия
Шахіда	Шахида
Шахіна	Шахина
Шахінур	Шахинур

На беларускай мове	На рускай мове
Шахія	Шахия
Шахрыджамал	Шахриджамал
Шухрат	Шухрат
Шыфа	Шифа
Шыфабану	Шифабану
Шыфабіка	Шифабика
Э	
Эва	Эва
Эльвіра	Эльвира
Эльжбета	Эльжбета
Эльмара	Эльмара
Эльміра	Эльмира
Эльфіра	Эльфира
Эма	Эмма
Эмілія	Эмилия
Энджыя	Энджия
Энджэ	Эндже
Энджэбанат	Энджебанат
Энджэбану	Энджебану
Энджэбіка	Энджебика
Энджэгуль	Энджегуль
Энджэкамал	Энджекамал
Энджэнур	Энджену р
Эсфіра	Эсфира
Ю	
Юзбіка	Юзбика
Юзем	Юзем
Юлія	Юлия
Юлыбанат	Юллыбанат
Юлыбану	Юллыбану
Юлыбіка	Юллыбика
Юльгіза	Юльгиза
Я	
Язгуль	Язгуль
Язіда	Язида
Язіля	Язиля
Язіра	Язира
Ямал	Ямал
Яміля	Ямиля
Яміна	Ямина
Янія	Яния
Ясіна	Ясина
Ясіра	Ясира
Ясміла	Ясмила
Ясміна	Ясмина
Ясмінур	Ясминур

ПАЭТЫЧНАЯ СТАРОНКА

БУДЗЬМА!

Нас суседзі пасварыць хацелі,
Толькі мы
Праз доўгія вякі
Ня счужыніліся, ня ўлюцелі
І як землякі, як сваякі.

Нашы лемяшы
І нашы шаблі
Заадно сараліся здаўна.
Разам мы і пекleліся й зяблі,
Чашу горкую пілі да дна.

Нас вучылі вы, як верыць трэба
У сваё,
Як мову берагчы.
Мы на сіта згоды —
Сьведкай неба —
Напіналі разам абручы.

І прасейвалі на гэтым сіце
Пыцель на вясёлы каравай.
Сонейка ўсьміхалася ў блакіце,
З вышынёю заручала край.
Стане нам Гасподняй ласкі й кары,
Пешчаў лета, гурбішчаў зімы.
Будзьце доўга,
Наскія татары.
Будзеце —
І з вамі будзем мы!

Рыгор БАРАДУЛІН.

I

З'ЯВА Ў ТВАЁЙ ДУШЫ (АНЁЛ)

Бы сняжынкі, бы кроплі, бы градзіны,
Падаюць з неба
Анёлы.

***

Свайго анёла фота,
Хто ўбачыць, прагне,
Хай зводзіць сам сябе ў фатаграфію.
***
Анёлу цяжка пасярод людзей,
Бо чалавек – нібы змяшальнік –
Змяшаць яго з нячысцікам імкнецца.
***
Як холадна ў душах чалавекаў...
Ці не таму і месца там
Сабе анёлы не знаходзяць?
***
Між распоеных і раскормленых
Анёлы не маюць
Прытулку.
***
Анёлы-захрыбетнікі
Злятаюць з вуснаў
Філарэта.
***
Анёл царкоўны – пад спадніцай
У таварыша...
Папа.
***
Як цяжка анёлу каля мяне,
Бо д'ябл сядзіць
І ўва мне.
***
І той ад сябе адганяе анёла,
Хто бэсціць
Суседа свайго.
***
І што анёлы робяць
Між людзей?
Вядома, гінуць.
***
Усё ж чалавек
Жвавейшы за анёлаў...
Ад іх заўжды ён уцякае.
***
Анёлы і находзяць, і зыходзяць,
А мы ўсё тымі ж
Застаемся.
***
Тут думаюць вось так:
Даляр надзейней
Крыл анёльскіх.
***

Анёлаў сёння – анідзе...
Даўно на д'яблаву карысць
Іх скарыстала чалавецтва.

***

Трымціць на ветры наш штандар,
А разам з ім
Зубамі клацае анёл.

***

Анёлы нашы
Мала чым адрозныя
Ад нас.

***

І сярод анёлаў
Безліч
Разнастайных боўдзіл.

***

У межах свінства –
І свае
Анёлы.

***

Анёл суседа зробіць так,
Што застанешся без надзённага ты
Хлеба.

***

Гляджу я на вас, "госпада":
Вашы анёлы –
Падеобнікі д'ябловы.

***

Што прышч на нос –
Што люду нашаму
Анёл.

***

Здаецца часам,
У разведку д'ябал
Анёлаў ціхіх пасылае.

***

Пайшоў анёл у свет –
Аб'еўся светам –
І ў д'ябла сам ператварыўся.

***

Калі зашмат збіраецца анёлаў,
Дык д'яблавыя штучкі
Пачынаюцца.

***

Так многа пылу, дыму на зямлі,
Што не відаць анёлаў
Анідзе.

***

На нашых цярністых шляхах
Паслізнецца любы
Анёл.
***
Над зямлёй не лунаюць анёлы,
А цяжка па ёй ідуць,
Прыжаўшы зламаныя крылы.
***
У сапраўдных анёлаў
Не крылы,
А кайданы.
***
Пяшчотныя анёлы — бы алені,
Ды момант тут такі:
Страляем мы ў аленяў.
***
Трапляе пад скабленне чалавек —
І тут жа ў ім
Анёлы праступаюць.
***
Твае ўчынкі — то пасеў...
Усходы ж —
То анёлы.
***
Анёл —
То з'ява
У тваёй душы.
***
Яшчэ на свет не з'явіцца душа,
А ўжо ідзе адстрэл
Яе анёлаў.
***
І ўсё ж ад нас залежыць,
Што нашыя анёлы
Звычайнай поўсцю пакрываюцца.
***
Ні моцным, ні ціхім святлом
Анёла не свецяць вочы...
Звычайна яны заплюшчаны.
***
Анёл, вядома,— тэарэтык,
Ты ж, чалавеча,
Добры практык будзь.
***
Калі душа твая — бы кветка,
То бы пчала,
Анёл імкнецца да яе.
***

Датуль анёлы далятаюць,
Дакуль людское сэрца
Дасягае.

***

Бывае час – анёл іскрыцца –
Нібы шампанскае
Віно.

***

Не будзе ваша сэрца
Зліткам залатым –
Не з'явяцца анёлы ў свеце гэтым.

***

Заўжды анёлы ходзяць пешшу...
А крылы?
Яны спатрэбяцца, каб уцякаць адсюль.

***

Анёл тады анёл,
Калі яшчэ ён знойдзе сілы
Ад света гэтага ўзняцца.

***

Адчыні толькі вокны ў іншы свет,
І першымі адсюль
Анёлы знікнуць.

Яўген Гучок

II

СКУПШЧЫК НАШЫХ ДУШ (Д'ЯБАЛ)

Пачынаецца д'ябальшчына
З прыгожых і мілых
Нявіннасцей.

***

Нібы для мухі мёд,
Салодкі д'ябл
Для чалавека.

***

А д'ябл – ні больш-ні менш,
Як проста скупшчык
Нашых душ.

***

Надзейны схоў для д'ябла –
Сэрца
Чалавека.

***

Так, і ў д'ябла ёсць флюгарка,
А флюгарка тая –
Чалавек.

Так, ён без рук,
Так, ён без ног,
А як трывала ён на нас усеўся.
***
Нібы вярблюд,
Падставіць д'ябал горб,
А ты сядай і едзь сабе, і едзь.
***
І ў галёшу д'ябал ператворыцца,
Абы ў ёй сядзелі
Мы з табой.
***
Усё, што ёсць у д'ябла,
Ты можаш атрымаць
За так.
***
Яшчэ нам весела й таму,
Што пад рабрыну
Д'ябал нас шчыкоча.
***
З рукамі, што гатовы да абдымак,
Заўсёды сярод нас
Гуляе д'ябал.
***
Калі ласкавы д'ябал,
Нібы коцік,
Тваю душу ён хлепча, быццам малако.
***
Не быць такому аніколі,
Каб д'яблу не пашэнціла
Сярод людзей.
***
Ды што там заляжацца,
Прылегчы нават
Людзі д'яблу не даюць.
***
Не ўсякі д'ябал на сабе,
Як мы на ім
Любілі пазалоту.
***
Правадыром у д'ябла
Часцей за ўсё бывае
Чалавек.
***
Не сустракаў яшчэ я тых,
Хто б пальцам бы не хацеў,
Крануць прапелер д'ябла.
***

Ніякі д'ябл у суп табе не плюне,
Ён толькі падштурхне,
Каб сам ты здзейсніў гэта.

***

Не д'ябал штосьці нам,
А мы адзін аднаму
Яго бясконца насаджаем.

***

Усе нашы шыльды і рэкламы –
То шыльды і рэклама
Д'ябла.

***

Хітруем мы,
А д'ябал проста робіць
Сваю справу.

***

Заўжды аднекваецца д'ябал,
А сам здзейсняе
Адваротнае.

***

Хто не гультай,
Дык гэта д'ябал
У справах д'яблаўскіх сваіх

***

Сумленне д'ябла – чыстае
Ніколі ён не здраджвае
Сабе.

***

Паражняком не ходзіць д'ябал...
У яго й за пазухай
Народ.

***

І колькасна, і якасна
Сабою Землю д'ябал
Акупіруе.

***

І губамі тваімі шлёпае
Не іншы хто,
А менавіта д'ябал сам.

***

Адным путам звязаны,
Адным брудам склееныя
Д'ябал і мае начальнікі.

***

Не будзем забываць,
Што наш асімілятар
Даўным даўно сам з д'яблам зліўся.

***

І што б ні запакоўваў я,
І што б ні распакоўваў,
Усюды д'ябал прыхаваны.

***

Калі сустрэнецца пад нумарам анёл,
Сакрэт тут просты:
Ён – маёмасць д'ябла.

***

Як часта цыцку д'ябла
Ссе
Анёл.

***

Мы ад анёла ўцякаем
І гонімся
за д'яблам.

***

Як д'яблу ты не дагаджай,
Не стане ён анёлам
Для цябе.

***

З д'яблам анёл не сябруе,
Калі ж і сябруе,
То гэта анёл-чалавек.

***

Як Бог – вялікае маўчанне,
То д'ябал – найбольшае
Ёсць лапатанне.

***

Мы не адны ў гэтым свеце...
Тут з намі д'ябал,
А між намі Бог.

***

Чым вышай д'ябал узлятае,
Тым больш асоўваецца
Чалавецтва.

***

А д'ябал дыша ў нас унутры...
І вочы нашы запацелі,
І мы не бачым Божы свет.

***

Так, д'ябал – той дружбан,
З якім пара канчаць
Мне сябраваць.

***

Калі за д'яблам добра прыглядзець,
Дык ён – надзвычай
Паслухмяны хлопец.

***

Палонны д'ябла
І надалей хоча быць
У палоне.

***

А д'ябал пераможаны –
Яшчэ не ёсць
Анёл.

***

Калі вельмі пастарацца,
Расстацца можна й
З д'яблам.

***

Дай, Божа, моцы мне,
Каб мог я з д'яблам
Разыйсціся.

Яўген Гучок

ЮБІЛЕЙНЫЯ "ПТУШКІ ГАДОЎ" ВУЧОНАГА-АДРАДЖЭНЦА

(Ібрагіму Барысавічу Канапацкаму – 50)

Вось лятуць над намі
Сінія птушкі ветру,
Чырвоныя птушкі лістоты,
Шэрыя птушкі хмар,
Барвовыя птушкі гадоў.
Максім Танк. "Птушкі".

Ібрагім Барысавіч КАНАПАЦКІ нарадзіўся у апошні дзень лютага 1949 года.

Калі сцюжа ўмацоўвае поле,
Вецер ледзянымі падковамі яго
ўтрамбоўвае,
Ноч пасыпае колкімі зорамі і цішынёй –
Ідуць плугі на адпачынак.

Гэта адбылося 28 у першы дзень нядзелі – панядзелак. Па ўсходняму календару гэта быў год Быка. Калі ўчытацца ў астралагічныя выданні і зрабіць па ім нейкія высновы і прадвызначэнні, дык яны настолькі супрацьлеглыя, як наша жыццё, і з-за прагнозага непралазнага гушчару сапраўды выбірацца цяжка, а калі чалавек выйдзе з яго, дык ён, несумненна, даб'ецца незвычайных поспехаў у жыцці, у грамадскай, навуковай ды іншых сферах дзейнасці. Так здарылася і з гэтым нараджэнцам гарадскога пасёлка Смілавічы Чэрвеньскага раёна Мінскай вобласці.

Дай мне, ранак, свае песні,
Перазвоны жаўруковы,
Калі я іду дарогай
Праз палі, лугі, дубровы.

Пасля школы Ібрагім Барысавіч скончыў у 1970 годзе Мінскі педагагічны інстытут імя Максіма ГОРКАГА, які зусім нядаўна памяняў прозвішча аднаго класіка на іншага і стаў Беларускім дзяржаўным педагагічным універсітэтам імя Максіма ТАНКА.

У мяне спыталі:
– У якой імперыі
Не заходзіла сонца?
Я адказаў: – Толькі ў адной –
У імперыі паэзіі...

І праваліў экзамен
Па гісторыі.

У школе хлопчык любіў мову, літаратуру... Гісторыкам стаў неспадзявана для сябе, сваю навуку палюбіў, як родную маці, і сваю вышэйшую навучальную ўстанову закончыў у ліку лепшых, а па гістарычным дысцыплінам меў толькі адзнакі "выдатна".

Па накіраванню КАНАПАЦКІ працаваў настаўнікам на Бярэзіншчыне і не парываў сувязяў з сваёй "альма-матэр", якая, як добрая і прадбачлівая маці, атуляла яго сваёй прыязнасцю, а потым зноў далучыла да сваіх навуковых сценаў, з 1975 году ён асістэнт, старшы выкладчык, дацэнт. У 1978 годзе Ібрагім Барысавіч стаў кандыдатам гістарычных навук, 4-ы том "Энцыклапедыі гісторыі Беларусі" адзначае яго на сваіх старонках як беларускага гісторыка.

Я спытаў чалавека,
Які прайшоў праз агонь,
І воды,
І медныя трубы:
– Што самае цяжкае
У гэтым свеце?
І ён адказаў:
– Прайсці праз вернасць.

Калісьці "неіставы" Вісарыён БЯЛІНСКІ адзначыў: **"Відовішча жыцця вялікага чалавека – заўсёды цудоўнае відовішча: яно ўзвышае душу... узбуджае дзейнасць",** думаю над гэтымі словамі і ўяўляю перад сабой незвычайна ўзнёслую працу і цудадзейныя набыткі для навукі, для культуры, для беларускага народа, для беларускіх татараў, якія пастаянна аддае ад свайго працалюбства, энергіі, ад свайго таленту гэты бліскучы, самабытны, бескампрамісны ў пошуках праўды, вучоны-адраджэнец Ібрагім Барысавіч КАНАПАЦКІ.

Спрадвеку
Абследуем галактыкі.
А пакуль што нідзе,

Апроч Зямлі,
Не знайшлі слядоў
Жыцця.

Гэта ні для каго сакрэт, што Ібрагім Барысавіч – прадстаўнік аднаго з маленькіх народаў нашай Беларусі і належыць да старажытнага беларуска-татарскага роду КАНАПАЦКІХ. Так сталася, што з свайго родавага гнязда ён з'яўляецца адным з першых гісторыкаў-вучоных. І як адзін з плённых і руплівых яго сыноў, ён добра ўслаўляе і ўхваляе і сваіх продкаў, і нашчадкаў.

Адны гавораць,
Што мы – зямляне.
Не веруем,
Бо адкуль бы ў мае сны
Залятали зоры?

Другія гавораць,
Што мы –
Прышэльцы з сусвету.
Не веру і ім,
Бо не была б
Мне так дарага
Маці-зямля.

У свой час у газетах "Культура", "Літаратура і мастацтва", "Во славу Родины", "Голас Радзімы", часопісе "Беларуская думка" ды іншых выйшлі мае артыкулы і нарысы пра цыганаў, жыдоў, беларускіх татараў, найбольш пра апошніх, пра іх гісторыю з'яўлення на Беларусі, культуру, літаратуру, мастацтва, звычаі, веру... Вось тады ў полі майго зроку і з'явілася прозвішча Ібрагіма Барысавіча КАНАПАЦКАГА, які мне здаўся *(а гэта так!)* вялікім і добрым знаўцам свайго народа. І як аказалася, я не памыліўся. Спачатку па перапісцы мяне пазнаёміў з ім выдатны беларускі энцыклапедыст Якуб *(Якаў)* Адамавіч ЯКУБОЎСКІ, ён жа лаўрэат Дзярж-прэміі БССР, а потым у мяне адбылося і асабістае знаёмства з Ібрагімам Барысавічам у маіх Баранавічах, тады я ладзіў вечарыну для мясцовых беларускіх татар. Ад таго дня засталіся ў мяне непаўторныя ўражанні, гэтыя словы госця:

"Нас, татараў, на Беларусі маленькая жменька – крыху больш за 12 тысяч чалавек, што складае 0,1% ад усяго насельніцтва Рэспублікі Беларусь, але жывём тут ужо даўно, амаль 600 гадоў. А жывецца нам тут добра, бо ў нас многа сяброў і амаль няма ворагаў, а калі ёсць, то гэта ворагі Беларусі, а з беларусамі нас амаль 10 мільёнаў".
і яшчэ яго дзівосны падарунак – кніга "Беларускія татары: мінулае і сучаснасць" *(Мінск, "Полымя", 1993)*, якую ён напісаў разам з вучоным з Масквы Станіславам Уладзіміравічам ДУМІНЫМ. На выданні – вязь чароўных арабскіх літар і словы

"У імя Аллага Міласцівага, Міласэрнага!

Мір Вам, міласць Аллага Усявышняга і Яго бласлаўленне, дарагі наш сябар і брат Міхась. Шчыры дзякуй Вам за Вашу руплівую і самааддадзеную працу, за Вашы цікавыя і змястоўныя артыкулы, прысвечаныя беларускім татарам. Спадзяёмся, што мы будзем і надалей (арабскія літары. – М.М.)(Калі Бог дасць) працаваць на карысць нашае Бацькаўшчыны – Беларусі.

З павагаю да Вас Ібрагім Канапацкі.
27.09. 1994 г."

А да гэтай цікавай і павучальнай па сваяму зместу, па філасофскім роздумам кнізе ў Ібрагіма Барысавіча ў 1980 годзе выйшла праца ў Менску, "По законам братства: Участие трудящихся Белоруссии в освоении целинных земель Казахстана".

Кожны з нас –
Звяно ў ланцугу пакаленняў,
Якія нам перадаюць
Сваю радасць і боль,
Думы і запаветы.

І таму кожны з нас
Не адно жыццё
У сэрцы змяшчае.

Мяне ўсё ўражвае ў Ібрагіме Барысавічы, але найбольш энергія яго і ўменне накіраваць яе ў патрэбнае рэчышча, якое найбольш карысна для агульнай справы. Сёння ён дактарант кафедры гісторыі, працуе на паўстаўкі дацэнта гэтай кафедры, член-карэспандэнт Акадэміі па вывучэнню нацыянальных меншасцей, член вучонага Савета гістфака. А вось яго і грамадскія пасады: старшыня мусульманскай абшчыны г. Мінска, намеснік старшыні Мусульманскага рэлігійнага аб'яднання ў Рэспубліцы Беларусь, член Савета Беларускага згуртавання татараў-мусульман "Аль-Кітаб", выконваючы абавязкі галоўнага рэдактара квартальніка "Байрам. Татары на зямлі Беларусі". Акрамя таго, уваходзіць у склад дабраахвотнага аб'яднання грамадзянаў "Група Абароны Правоў Мяньшыняў – Беларусь". Няхай, калі ласка, даруе мяне юбіляр, калі я нешта і не назваў.

Мне ўдалося пабываць у Белдзяржпедуніверсітэце і бачыць, як калегі па працы, студэнты з павагай і любоўю адносіліся да яго, знаходзячыся ў гэтай прыязнай атмасферы, як мне памяць не змяняе, па звароту ў той жа вечар у сваіх Баранавічах нават напісаў два матэрыялы. Гэта так, агонь запаляецца ад агня, дабрыня ідзе ад душы і сэрца, а творчасць і яе здабыткі ад суладдзя добрых, прыхільных і прыязных людзей, асабліва такіх, якім з'яўляецца, з'яўляўся і далей будзе І.Б. КАНАПАЦКІ.

На шчаслівым месцы
Стаіць наша хата:
Пяць дарог разыходзіцца
Ад яе парога,
Пяць дарог зыходзіцца
Каля яе ганка.

Зусім нядаўна ў мяне быў сябра з Расіі, тады яму паказаў працы двух Міжнародных практычных канферэнцый па тэматыцы беларускіх татараў *(а на падыходзе ўжо тамы трэцяй канферэнцыі. – **М.М.**)*, кнігу з матэрыяламі, прысвечанымі 75-м угодкам Сцяпана Хусейнавіча АЛЕКСАНДРОВІЧА, газеты "Жизнь" і гонар беларускіх татар за ўсю сваю 600-гадовую гісторыю – часопісы "Байрам", дык я яму адразу сказаў, што ўсё гэта разам з сваімі паплечнікамі зрабіў І.Б. КАНАПАЦКІ. Канешне, госць быў здзіўлены, але ўрэшце не тым, што такія мерапрыемствы былі ўсё ж праведзены, канешне, за ўсім гэтым стаіць вялікая і пакутная праца, але ён быў найбольш уражаны, што ад іх застаўся такі важкі і вялікі след – як сучасны летапіс гістарычнай, філасофскай, культурнай, краязнаўчай, літаратурнай, этнаграфічнай і іншых думак найбольш актыўнай часткі яго народа і шматлікіх лепшых творцаў ад беларусаў ды іншых саюзнікаў і разумных галоў. Паглядзеў мой сябра і іншыя выданні, у якіх прымаў удзел гэты ўдумлівы вучоны-творца, які стварае і распаўсюджвае дзівосны і каларытны свет свайго любага, адметнага і самабытнага народа, які сваім прыкладам для ўсіх служыць надзейным арыенцірам любові ў працы для сваёй краіны.

Я гэта люблю падарожжа,
З якім і зраўняцца не можа
Вандроўка ў любыя Таўрыды –
У казачныя краявіды

На Беларусі добра вядома Згуртаванне татараў мусульман "Аль-Кітаб", і тутака Ібрагім Барысавіч мае свае добрыя здабыткі, бо і ў яго нараджэнні і сучаснай працы такіх відных людзей, як Абу-Бекір ШАБАНОВІЧ, Ісмаіл АЛЕКСАНДРОВІЧ, Ісмаіл МЕМЕТАЎ, Ісмаіл ВАРАНОВІЧ, Якуб ЯКУБОЎСКІ ды іншых энтузіястаў, адчуваюцца не толькі яго намеры, а і актыўная і плённая работа на карысць сваіх супляменнікаў, а найбольш, канешне, на радасць сваёй Бацькаўшчыне.

У газеце "Культура", № 21, 97, з'явіўся матэрыял пад інтрыгуючай назвай "Караван-Байрам", гэта была гутарка Зміцера ВОЛКАВА з І.Б. КАНАПАЦКІМ. Тады я адразу зрабіў выразку з яе, бо, як аказалася, беларускія татары мелі толькі два сваіх буйных нацыянальных святы – гэта "Рамазан-Байрам" і "Курбан-Байрам". Дык вось, цэнтр нацыянальных культур вынайшоў трэцяе – "Караван-Байрам", як аказалася, такога дасюль не мае ніводны другі мусульманскі народ. Канешне, "генератарам" гэтага мерапрыемства быў КАНАПАЦКІ. Як ён тады адзначаў: "**... гэтым святам мы мяркуем узняць нацыянальны дух татарскага народа, паказаць, што мы на гэтай зямлі не госці, а карэнныя жыхары. Па вызначэнні ЮНЕСКО, той народ, які жыве на зямлі больш 500 гадоў, з'яўляецца карэнным, а мы ўжо жывём на Беларусі 600 гадоў. Унікальная з'ява гісторыі**". Так, унікальная з'ява! *(Тых, хто больш хоча дазнацца пра гэтае адзінае вандроўнае свята ў свеце, накіроўваю да апавядання Разаліі Александровіч "Караван-Байрам на Беларусі" № 3 – 97. ВАНМ. – **М.М.**)*.

І ўнікальнасць яе ў тым, што ў краіне-браначцы беларускія татары з'яўляюцца лепшай часткай яе, бо гэта найбольш цвярозыя людзі ў ёй, бо ніколі не здраджалі сваёй зямельцы, заўсёды працавалі на карысць сябе і краіне, мужна абаранялі яе ад ворагаў і ўносілі ў спадчыну яе свае важкія і каштоўныя ўнёскі. Сярод гэтага народа — працалюбівага, вернага, самаадданнага і добра гледзячага ў сваю будучыню — сваімі добрымі і відавочнымі здабыткамі ярка глядзіцца, вылучаецца і вызначаецца вучоны, педагог, публіцыст, грамадскі і рэлігійны дзеяч Ібрагім Барысавіч КАНАПАЦКІ, якому ў другім месяцы 1999 года спаўняецца 50 гадоў! Канешне, паўстагоддзя — гэта зікатлівая веха ў жыцці кожнага чалавека, а найбольш, Творцы!

Калі сваё пяро
Я зазямляю
У розных асабістых
Справах і клапотах
І пачынаюць, быццам
Па грамаатводу,
Бліскавіцы слоў...

то мне з берагоў ракі Мышанкі, з слаўнага горада чыгуначнікаў вельмі карціць павіншаваць гістарычны факультэт, увесь Белдзяржпедуніверсітэт імя Максіма ТАНКА, Беларускае згуртаванне татараў-мусульман "Аль-Кітаб", Мусульманскае рэлігійнае аб'яднанне ў Рэспубліцы Беларусь, рэдакцыйныя калектывы часопіса "Байрам" і газеты "Жизнь", увесь род КАНАПАЦКІХ, яго сяброў, знаёмых, прыяцелей і дарагіх акружаючых яго жанчын з такім Творцам!

Напярэдадні юбілея Ібрагіма Барысавіча я звярнуўся да яго з некаторымі сваімі пытаннямі, калі ласка, пачуйце, як б'ецца жывое сэрца вучонага, чым жыве і дыхае.

М.М.: **"Калі да Вас прыйшла цяга да гісторыі? Хто на гэта Вас найбольш узрушыў?"**

І.Б.: **"Цікавасць да гісторыі ў мяне была з маленства. Хаця, скажу па-праўдзе, мне ўжо тады былі нецікавыя школьныя падручнікі па гісторыі. А вось гісторыя свайго краю, свайго народа – гэта было ў крыві. Я любіў слухаць расказы бабуляў (дзядоў я не застаў), бацькі пра нашу татарскую мінуўшчыну, пра свайго прадзеда Ібрагіма Хасеневіча, які ў пачатку века быў імамам Смілавіцкай мячэці, існаваўшай з 1856 г. Была ў мяне цяга і да нашых старых кніг, якія пачаў, на жаль, чытаць толькі з 40-гадовага ўзросту".**

М.М.: **"Хто з гісторыкаў меў на Вас найбольшы моц і ўплыў? У чым гэта выяўлялася?"**

І.Б.: **"Не скажу, што гэта былі школьныя настаўнікі. У школе я больш захапляўся мовамі і літаратурай. Кажуць, што пісаў някепскія сачыненні. Але паступіў з першага разу на гісторыка-геаграфічны факультэт Мінскага педінстытута імя А.М.Горкага ў 1966 годзе. І сёння не ведаю, чаму так атрымалася. Гэта ўжо пазней, калі я апынуўся ў вузаўскай аўдыторыі, калі пачаліся заняткі, я захапіўся цалкам гэтай навукай. Вучыўся нядрэнна. Скончыў інстытут з "чырвоным" дыпломам. Вельмі**

любіў лекцыі прафесараў А.П'янкова (руская гісторыя), В.Фаміна (гісторыя Беларусі), В.Гарамыкінай (старажытная гісторыя), М.Гнеўкі (методыка выкладання гісторыі), а таксама Мікалай Рыгоравіч Гнеўка чытаў курс гісторыі Беларусі з старажытных часоў да 1861 г. Выдатна чытаў лекцыі і прафесар Л.Шнэерсон па новай гісторыі. Цяжка сказаць, хто з іх больш паўплываў на мяне. Пасля заканчэння інстытута я паехаў па размеркаванню в Бярэзінскі раён Мінскай вобласці працаваць настаўнікам гісторыі і грамадазнаўства Каменнаборскай сярэдняй школы. Працаваў амаль тры гады. Затым была аспірантура, праца над кандыдацкай дысертацыяй "Удзел працоўных Беларусі ў асваенні цалінных і абложных зямель Казахстана" (абараніў у 1978 г.)".

М.М.: "Калі і на якую тэму было Вашае першае выступленне ў друку?"

І.Б.: "Першае выступленне ў друку было ў 1974 г. У сакавіку гэтага года была надрукавана мая публікацыя "Здравствуй, земля целинная!" Яна была напісана пад уплывам маіх падарожжаў па бяскрайнім цалінным прасторам. Яна была змешчана ў часопісе "Политинформатор и агитатор". А пасля былі і іншыя публікацыі. Усяго за гэты час іх назбіралася больш за 200. З 1989 г. я стала пачаў займацца гісторыяй беларускіх татар. Разам з С.Думіным напісалі вам вядомую навукова-папулярную кніжку".

М.М.: "Першае Вашае прыдбанне гістарычнай літаратуры, або падарунак на гэтую тэму? Назва кнігі і яе аўтар?"

І.Б.: "Кнігі я пачаў збіраць у студэнцкія гады. Тады яны былі не вельмі дарагія. І назбіралася даволі прэстыжная бібліятэка".

М.М.: "Куды і дзе прайшлі Вашыя падарожныя шляхі?"

І.Б.: "Быў на цаліне на рабоце, у Крыме некалькі разоў як дэпутат Меджліса крымскататарскага народа (1993-1994 гг.) і таксама адпачываў на курортах. Быў у Балгарыі, тагачаснай ГДР у сяброў. Два разы ў Турцыі (на навуковых канферэнцыях, апошні раз у маі 1998 г.), два разы у Лівіі, шмат разоў у Польшчы, Літве, Маскве. Шмат вандрую па роднай Беларусі, часта бываю ў сваіх татар у абшчынах. Але больш за ўсё на сваёй радзіме ў г.п. Смілавічы Чэрвеньскага раёна Мінскай вобласці. Наведваю сваю маці – Соф'ю Мустафаўну і ўсю радню, праводжу часта пятнічныя сходы мусульман у адбудаванай у 1996 г. мячэці".

М.М.: "З кім з вучоных свету Вы маеце найбольшыя сувязі і перапіску!"

І.Б.: "Маю сувязі з польскімі даследчыкамі татарскай гісторыі і пісьменнасці – прафесарам Янам Тышкевічам, Чэславам Лапічам, Аджэем Droздам, літоўскімі даследчыцамі – Тамарай Байрашаўскайтэ і Галінай Александровіч-Мішкінене, якія плённа працуюць на ніве нашай татаршчызны. Лістуюся з С.Думіным, маім сябрам і сааўтарам. Маю кантакты з выдатнымі дзеячамі беларускай эміграцыі ў Амерыцы, спадарамі В.Кіпелем (яго жонкай З.Кіпель), Я.Запруднікам, М.Белямуком, якія дапамагаюць і словам, і грашыма ў выданні "Байрама". Маю шмат сяброў у Беларусі – пісьменнікаў, вучоных, простых людзей. Дзякуючы ім, пачуваю сябе як чалавек".

Вось мы крышачку і прайшлі па юбілейным сцежкам, "птушкам гадоў" вучонага-адраджэнца. І, канешне, у гэтыя і ў будучыя плённыя гады мы ўсе гаворым: "Жывіце слаўна, багата і будзьце

заўсёды здаровы, дарагі і вельмі шаноўны Ібрагім Барысавіч, каб сваімі навуковымі набыткамі і ўзнеслай педагагічнай дзейнасцю яшчэ больш уквецілі, уславілі, узнеслі нашу маці – Радзіму – Беларусь!" *(У матэрыяле выкарыстана паэзія толькі Максіма Танка. – М.М.).*

М.Маліноўскі.

ПОШТА КВАРТАЛЬНІКА

Беларускае згуртаванне татараў-мусульман "Аль-Кітаб", Мусульманскае рэлігійнае аб'яднанне на Беларусі шчыра і сардэчна, з пачуццём вялікай павагі віншуюць з

70-годдзем

вельмі шаноўнага спадара ЛЕАНІДА МІХАЙЛАВІЧА ЛЫЧА

Беларускія татары ганарацца знаёмствам з Вамі, Вашай пранікнёнай увагай да нашага нешматлікага народа. Ваша здольнасць вылучаць і спрыяць захаванню адметнага ў асобным чалавеку, згуртаваннях людзей, нацыянальных супольнасцяў вельмі цэніцца намі. Для беларускіх татараў Вы з'яўляецеся прыкладам адданага служэння Бацькаўшчыне, самаахвярнай дзейнасці на карысць свайго народа, нацыі ў цэлым.

Асобы, падобныя Вам, вызначаюць эпоху. У вялікай Краіне Беларусаў Вы займаеце сваё трывалае і незаменнае месца. Дзякуючы розуму, зайздроснай працаздольнасці, уменню вылучаць непадуладныя часу і кан'юнктуры каштоўнасці Вы здолелі стварыць Краіну Нашых Надзей. У гэтай краіне не вызначаюцца межы, у ёй не праводзіцца бяздушны перапіс насельніцтва, часовыя тут доўга не затрымліваюцца. А пасяліўшыеся ў ёй па перакананнях любяць сваю Беларусь, шануюць мову, назвы сваёй зямлі, яе слаўнае мінулае, накіроўваюць дзейнасць на захаванне здабытага і на дастойную будучыню. Няпросты лёс беларускай зямлі вымушае нас насіць гэтую краіну ў сваім сэрцы. Мы ўдзячныя лёсу, што ў сардэчных памкненнях ён паяднаў нас.

Пры ўсіх існуючых цяжкасцях побач з Вамі жыццё напаўняецца аптымізмам, святлом і любоўю. Жадаем Вам надоўга захаваць свае высакародныя якасці.

Здароўя Вам! Міласці Божай!
Са святам Вас! З Вашым Байрамам!

Праўленне "Аль-Кітаба"

Муфціят.

Духовное Управление мусульман Украины поздравляет Вас со священным месяцем Рамадан. Желаем, чтобы это замечательное время было использовано для укрепления веры благочестивыми деяниями и объединения всех сил для обустройства крепкого общества. Чтобы наши намерения и поступки были верны Шариату пророка Мухаммеда.

С уважением
Председатель Духовного
Управления мусульман Украины,
муфтий Украины, шейх
Ахмед ТАМИМ.

УРАДАВАЯ ТЕЛЕГРАММА

Кемерово 715196/221 122 18/12 0602 =
Доставить Коласа 69 кв 41
Правительственная Минск Республика Беларусь Якуба Коласа 69

Духовное Управление мусульман Беларуси Муфтию Исмаилу АЛЕКСАНДРОВИЧУ

Уважаемый муфтий-хазрат!

Сердечно, от всей души поздравляю Вас, исламское духовенство и всех мусульман региона с наступлением священного месяца Рамадан и началом Уразы – большого поста.

Желаю Вам здоровья, счастья, благополучия.

Уверен, что деятельность Духовного Управления и мусульманских общин будет и впредь способствовать упрочению нравственных основ жизни российского общества, его консолидации, укреплению гражданского мира и согласия в регионах, духовному обновлению нашего отечества – великой России.

Да благословит Вас Всевышний в Ваших благих делах и даст Вам здоровья и силы на многие годы, чтобы следовать Его предначертаниям. Мир Вам и Вашему дому.

С глубоким уважением губернатор Кемеровской области
А.М.ТУЛЕЕВ.

НННН 0718 18.12 0001

Многоуважаемый Ибрагим Борисович!

Спасибо за внимание. Получил Ваш пакет с очень своевременной и так нужной сейчас информацией. Выполняю Вашу просьбу – высылаю фото.

Пользуясь случаем, поздравляю Вас и всех мусульман с наступлением священного месяца Рамадан. Желаю Вам здоровья, благополучия в семье, успехов в Вашей благородной деятельности.

С уважением **Давид Мурзич.**

Салям алейкум, дорогой наш уважаемый Ибрагим Борисович!

Поздравляем Вас и всех наших мусульман с наступающим постом Рамазан, желаем крепкого здоровья, трудиться на пользу нашего ислама. Я очень доволен, что Вы сообщили, что постройку мечети отдадите организации, нам туда трудно добираться. Высылаю фото. Будьте здоровы.

С уважением **Шагидевич А.А.**

Уважаемый Ибрагим Борисович!

Спасибо за поздравление в связи с наступлением месяца Рамадан. От себя и от имени прихожан поздравляю и Вас с этим знаменательным периодом года.

Высылаю фотокарточку на удостоверение.

Пусть Аллах оберегает Вас от всех бед и способствует всяческим успехам.

М.Криницкий.

Бисмилляхи ррахмани ррахим!
Ассаляму алейкум!

Уважаемый Исмаил Мустафович!

Община Слонима обращается к Вам с просьбой выслать в наш адрес книгу "Крепость мусульманина" для размножения и раздачи нашим мусульманам в другие общины для углубления знаний. Целостность и сохранность Вашего экземпляра гарантируем, да ещё сделаем Вам его в жёстком переплёте. Ещё просьба: нам стало известно, что Рафаил из Орши привёз обещанные ксероксы и факсы, убедительно просим по 1 экз. выделить для Слонимской мечети, чтобы могли более продуктивно выпускать разную литературу по

Исламу. Вырученные средства пойдут и уже идут на поддержание мечети. Мы сейчас каждый месяц должны платить за газ более чем по 5 миллионов бел. рублей.

Мы хотим за Рамазан месяц издать книгу "Крепость мусульманина".

Просим рассмотреть наши вопросы и не отказать в нашей просьбе.

С уважением: **Сулейман БАЙРАШЕВСКИЙ.**

ПОЗДРАВЛЕНИЯ С КУРБАН-БАЙРАМОМ

Правительственная телеграмма

Правительственная Минск Беларусь Якуба Коласа 69 ДУМ Исмаилу АЛЕКСАНДРОВИЧУ =

Уважаемый муфтий-хазрат!

От всей души с чувством искренней радости и волнения поздравляю Вас и всех мусульман региона с великим, благословенным и самым значимым мусульманским праздником Курбан-Байрам – праздником добра, милосердия и сострадания.

Желаю, чтобы этот замечательный праздник пришёл в каждый дом, в каждую семью, сделал её чуточку лучше, а всех нас добрее и милосерднее.

Верю в лучшее будущее нашего многонационального отечества – России, ради которого надо сообща в мире и согласии трудиться.

Доброго Вам здоровья, счастья и долголетия.

Мир Вашему дому и благословение Всевышнего!

С глубоким уважением и наилучшими пожеланиями губернатор Кемеровской области **А.М. ТУЛЕЕВ**

Телеграмма

Ярославль ЦОС Ч301 14 27/3 1443 =
Беларусь Минск 131 а/н 131 =

Поздравляем Курбан-Байрам [illegible]
Рустам-хазрат -
1516НННН 1Ч19 27.03 0015

Уважаемый Исмаил-эфенди!

Поздравляю Вас и всех мусульман Республики Беларусь с праздником Курбан-Байрам (Ид аль-Адха).

Желаю, чтобы это знаменательное время было использовано для укрепления веры благочестивыми деяниями и объединения всех сил для обустройства крепкого общества.

Пусть в дни праздника в наших душах откроются новые возможности для совершения богоугодных благочестивых дел.

Да поможет нам Всевышний Аллах обрести силу и терпение для избавления от неугодных Аллаху плохих поступков и мыслей.

Мир Вам, милость Аллаха Всевышнего и благословение Его!

С уважением:
Муфтий мусульман Крыма **М. Хаджи Нурий Эфенди**.

ЗМЕСТ